

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

Г. С. Семаков, С. П. Кондракова

НОТАРІАТ В УКРАЇНІ

Курс лекцій

Київ 2001

Рецензенти: *В. О. Корчинський*, канд. юрид. наук, доц.
В. І. Рудник, канд. юрид. наук, доц.

Відповідальний редактор *І. В. Хрошок*

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 5 від 30.05.01)

Семаков Г. С., Кондракова С. П.

Нотаріат в Україні: Курс лекцій. — К.: МАУП, 2001. — 120 с. — Бібліогр.: с. 114–116.

ISBN 966-608-115-6

Пропонований курс лекцій підготовлений згідно із Законом України “Про нотаріат” та іншими правовими нормами, що регулюють діяльність нотаріату. Висвітлюються суть та завдання нотаріальної діяльності, система і компетенція нотаріальних органів, загальні правила їх організації і діяльності, порядок вчинення найпоширеніших нотаріальних дій.

Для студентів спеціальності “Правознавство” вищих навчальних закладів.

ББК 67.9(4УКР)75я73 + 67.75я73

© Г. С. Семаков, С. П. Кондракова, 2001
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2001

ISBN 966-608-115-6

ПЕРЕДМОВА

Відповідно до навчальної програми вищої школи дисципліну “Нотаріат в Україні” вивчають в юридичних закладах України.

Майбутні правознавці зобов’язані знати принципи організації, мету і завдання діяльності органів, які здійснюють правозастосовні та правоохоронні функції.

Правоохоронні органи — важлива складова державних органів, до функцій яких входить забезпечення конституційних принципів щодо зміцнення законності та правопорядку в усіх сферах життєдіяльності країни.

Запровадження конституційних положень у різні галузі права, безперечно, впливає також на діяльність нотаріальних органів, які діють від імені держави і на які покладаються певні правозахисні та правоохоронні функції.

Основне завдання нотаріату — охорона власності, прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, запобігання правопорушенням і як наслідок — забезпечення законності, насамперед у цивільно-правових відносинах.

Донедавна нотаріат в Україні не посідав чільного місця в системі правоохоронних органів, а нотаріус здебільшого був реєстратором нотаріальних дій. Формування у країні ринкових відносин, основою яких є приватна власність, посилення цивільно-правової активності населення, розвиток підприємництва і, як результат, значне збільшення обсягу роботи нотаріату зумовили прийняття в 1993 р. Закону України “Про нотаріат” (далі — Закону).

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Тема 1

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

Принципово новим у цьому Законі було введення в державне законодавство положення про приватний нотаріат. Крім того, нові положення Закону регламентували підвищення вимог до посади нотаріуса, його правовий статус, порядок допущення до нотаріальної діяльності осіб з вищою юридичною освітою.

Згідно з вимогами Закону в Україні вперше було створено державні нотаріальні архіви.

Підвищення вимог до посади нотаріуса зумовлювалося розвитком господарської діяльності у країні, що спричинювалось до необхідності укладення великої кількості угод, договорів та визначення їх правового значення шляхом надання їм офіційності та юридичної вірогідності.

Нині в Україні триває процес удосконалення нотаріальної діяльності. Про це свідчать прийняті в 1998 р. Укази Президента України “Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні” і “Про впорядкування справлення плати за вчинення нотаріальних дій”, згідно з якими значно поширились компетенція і повноваження приватного нотаріату.

Про подальше правове реформування нотаріату з метою безумовного забезпечення важливого принципу правової держави — поєднання інтересів громадянина і держави на основі пріоритетності прав людини і громадянина — свідчить проект нового закону “Про нотаріат”, який розглядається у Верховній Раді України. У запропонованому проекті Закону основним є положення про те, що нотаріат в Україні повинен існувати як незалежний правовий інститут, який діє від імені держави і керується лише законом.

Пропонований курс лекцій з урахуванням чинного законодавства висвітлює положення про організаційну побудову нотаріату в Україні, правову регламентацію його діяльності, принципи нотаріальної діяльності, завдання, загальні правила і порядок вчинення нотаріальних дій.

1.1. Поняття нотаріату. Предмет і завдання нотаріальної діяльності

Згідно з Конституцією України (ст. 59) [1] кожному громадянину гарантоване право на одержання правової допомоги. Нотаріат разом з іншими правовими інститутами забезпечує реалізацію цього конституційного права громадян. При цьому предмет діяльності нотаріату обмежений безспірною цивільною юрисдикцією.

Нотаріат в Україні (ст. 1 Закону) — це система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, і вчинювати інші передбачені законодавством нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріат є правовим інститутом, який забезпечує охорону та захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб шляхом здійснення нотаріальних дій від імені держави. Нотаріальна діяльність спрямована на надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам.

Нотаріус посвідчує лише безспірні права та безспірні факти, у наявності яких він може перекоонатися безпосередньо або на підставі відповідних документів.

Основні завдання нотаріату:

- забезпечувати захист і охорону власності, права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб;
- сприяти зміцненню законності та правопорядку;
- попереджати правопорушення.

Захист прав і законних інтересів громадян та організацій при вчиненні нотаріальних дій гарантує Закон України “Про нотаріат”. Порухнення встановленого законодавством порядку вчинення нотаріальних дій призводить до недійсності нотаріального акту.

Виконуючи функцію контролю за законністю в цивільному обороті, нотаріат реалізує друге завдання — зміцнює законність і правопорядок. Вчиняючи певну нотаріальну дію, нотаріус підтверджує цим законність і достовірність нотаріальної дії та запобігає можливим порушенням прав та інтересів осіб, які звернулися до нього.

Підтверджуючи законність і достовірність нотаріальної дії, нотаріус виконує третє завдання — запобігає можливим правопорушенням. Так, якщо нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася заінтересована особа, не відповідає законодавству України, нотаріус відмовляє у її вчиненні, запобігаючи можливим негативним наслідкам.

Виходячи із завдань, які виконують нотаріальні органи, доходимо висновку, що сутність нотаріальної діяльності полягає в посвідченні та підтвердженні певних прав і фактів, в юридичному закріпленні цивільних прав з метою запобігання можливим правопорушенням.

1.2. Правова основа діяльності нотаріату

Правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України [1], Закон України “Про нотаріат” [9] та інші державні законодавчі акти України.

У правовому регулюванні діяльності нотаріату велике значення мають Закони України “Про власність” (1991 р.) [6], “Про селянське (фермерське) господарство” (1993 р.), “Про приватизацію державного майна” (1997 р.) [11], “Про заставу” (зі змінами 1997 р.) [7; 8], “Про плату за землю” (1992 р.), а також постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, зокрема Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату (1994 р.), декрети “Про приватизацію земельних ділянок” (1992 р.) [14], “Про державне мито” (1993 р.) [13]. Джерелом правового регулювання нотаріальної діяльності є накази і листи Міністерства юстиції України, що регламентують питання організації та діяльності нотаріальних органів, зокрема накази про затвердження Положення про кваліфікаційну комісію нотаріату (1993 р. із змінами 1997 р.) [19], Положення про державний нотаріальний архів (1994 р.) [18], Положення про порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю (1994 р. зі змінами 1997 р.) [20], Положення

про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності (1994 р.) [21], Положення про Єдиний реєстр для реєстрації заборон відчуження об’єктів нерухомого майна (1997 р.) і Положення про єдиний реєстр доручень (1998 р.). Суттєвим доповненням до Закону України “Про нотаріат” є затверджена наказом Міністерства юстиції України Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (1994 р.) із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства юстиції (1996, 1997 р.) [23], Правила ведення нотаріального діловодства (1993 р.).

Для організації діяльності нотаріату особливе значення мають Укази Президента України “Про впорядкування справлення плати за вчинення нотаріальних дій” (1998 р.) [16], “Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні” (1998 р.) [15].

НОТАРІУС

2.1. Вимоги до посади нотаріуса, його права і обов'язки. Присяга нотаріуса

Нотаріус — це посадова особа, на яку покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії. Нотаріус вчиняє нотаріальні дії від імені держави, яка надала йому відповідні повноваження.

Нотаріусом може бути тільки громадянин України, який має вищу юридичну освіту, пройшов стажування протягом шести місяців у державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит і одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю (ст. 3 Закону). Це свідоцтво є підставою для призначення на посаду державного нотаріуса або для реєстрації приватної нотаріальної діяльності. Особа, яка має намір розпочати нотаріальну діяльність, не повинна мати судимість.

Важливою вимогою для забезпечення об'єктивності в діяльності нотаріуса є заборона перебувати у штаті інших державних, приватних і громадських підприємств та організацій, займатися підприємницькою та посередницькою діяльністю, а також виконувати іншу оплачувану роботу. За сумісництвом нотаріуси мають право на викладацьку та наукову діяльність у вільний від роботи час.

Особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в урочистій обстановці присягає в Головному управлінні юстиції Автономної Республіки Крим, обласних, Київському, Севастопольському міських управліннях юстиції: "Урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно із законом і совістю, поважати права і законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну тасмницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса" (ст. 6 Закону).

Принесення присяги тісно пов'язане також з етичним аспектом діяльності нотаріуса. Він повинен бути ввічливим, тактовним, об'єктивним, а також добрим психологом, сповненим людської та професійної гідності.

Важливою гарантією діяльності нотаріуса є закріплення в Законі його прав (ст. 4 Закону). Перелік цих прав великий, але неповний — чинним законодавством нотаріусу можуть надаватися також інші права.

Нотаріус витребує від підприємств, установ, організацій, а також від фізичних осіб відомості й документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії, якщо одержання їх безпосередньо заінтересованими особами утруднене. Нотаріус встановлює термін, протягом якого до нотаріальної контори мають бути надіслані необхідні відомості чи документи, але цей термін не повинен перевищувати одного місяця (ст. 42 Закону).

Нотаріус має право складати проекти угод, заяв та інших нотаріальних документів; на прохання заінтересованих осіб виготовляти копії документів, наприклад для видачі свідоцтва про право на спадщину та ін.; давати роз'яснення з питань вчинення конкретної нотаріальної дії; надавати консультації правового характеру.

Обов'язки нотаріуса так само зумовлені реалізацією принципу сприяння фізичним і юридичним особам у здійсненні їхніх прав і захисті законних інтересів.

До обов'язків нотаріуса належать роз'яснення учасникам нотаріального провадження їхніх прав та обов'язків, що випливають із вчиненої дії, з метою прояснити взаємовідносини заінтересованих осіб, запобігти можливим у майбутньому спорам і несподіваним ситуаціям; роз'яснення заінтересованим особам їхніх прав на вільне волевиявлення під час вчинення нотаріальної дії, права відмовитися від її вчинення, поки ще не підписані документи; попередження про наслідки вчинюваних нотаріальних дій з метою запобігання можливим правопорушенням.

В основі нотаріальної діяльності лежить обов'язок нотаріуса додержуватися тасмниці нотаріальних дій.

Відповідно до ст. 8 Закону довідки про вчинені нотаріальні дії і нотаріальні документи видаються тільки громадянам та юридичним особам, за дорученням яких або стосовно яких вчинялися нотаріальні дії. На письмову вимогу суду, арбітражного суду, прокуратури, органів дізнання і слідства довідки про вчинені нотаріальні дії і документи видаються у зв'язку з кримінальними, цивільними, господарськими справами, що знаходяться в їх провадженні.

На письмову вимогу державної податкової інспекції видаються довідки, документи і копії з них, необхідні для визначення правильності стягнення державного мита та цілей оподаткування.

Довідки про заповіти видаються тільки після смерті заповідача.

Обов'язок додержуватися таємниці вчинюваних нотаріальних дій поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків.

Нотаріуси, винні у порушенні таємниці вчинюваних нотаріальних дій, несуть відповідальність у порядку, встановленому законодавством України.

У ст. 9 Закону передбачається обмеження у праві вчинення нотаріальних дій, а саме: нотаріус не має права вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я, від свого імені, на ім'я та від імені свого чоловіка чи дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються в будь-якій іншій державній нотаріальній конторі, у іншого приватного нотаріуса.

Нотаріальні дії, вчинені з порушенням встановлених Законом вимог, є недійсними.

2.2. Стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю

Згідно із ст. 13 Закону вперше введено інститут стажистів. Основне завдання стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною практикою, полягає у вивченні специфіки роботи, набутті практичних навичок і освоєнні досвіду організації праці нотаріуса.

Кваліфікаційні комісії нотаріату при управліннях юстиції проводять конкурсний відбір осіб з метою зарахування їх до резерву на заміщення посади стажиста нотаріуса. До стажування допускаються особи, які мають вищу юридичну освіту. Особи, які перебувають у штаті інших державних, приватних і громадських підприємств та організацій, є підприємцями та посередниками, а також виконують іншу оплачувану роботу, до стажування не допускаються. Не допускаються до стажування також особи, які мають судимість.

Мінімальний строк стажування — шість місяців. З жодних причин цей строк не підлягає скороченню. Стажист проходить стажування в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса. Умови роботи визначаються трудовим контрактом між стажистом і державною нотаріальною конторою чи приватним нотаріусом.

Керівництво і контроль за процесом стажування здійснюють відповідні управління юстиції. Відповідальність за проведення стажування в державних нотаріальних конторах покладається на завідувачого нотаріальної контори і на приватного нотаріуса, якщо стажування відбувається безпосередньо у приватного нотаріуса. Керівник стажування повинен мати щонайменше п'ятирічний практичний досвід на посаді нотаріуса за відсутності зауважень у роботі.

Під час стажування стажист зобов'язаний вивчити законодавство, що регламентує вчинення нотаріальних дій, законодавчі акти з різних галузей права, ознайомитись з організацією діяльності нотаріату, з кодифікуванням нормативних матеріалів.

З метою набуття практичного досвіду стажист бере участь у прийманні громадян і представників юридичних осіб, перевірці документів, наданих для вчинення нотаріальних дій; складає проекти договорів, заповітів, доручень, свідочств та інших документів; визначає розмір державного мита, бере участь у складанні актів опису спадкового майна в разі вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; складає посвідчувальні написи на угодах та інших документах тощо. Стажист має всі права, встановлені для працівників державних нотаріальних контор і приватних нотаріусів.

Після закінчення стажування керівник складає висновок про результати проходження стажування, зазначаючи ступінь підготовки стажиста, одержані ним знання і практичні навички.

Організація і порядок проведення стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, детально визначені в Рекомендаціях з окремих питань організації і проведення стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю [28].

2.3. Кваліфікаційна комісія нотаріату, її склад і повноваження.

Вища кваліфікаційна комісія нотаріату

Після проходження стажування особи, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, складають кваліфікаційний іспит. Для цього створено кваліфікаційні комісії нотаріату при Головному управлінні юстиції Автономної Республіки Крим, обласних, Київському та Севастопольському міських управліннях юстиції.

Основне завдання кваліфікаційних комісій нотаріату полягає у визначенні рівня професійної підготовки осіб, які мають намір займатися

нотаріальною діяльністю. Організація і діяльність кваліфікаційних комісій нотаріату регламентуються Положенням про кваліфікаційну комісію нотаріату [19]. Строк повноважень кваліфікаційної комісії — три роки. Діє вона у складі семи осіб: чотирьох нотаріусів, двох представників Управління юстиції України та одного представника Української нотаріальної палати. Повноваження комісії:

- розгляд заяв і проведення конкурсного відбору з метою визначення професійного рівня осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю;
- зарахування до резерву на заміщення посади стажиста;
- призначення керівника стажування;
- допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту;
- приймання кваліфікаційного іспиту;
- прийняття рішення про можливість чи неможливість допуску особи до нотаріальної діяльності.

Для допуску до складання кваліфікаційного іспиту особа, яка має намір займатися нотаріальною діяльністю, подає особисто або надсилає поштою до кваліфікаційної комісії заяву, засвідчену в установленому порядку копію диплома про вищу освіту і висновок про результати проходження стажування. Кваліфікаційна комісія зобов'язана розглянути одержані документи і прийняти кваліфікаційний іспит протягом місяця від дня надходження документів.

На підставі складеного іспиту кваліфікаційна комісія нотаріату виносить рішення про можливість допуску особи до нотаріальної діяльності. Якщо за рішенням комісії особа не склала іспит, вона має право скласти його знову не раніше як через один рік. Рішення кваліфікаційної комісії може бути оскаржене до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України в місячний строк від дня вручення заінтересованій особі копії рішення.

Вища кваліфікаційна комісія утворюється при Міністерстві юстиції України і діє на підставі Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату [17]. Строк повноважень Вищої кваліфікаційної комісії — три роки. До її складу входять чотири нотаріуси, три представники Міністерства юстиції України і два — Української нотаріальної палати. Повноваження Вищої кваліфікаційної комісії:

- розгляд скарг на рішення кваліфікаційної комісії нотаріату про відмову допущення особи до нотаріальної діяльності;
- вирішення питання про можливість складання повторного кваліфікаційного іспиту особою, яка подала скаргу до Вищої кваліфікаційної комісії;

- розробка і затвердження програм та порядку складання кваліфікаційних іспитів особами, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю.

Скарги на рішення кваліфікаційних комісій нотаріату розглядаються Вищою кваліфікаційною комісією у місячний строк за участю особи, яка подала скаргу, і представника кваліфікаційної комісії нотаріату, рішення якої оскаржується. За результатами розгляду Вища кваліфікаційна комісія може залишити рішення кваліфікаційної комісії нотаріату без змін, а скаргу — або без задоволення, або допустити особу до повторного складання кваліфікаційного іспиту, але вже перед Вищою кваліфікаційною комісією, а також скасувати рішення кваліфікаційної комісії нотаріату і дозволити особі займатися нотаріальною діяльністю.

2.4. Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю і підстави для його анулювання

На підставі рішення кваліфікаційної комісії нотаріату Міністерство юстиції України видає свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Таке свідоцтво є єдиною підставою для призначення на посаду державного нотаріуса або реєстрації приватної нотаріальної діяльності. Порядок видачі свідоцтва про право займатися нотаріальною діяльністю регулюється Положенням про порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю [20]. Для одержання свідоцтва особа подає до Міністерства юстиції України заяву разом з рішенням кваліфікаційної комісії нотаріату або Вищої кваліфікаційної комісії, якщо іспит було складено повторно, документом банківської установи про внесення на рахунок Міністерства юстиції України плати за видачу свідоцтва (розмір плати встановлений постановою Кабінету Міністрів України від 22.02.94 зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 08.06.96, і становить десять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), а також документом, який посвідчує особу заявника. Зазначену заяву Міністерство юстиції України повинно розглянути протягом місяця від дня її подання. Після розгляду Міністерство юстиції України може винести три рішення: про видачу свідоцтва, про відмову у видачі свідоцтва чи про залишення заяви без розгляду. Якщо всі вимоги щодо видачі свідоцтва про право займатися нотаріальною

діяльністю виконано, а Міністерство юстиції України дійде висновку про можливість заявника займатися нотаріальною діяльністю, то виноситься рішення про видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

У Положенні про порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю [20] визначено обставини, на підставі яких може бути прийняте рішення про відмову у видачі свідоцтва. Зокрема, це втрата особою громадянства України; винесення щодо неї обвинувального вироку, який набрав чинності; винесення ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили; винесення рішення про обмеження дієздатності особи нотаріуса, про визнання її недієздатною. Рішення про відмову у видачі свідоцтва може бути оскаржене до суду в місячний строк від дня одержання відмови.

Заява про видачу свідоцтва залишається без розгляду в разі виявлення обставин, які перешкоджають видачі свідоцтва, але можуть бути усунуті.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути анульоване Міністерством юстиції України з власної ініціативи нотаріуса або за поданням відповідного управління юстиції у випадках, передбачених ст. 12 Закону:

- через втрату нотаріусом громадянства України, виїзд за межі України на постійне місце проживання;
- вчинення нотаріусом злочину і винесення проти нього обвинувального вироку, який набрав чинності;
- винесення ухвали про застосування до нотаріуса примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили;
- винесення постанови про припинення кримінальної справи стосовно нотаріуса з nereабілітуючих підстав;
- визначення рішенням суду особи нотаріуса обмежено дієздатною, недієздатною або безвісно відсутньою, оголошення її померлою;
- систематичне порушення нотаріусом чинного законодавства під час вчинення нотаріальних дій або грубе порушення ним Закону, що завдало шкоди інтересам держави, підприємств, організацій, установ, громадян;
- невідповідність нотаріуса обійманій посаді у зв'язку зі станом здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності;
- порушення нотаріусом вимог ст. 3, 8, 9 Закону щодо тасмниці вчинюваних нотаріальних дій, обмеження у праві вчинення нотаріальних дій та ін.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю анулюється за поданням відповідного управління юстиції, що попередньо розглядається Комісією з розгляду таких подань, згідно з Положенням про Комісію Міністерства юстиції України з розгляду подань щодо анулювання свідоцтв про право на зайняття нотаріальною діяльністю, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 13 листопада 1998 р. На час розгляду Комісією Міністерства юстиції України подання управління юстиції про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю діяльність нотаріуса призупиняється. Печатка, реєстри, спеціальні бланки нотаріальних документів, що залишилися у нотаріуса, опечатуються представником управління юстиції. Максимальний строк призупинення діяльності нотаріуса — три місяці. Рішення про анулювання свідоцтва може бути оскаржене до суду в місячний строк від дня його одержання.

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПОБУДОВА НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

3.1. Структура нотаріальних органів та організаційні форми нотаріальної діяльності

Відповідно до ст. 1 Закону вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). Документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.

У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії вчиняють уповноважені на це посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів.

Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи, а у випадках, передбачених законом, — на дипломатичні представництва України.

Крім того, посвідчення заповітів і доручень, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, можуть здійснювати посадові особи, зазначені у ст. 40 Закону (головні лікарі лікарень, інших лікувальних установ, санаторіїв тощо, капітани морських суден, начальники експедицій та ін.)

Покладаючи на нотаріальні органи та посадових осіб функції вчинення нотаріальних дій, держава наділяє їх відповідними повноваженнями.

3.2. Державні нотаріальні контори

Органами, які здійснюють більшість нотаріальних дій, є державні нотаріальні контори, що утворюються в містах і великих населених пунктах.

Державні нотаріальні контори відкриває і ліквідує Міністерство юстиції України. Штати державних нотаріальних контор затверджують управління юстиції в межах, встановлених для державних нота-

римальних контор щодо штатної чисельності й фонду заробітної плати. У п. 5 Указу Президента України “Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні” [15] встановлено, що державні нотаріуси в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців відповідної категорії.

Державна нотаріальна контора є юридичною особою. Очолює контору завідуючий. Державних нотаріусів і завідуючих призначають на посаду і звільняють з неї відповідні управління юстиції.

За вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито в розмірах, встановлених чинним законодавством. За надання додаткових послуг правового характеру, що не пов’язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру справляється окрема платня в розмірах, які встановлюють управління юстиції згідно з Примірним положенням [27].

Державний нотаріус має печатку із зображенням Державного герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером. Шкода, заподіяна внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України. Якщо шкоду заподіяно особі внаслідок злочинних дій державного нотаріуса, то проти нього порушується кримінальна справа і він несе особисту кримінальну та цивільну відповідальність.

Державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету.

3.3. Державні нотаріальні архіви

Діяльність державних нотаріальних архівів регулюється Положенням про державний нотаріальний архів [18]. Згідно із ст. 23 Закону державні нотаріальні архіви створюються в обласних центрах, містах Києві, Севастополі та Сімферополі для тимчасового (до 75 років) централізованого зберігання нотаріальних документів, передавання їх у відповідний державний архів, подання методичної та практичної допомоги фондоутворювачам у вдосконаленні роботи з документами.

Державний нотаріальний архів є юридичною особою, що має печатку із зображенням Державного герба України і своїм найменуванням. Державний нотаріальний архів очолює завідуючий, якого призначає на посаду і звільняє з неї управління юстиції. Державні нотаріальні архіви є складовою Національного архівного фонду України.

Основні завдання державного нотаріального архіву:

- комплектування документами, склад яких передбачений Положенням [18];
- забезпечення збереження та використання документів, що знаходяться на зберіганні;
- підготовка та своєчасне передавання документів на зберігання до відповідного державного архіву з додержанням правил і вимог головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України.

Державний нотаріальний архів відповідно до покладених на нього завдань здійснює такі основні функції:

- складає графіки приймання документів від фондоутворювачів;
- згідно з цими графіками приймає документи не пізніше двох років після закінчення 10-річного строку їх зберігання у фондоутворювачів;
- забезпечує збереження документів;
- здійснює експертизу цінності документів, що розміщуються в архіві;
- здійснює контроль за збереженням документів у фондоутворювачів, подає їм методичну та практичну допомогу щодо впорядкування документів і підготовки їх до здачі в архів;
- видає дублікати і засвідчує вірність копій і виписок з документів, які зберігаються в архіві, з додержанням вимог ст. 8 Закону;
- веде облік документів, переданих за запитами органів, згідно із Законом;
- реєструє заповіти, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, веде алфавітні книги їх обліку.

Державний нотаріальний архів з метою виконання покладених на нього завдань має право:

- вимагати від завідуючих державними нотаріальними конторами, приватних нотаріусів та посадових осіб виконавчих комітетів відповідних рад народних депутатів додержуватись правил роботи з архівними документами, здійснювати контроль за їх збереженням та використанням;
- давати нотаріусам рекомендації з питань, що входять до компетенції архіву;
- перевіряти стан зберігання нотаріальних документів;

- у разі потреби залучати до перевірки документів працівників органів нотаріату як експертів і консультантів;
- інформувати Міністерство юстиції України про стан архівної роботи та вносити пропозиції щодо її вдосконалення.

Фондоутворювачами архівів є державні нотаріальні контори, приватні нотаріуси, посадові особи виконавчих комітетів відповідних місцевих рад і посадові особи, які посвідчують заповіти та доручення, що прирівнюються до нотаріально посвідчених.

3.4. Приватна нотаріальна діяльність

Закон України “Про нотаріат”, що був прийнятий у 1993 р., змінив організаційну структуру побудови нотаріату в Україні. Основним прогресивним положенням Закону було створення інституту приватного нотаріату. Це поклало початок нотаріальній реформі, мета якої полягала у створенні нотаріату, адекватного ринковій економіці демократичної держави.

З часу прийняття зазначеного Закону у правовому житті суспільства з’явився новий суб’єкт нотаріальної діяльності — приватно практикуючий нотаріус. Приватний нотаріус здійснює діяльність від імені держави, що делегує йому спеціальні повноваження і наділяє його відповідними правами та обов’язками. Приватний нотаріус не перебуває у штаті державного апарату, а організовує свою діяльність самостійно.

Для того щоб стати приватним нотаріусом, необхідно одержати свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю і зареєструвати приватну нотаріальну діяльність в установленому законом порядку.

Згідно із ст. 24 Закону приватну нотаріальну діяльність реєструють Головне управління Міністерства юстиції в Автономній Республіці Крим, управління юстиції областей, міст Києва і Севастополя на підставі Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності [21].

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності почалася з часу введення в дію Закону України “Про нотаріат” — 1 січня 1994 р. Посвідчення про реєстрацію цієї діяльності видавалися відповідними управліннями юстиції у 15-денний строк з дня надходження заяви від заінтересованої особи. Відмовляти у реєстрації приватної нотаріальної діяльності заборонялося.

Згідно з Указом Президента України “Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні”, який набрав чинності з 1 жовтня 1998 р., кількість приватних нотаріусів у межах нотаріального округу визначає Міністерство юстиції України залежно від чисельності населення в окрузі, на підставі аналізу статистичних даних про діяльність нотаріусів у різних регіонах України. Якщо Міністерство юстиції України встановило для конкретного нотаріального округу певну кількість приватних нотаріусів (а така кількість або й більше вже зареєстрована), управління юстиції має право відмовити заінтересованій особі в реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

У разі позитивного вирішення питання про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності управління юстиції у 15-денний строк з моменту одержання заяви про реєстрацію такої діяльності видає реєстраційне посвідчення. Про видане реєстраційне посвідчення управління юстиції повідомляє податкову інспекцію за місцем розміщення робочого місця нотаріуса.

У реєстраційному посвідченні приватної нотаріальної діяльності зазначаються прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, територія діяльності приватного нотаріуса (нотаріальний округ) і адреса розміщення його робочого місця.

Нотаріальний округ визначає управління юстиції за заявою нотаріуса відповідно до адміністративно-територіального поділу України. У містах, що мають районний поділ, округом діяльності нотаріуса є територія відповідного міста, де повинно розміщуватись робоче місце нотаріуса. У разі зміни адреси робочого місця нотаріус зобов'язаний у п'ятиденний строк повідомити про це орган юстиції для внесення змін у реєстраційне посвідчення щодо адреси робочого місця, а управління юстиції повідомляє про ці зміни податкову інспекцію.

Після отримання реєстраційного посвідчення приватний нотаріус зобов'язаний у тримісячний строк розпочати нотаріальну діяльність. Якщо він порушить цей строк, за рішенням управління юстиції видане йому реєстраційне посвідчення може бути анульоване.

На підставі реєстраційного посвідчення нотаріус виготовляє печатку із зображенням Державного герба України (відповідно до Указу Президента України “Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні” [15]), зазначенням посади, свого прізвища, імені та по батькові, а також нотаріального округу і відкриває розрахунковий та інші рахунки в установах банку.

На відміну від державного приватний нотаріус несе особисту відповідальність за заподіяну шкоду. Шкоду, яку може заподіяти

особі приватний нотаріус внаслідок власних незаконних дій або недбалості, він відшкодовує в повному розмірі.

Згідно зі ст. 28 Закону для забезпечення відшкодування заподіяної шкоди протягом тримісячного строку, встановленого ст. 24 Закону, приватний нотаріус зобов'язаний укласти з органом страхування договір службового страхування або внести на спеціальний рахунок у банківську установу страхову заставу в розмірі стократної мінімальної заробітної плати. У разі витрачення коштів на відшкодування заподіяної шкоди приватний нотаріус зобов'язаний протягом одного року поповнити страхову заставу до встановленого розміру. Розмір заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.

Приватний нотаріус зобов'язаний повідомити управління юстиції про те, що має намір припинити виконання своїх обов'язків на строк понад тиждень, оскільки управління юстиції здійснює контроль за законністю виконання приватними нотаріусами їхніх обов'язків. Заміщення приватного нотаріуса можливе тоді, коли він має намір тимчасово, на строк понад тиждень, припинити виконання своїх обов'язків. Приватний нотаріус може укласти угоду з іншим приватним нотаріусом про його заміщення. Про укладення такої угоди він зобов'язаний повідомити управління юстиції. Заміщення приватного нотаріуса означає можливість виконання обов'язків одного приватного нотаріуса іншим із цього самого нотаріального округу на підставі укладеної угоди чи наказу управління юстиції. При цьому нотаріус, якого замінюють, не має права виконувати службові обов'язки на встановлений строк заміщення.

Припинення приватної нотаріальної діяльності регулює ст. 30 Закону. Із припиненням приватної нотаріальної діяльності реєстраційне посвідчення приватного нотаріуса анулюється і особа перестає ним бути. У ч. 1 ст. 30 Закону зазначено перелік випадків, коли приватна нотаріальна діяльність припиняється. Цей перелік вичерпний і не підлягає розширеному тлумаченню.

Приватна нотаріальна діяльність припиняється в таких випадках:

- за поданням приватним нотаріусом письмового клопотання про припинення своєї діяльності;
- у разі анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- коли приватний нотаріус не уклав угоду службового страхування або не вніс страхову заставу для забезпечення відшкодування шкоди, що передбачається ст. 28 Закону, або не поповнив страхову заставу до встановленого розміру;

- якщо приватний нотаріус без поважних причин не виконує своїх обов'язків протягом двох місяців і не повідомив про це управління юстиції;
- у разі невідповідності приватного нотаріуса обійманій посаді або виконуваній роботі через стан здоров'я, що на тривалий час перешкоджає нотаріальній діяльності.

Приватний нотаріус, діяльність якого припиняється, у місячний строк зобов'язаний передати документи, що стосуються вчинених ним нотаріальних дій, до державного нотаріального архіву. Законодавство містить також положення про призупинення приватної нотаріальної діяльності. Таке можливе лише у разі припинення права власності чи права користування приміщенням, яке є робочим місцем приватного нотаріуса. Призупинити нотаріальну діяльність може особисто нотаріус, який подає відповідну заяву до управління юстиції не пізніше одного тижня після закінчення прав на приміщення, або управління юстиції за наявності таких відомостей. Нотаріальна діяльність вважається відновленою з моменту внесення відповідних змін до реєстраційного посвідчення щодо нової адреси робочого місця приватного нотаріуса.

Контроль за законністю виконання приватними нотаріусами їхніх обов'язків здійснюється відповідними управліннями юстиції.

Згідно із ст. 31 Закону за вчинення нотаріальних дій приватні нотаріуси справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом і громадянином або посадовою особою.

З набранням чинності Указу Президента України "Про впорядкування справлення плати за вчинення нотаріальних дій" [16] розмір плати за вчинення нотаріальних дій приватним нотаріусом не може бути менший від розміру ставок державного мита, яке справляється державним нотаріусом за аналогічні нотаріальні дії. Гроші, які приватний нотаріус одержує за вчинення нотаріальних дій, є його доходом. Але відповідно до вимог Указу Президента "Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні" [15] діяльність приватного нотаріуса не може бути визнана підприємницькою, що спрямована на одержання прибутку.

З доходу приватного нотаріуса справляється прибутковий податок за ставками, встановленими чинним законодавством.

Приватний нотаріус має право відкрити контору, укладати цивільно-правові та трудові договори, а також відкривати розрахункові та інші рахунки в установах банку.

3.5. Організація діяльності посадових осіб виконавчих комітетів місцевих рад щодо вчинення нотаріальних дій

Відповідно до ст. 1 Закону в населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії вчиняють посадові особи виконавчих комітетів (виконкомів) відповідних місцевих рад.

Нотаріальні дії у виконкомах мають право вчиняти безпосередньо голова виконкому, його заступник або секретар. Таке право виникає за наявності рішення виконкому про покладення на одного з них обов'язків вчиняти нотаріальні дії. Найчастіше обов'язок вчиняти нотаріальні дії покладається на секретаря виконкому. Посадові особи виконкомів місцевих рад вчиняють нотаріальні дії, реалізуючи такі самі принципи, що й нотаріуси.

3.6. Консульські установи і дипломатичні представництва

Нотаріальні дії за кордоном вчиняють консульські установи, а в передбачених законом випадках — дипломатичні представництва України. Відповідно до розпорядження Президента України "Про затвердження Положення про дипломатичне представництво України за кордоном" від 22.10.92 дипломатичне представництво України за дорученням міністра іноземних справ України може виконувати також консульські функції. Це можливо тоді, коли діяльність консульської установи не поширюється на певну територію. У цьому разі нотаріальні дії вчиняють консульські відділи дипломатичного представництва.

У консульських установах нотаріальні дії вчиняють безпосередньо консули, а в дипломатичних представництвах — один із членів дипломатичного персоналу.

Діяльність консульських установ і дипломатичних представництв щодо вчинення нотаріальних дій регулює глава XI Консульського статуту України, затвердженого Президентом України 2 квітня 1994 р. Ця діяльність підпорядкована тим самим принципам, що й діяльність нотаріусів.

3.7. Повноваження управлінь юстиції щодо організації і контролю за діяльністю нотаріату

Безпосереднє керівництво нотаріальними органами здійснюють Головне управління юстиції в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський та Севастопольський міські управління юстиції.

Управління юстиції створює Міністерство юстиції України і ці управління підпорядковуються йому.

Одним із завдань управлінь юстиції є організація і матеріально-технічне забезпечення діяльності нотаріату. Управління юстиції мають право:

- організовувати і перевіряти діяльність установ нотаріату, вживати заходів щодо поліпшення цієї діяльності;
- здійснювати контроль за законністю вчинення нотаріальних дій;
- організовувати роботу з добору кадрів та підвищення кваліфікації працівників нотаріальних органів;
- забезпечувати діяльність кваліфікаційних комісій нотаріату.

Наказом Міністерства юстиції України від 01.06.98 № 8/5 затверджено Положення про районні, районні в містах, міські (міст обласного значення) управління юстиції зі змінами, внесеними наказом Міністерства юстиції України від 05.02.99.

Відповідно до цього Положення щодо нотаріальної діяльності управління юстиції повинні:

- забезпечувати діяльність установ нотаріату;
- вести облік і підтримувати в контрольному стані акти законодавства та нотаріальної практики;
- організовувати і перевіряти діяльність установ нотаріату, вживати заходів щодо її поліпшення;
- здійснювати контроль за законністю вчинення нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами, обігом спеціальних бланків нотаріальних документів і за стажуванням осіб, які мають намір здійснювати нотаріальну діяльність;
- готувати до розгляду Головним управлінням Міністерства юстиції в Автономній Республіці Крим, обласними, Київським та Севастопольським управліннями юстиції матеріали щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- здійснювати контроль за організацією та змістом стажування осіб, які мають намір здійснювати нотаріальну діяльність;

- визначати нотаріальний округ, реєструвати приватну нотаріальну діяльність, вносити зміни до реєстраційного посвідчення приватного нотаріуса;
- призупиняти діяльність нотаріусів і готувати до розгляду Міністерством юстиції України подання щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- затверджувати розміри оплати за подання державними нотаріальними конторами додаткових платних послуг правового і технічного характеру;
- здійснювати контроль за використанням спеціальних бланків нотаріальних документів.

Управління юстиції повинні також залучати до перевірки діяльності установ нотаріату і приватних нотаріусів кваліфікованих державних та приватних нотаріусів з інших нотаріальних округів, а також представництв відділень Української нотаріальної палати.

3.8. Українська нотаріальна палата

Відповідно до ст. 16 Закону нотаріуси можуть об'єднуватись у регіональні, загальнодержавні, міжнародні спілки та асоціації. Ці об'єднання репрезентують інтереси нотаріусів у державних та інших органах, захищають їхні соціальні та професійні інтереси, здійснюють видавничу та методичну діяльність, можуть створювати спеціальні фонди і діють відповідно до статутів.

Саме на зазначених принципах утворено Українську нотаріальну палату, що діє як добровільна громадська організація нотаріусів. Українська нотаріальна палата має статут, затверджений установчою конференцією нотаріусів 22 квітня 1993 р. зі змінами та доповненнями, затвердженими третьою конференцією Української нотаріальної палати 9 серпня 1997 р.

Основна мета Української нотаріальної палати полягає в об'єднанні на професійній основі нотаріусів з метою захисту їхніх законних професійних і соціальних інтересів. Основне завдання палати — сприяти підвищенню професійного рівня нотаріусів, удосконалювати правову допомогу, яку нотаріуси подають фізичним і юридичним особам. Важливе завдання палати полягає також у сприянні розвитку міжнародних зв'язків, обміну досвідом, співробітництві з міжнародними організаціями нотаріату.

Українська нотаріальна палата є типовою громадською організацією, створеною на професійному рівні.

КОМПЕТЕНЦІЯ НОТАРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ ЩОДО ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

4.1. Поняття компетенції нотаріальних органів

Компетенція нотаріальних органів — це визначене Законом коло дій, які вчиняють нотаріальні органи з метою виконання покладених на них завдань. До поняття компетенції нотаріальних дій входить комплекс дій, які вчиняють нотаріальні органи відповідно до ст. 34 Закону, а також певні права та обов'язки, що надають їм можливість здійснювати дії, підвідомчі нотаріальним органам.

Відповідно до ст. 1 Закону вчинення нотаріальних дій покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси). У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії вчиняють уповноважені посадові особи виконкомів місцевих рад народних депутатів. Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи.

Компетенція нотаріальних органів щодо вчинення нотаріальних дій регламентується залежно від суб'єкта, який уповноважений вчиняти нотаріальні дії.

Нотаріальні органи мають право вчиняти лише ті дії, що згідно із Законом належать до їх компетенції. Перше, що має робити нотаріус чи уповноважена посадова особа в разі звернення заінтересованої особи, — перевірити, чи належить за законом до його компетенції питання, з яким до нього звернулися.

Точне і неухильне дотримання правових норм щодо компетенції гарантує належний захист прав і законних інтересів громадян та організацій.

4.2. Компетенція державних нотаріальних контор

Переважну більшість нотаріальних дій вчиняють державні нотаріальні контори.

Компетенція державних нотаріальних контор регулюється положеннями ст. 34 Закону. У державних нотаріальних конторах вчиняються такі нотаріальні дії:

- посвідчуються угоди (договори, заповіти, доручення, шлюбні контракти та ін.);
- вживаються заходи щодо охорони спадкового майна;
- видаються свідоцтва про право на спадщину;
- видаються свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя;
- видаються свідоцтва про придбання жилих будинків з прилюдних торгів;
- видаються дублікати документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори;
- накладається заборона відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна;
- засвідчується вірність копій документів і виписок з них;
- засвідчується справжність підпису на документах;
- засвідчується вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- посвідчується факт, що громадянин живий;
- посвідчується факт перебування громадянина в певному місці;
- посвідчується тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці;
- посвідчується час пред'явлення документів;
- передаються заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам;
- приймаються у депозит грошові суми та цінні папери;
- вчиняються виконавчі написи;
- вчиняються протести векселів;
- пред'являються чеки до платежу і посвідчується несплата чеків;
- вчиняються морські протести;
- приймаються на зберігання документи.

Законодавством України на державних нотаріусів може бути покладено також вчинення інших нотаріальних дій. Так, згідно з листом

Міністерства юстиції України “Про порядок вчинення нотаріальних дій, не передбачених законодавством України” від 29.03.94 у деяких міжнародних договорах про правову допомогу, укладених Україною, передбачається вчинення нотаріальних дій, невідомих українському законодавству про нотаріат. До таких дій належать розкривання й оголошення заповіту. У проекті нового цивільного кодексу передбачається право громадян на посвідчення секретного змісту заповіту, яке взагалі неможливо здійснити без провадження щодо розкривання та оголошення заповіту. Такі дії мають бути самостійними нотаріальними провадженнями, оскільки потребують певної процедури їх вчинення.

4.3. Компетенція приватних нотаріусів

У вчиненні нотаріальних дій нотаріуси мають рівні права та однакові обов'язки незалежно від того, працюють вони у державній нотаріальній конторі або займаються приватною практикою. Документи, що оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу. І державні, і приватні нотаріуси вчиняють нотаріальні дії від імені держави.

До компетенції приватного нотаріуса входять майже всі нотаріальні дії, передбачені ст. 34 Закону. Проте відповідно до ст. 36 Закону з компетенції приватного нотаріуса виключається вчинення таких дій:

- накладання і зняття заборони відчуження нерухомості;
- видача свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя в разі смерті одного з них;
- видача свідоцтва про право на спадщину, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна;
- посвідчення договорів довічного утримання;
- посвідчення вірності підписів на документах, призначених для дії за кордоном;
- посвідчення доручення для дії за кордоном;
- засвідчення підпису батьків чи опікунів на заяві про згоду на усиновлення дитини.

Перелічені винятки з компетенції приватних нотаріусів спричинили певні незручності в їхній діяльності, особливо щодо заборони посвідчення доручень і справжності підписів на документах, призначених для дії за кордоном.

Відповідно до Указу Президента України “Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні” [15] з 1 жовтня 1998 р. приватні нота-

ріуси не мають права вчиняти тільки дві нотаріальні дії: видавати свідоцтво про право на спадщину і вживати заходів щодо охорони спадкового майна.

4.4. Компетенція виконавчих комітетів місцевих рад

Посадові особи виконкомів місцевих рад мають право вчиняти окремі найпоширеніші й нескладні нотаріальні дії, якщо в місцевості немає нотаріусів. Відповідно до ст. 37 Закону зазначені посадові особи мають право посвідчувати односторонні угоди — заповіти і доручення, засвідчувати вірність копій документів і виписок з них, справжність підпису на документах.

До компетенції виконкомів місцевих рад входять вжиття заходів щодо охорони спадкового майна і реєстрація заборони на відчуження нерухомості.

Посадові особи виконкомів не мають права оформлювати документи, призначені для дії за кордоном.

4.5. Повноваження консульських установ і дипломатичних представництв України

Консульські установи вчиняють нотаріальні дії, що передбачені ст. 38 Закону і Консульським статутом, затвердженим Указом Президента України від 02.04.94. Згідно з Положенням про дипломатичне представництво України за кордоном, затвердженим Розпорядженням Президента України від 22.10.92, дипломатичне представництво за дорученням Міністерства закордонних справ України може виконувати також консульські функції. Повноваження консульських установ аналогічні повноваженням державної нотаріальної контори, що передбачені ст. 34 Закону, за винятком таких дій:

- посвідчення договорів про відчуження і заставу жилих будинків та іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні;
- передавання заяв фізичних і юридичних осіб іншим фізичним і юридичним особам та видача свідоцтв про передавання таких заяв;
- видача дублікатів документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори;
- видача свідоцтв про придбання жилих будинків з прилюдних торгів;
- вчинення протестів векселів;

- пред'явлення чеків до платежу і посвідчення несплати чеків;
- накладання заборони відчуження нерухомого майна.

Консул має право вчиняти й інші нотаріальні дії, передбачені законодавством України. Так, відповідно до ст. 44 Консульського статуту консул вчиняє ще одну додаткову нотаріальну дію — забезпечення доказів.

4.6. Посвідчення заповітів і доручень, що прирівнюються до нотаріально посвідчених

У ст. 40 Закону передбачене право посадових осіб окремих організацій посвідчувати заповіти й доручення, що прирівнюються до нотаріально посвідчених. Порядок посвідчення таких заповітів і доручень визначений постановою Кабінету Міністрів України “Про порядок посвідчення заповітів і доручень, що прирівнюються до нотаріально посвідчених” від 15.06.94.

Надання посадовим особам права посвідчувати заповіти й доручення зумовлене тим, що за певних обставин, коли поблизу немає нотаріуса, може виникнути нагальна необхідність вчинити ці дії.

Заповіти громадян, які перебувають на лікуванні в лікарнях, інших стаціонарних лікувально-профілактичних закладах, санаторіях, посвідчують головні лікарі, їхні заступники з медичної частини або чергові лікарі цих закладів, а заповіти громадян, які проживають у будинках для перестарілих та інвалідів, — директори та головні лікарі цих будинків.

Заповіти громадян, які перебувають у плаванні, мають право посвідчувати капітани морських суден і суден внутрішнього плавання. Таке саме право мають начальники експедицій відносно громадян, які перебувають у розвідувальних, арктичних та інших експедиціях.

Посадові особи мають право посвідчувати не лише заповіти, а й доручення військовослужбовців та інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах. Таке саме право надається начальникам і заступникам з медичної частини, старшим і черговим лікарям цих закладів.

Право посвідчувати заповіти й доручення надається командирам військових частин і військово-навчальних закладів відносно військовослужбовців. У пунктах, де дислокуються військові частини та військово-навчальні заклади, командири мають право посвідчувати ці угоди також відносно робітників та службовців, членів їхніх сімей і

членів сімей військовослужбовців за умови, що в пунктах дислокації немає державних нотаріальних контор і приватних нотаріусів, посадових осіб та органів, що вчиняють нотаріальні дії.

Заповіти й доручення осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, мають право посвідчувати начальники місць позбавлення волі.

Стосовно посвідчення заповітів треба дотримуватися певних правил їх подальшої реєстрації. Посадові особи, які посвідчили заповіт, повинні негайно передати один примірник заповіту до державного нотаріального архіву або державної нотаріальної контори за постійним місцем проживання заповідача. Якщо заповідач не має постійного місця проживання в Україні або місце його проживання невідоме, заповіт надсилається до Державного нотаріального архіву Києва. Державна нотаріальна контора передає одержаний примірник заповіту на зберігання до відповідного державного нотаріального архіву з повідомленням про це заповідача і посадової особи, яка посвідчила заповіт.

4.7. Територіальна компетенція нотаріальних органів

Територіальна компетенція — це розмежування кола нотаріальних дій між нотаріальними органами з урахуванням території діяльності цих органів.

Відповідно до ст. 41 Закону нотаріальні дії може вчиняти будь-який нотаріус або посадова особа будь-якого виконкому на всій території України.

Законом передбачено винятки з цього загального правила, коли за вчиненням нотаріальної дії можна звернутися до певного нотаріуса чи посадової особи певного виконкому місцевих рад. Ці винятки стосуються найскладніших і найважливіших нотаріальних дій. Перелічимо їх.

1. Відповідно до ст. 55 Закону посвідчення угод про відчуження чи заставу жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки та іншого нерухомого майна провадиться за місцем знаходження нерухомого майна.
2. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна (ст. 60 Закону), видача свідоцтва про права на спадщину (ст. 66 Закону), видача свідоцтва про право власності на частину у спільному майні подружжя в разі смерті одного з них (ст. 71 Закону) здійснюються за місцем відкриття спадщини.
3. Свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя за життя обох, якщо до складу майна входять жилий

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

будинок, квартира, дача, садовий будинок, гараж, земельна ділянка та інше нерухоме майно, про придбання жилих будинків з прилюдних торгів, щодо накладання заборони відчуження нерухомого майна видаються за місцем знаходження нерухомого майна.

4. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів здійснюється за місцем виконання зобов'язань (ст. 85 Закону).
5. Прийняття чеків для пред'явлення до платежу і посвідчення несплати чеків здійснюються за місцем знаходження платника (ст. 93 Закону).

Крім того, якщо міжнародним договором встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що містяться в законодавстві України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовують правила міжнародного договору. Якщо міжнародний договір відносить до компетенції нотаріусів вчинення нотаріальної дії, не передбаченої законодавством України, то нотаріуси вчиняють цю нотаріальну дію в порядку, що встановлений Міністерством юстиції України (ст. 103 Закону).

5.1. Місце вчинення нотаріальних дій

За загальним правилом нотаріальні дії вчиняються у приміщенні державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, у приміщенні, яке є робочим місцем приватного нотаріуса, чи у приміщенні виконкому місцевої ради. В окремих випадках, коли громадянин не може з'явитись у зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчуваної угоди, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза зазначеними приміщеннями.

Якщо нотаріальна дія вчиняється поза приміщенням державної нотаріальної контори чи поза приміщенням, яке є робочим місцем приватного нотаріуса, у посвідчувальному написі та в реєстрі нотаріальних дій записують місце вчинення нотаріальної дії (вдома, у лікарні, на підприємстві, в установі, організації та ін.) і зазначають адресу й причини, з яких нотаріальну дію було вчинено поза зазначеними приміщеннями (ст. 41 Закону).

5.2. Строки вчинення нотаріальних дій

Нотаріальні дії вчиняються після їх оплати в день подачі нотаріусу всіх необхідних документів.

Вчинення нотаріальної дії може бути відкладене, якщо необхідно витребувати додаткові відомості чи документи від посадових осіб підприємств, установ і організацій або направити документи на експертизу, а також якщо відповідно до Закону нотаріус повинен упевнитись в тому, що у заінтересованих осіб відсутні заперечення проти вчинення цієї дії.

У цьому разі строк, на який відкладається вчинення нотаріальної дії, не повинен перевищувати одного місяця.

За заявою заінтересованої особи, яка бажає звернутися до суду для оспорування права або факту, про посвідчення якого просить інша

заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії повинно бути відкладене на строк щонайбільше десять днів.

Якщо за цей строк від суду не буде одержано повідомлення про надходження заяви, нотаріальна дія повинна бути вчинена.

У разі одержання від суду повідомлення про надходження заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить *інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом.*

Законодавством України можуть бути встановлені також інші підстави для відкладення і зупинення нотаріальних дій (ст. 42 Закону).

5.3. Підстави для відмови у вчиненні нотаріальних дій

Підстави для відмови у вчиненні нотаріальних дій визначаються ст. 49 Закону.

Нотаріус чи інша посадова особа відмовляють у вчиненні нотаріальних дій, якщо вчинення такої дії суперечить закону; ці дії підлягають вчиненню іншим нотаріусом або іншою посадовою особою; за вчиненням нотаріальної дії звернулася недієздатна особа або представник, який не має необхідних повноважень, коли угода, що укладається від імені юридичної особи, суперечить цілям, передбаченим у її статуті чи положенні.

Нотаріус не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, які не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що порочать честь і гідність громадян.

Нотаріус повинен викласти причини відмови у письмовій формі (на прохання особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії) і у триденний строк винести мотивовану постанову про таку відмову і роз'яснити порядок її оскарження в суді (ст. 50 Закону).

5.4. Порядок оскарження нотаріальних дій та відмови в їх вчиненні

Відповідно до ст. 50 Закону відмова у вчиненні нотаріальних дій або неправильне її вчинення може оскаржуватися в суді. Необхідність саме судового захисту зумовлюється тим, що нотаріальні дії стосуються важливих суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб, а судовий порядок розгляду і вирішення таких скарг реально гарантує захист цих прав. Такі справи розглядає суд у порядку окремого провадження. Суд може визнати незаконними вчинені конкретні нотаріальні

дії та скасувати їх або зобов'язати нотаріуса вчинити ті чи інші нотаріальні дії, якщо в їх вчиненні було неправомірно відмовлено.

Відповідно до ст. 50 Закону і ст. 285 Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) України [5] заінтересована особа має право подати скаргу на дії нотаріуса чи посадової особи до суду за місцем знаходження державної нотаріальної контори чи робочого місця приватного нотаріуса. Скарги на дії посадових осіб консульських установ розглядаються в порядку підлеглості (ст. 13 Консульського статуту).

Скаргу на нотаріальні дії чи відмову в їх вчиненні мають право подавати особи, щодо яких мало бути вчинено нотаріальну дію, або громадяни чи юридична особа, які брали безпосередню участь у вчиненні нотаріальної дії, що оскаржується.

Право на порушення цієї категорії справ має також прокурор, який у цьому разі подає заяву на захист прав і законних інтересів інших осіб (ст. 285 ЦПК).

Для подання зазначених скарг законодавством передбачений десятиденний строк, який обчислюється з наступного дня після вчинення оскарженої дії або відмови в її вчиненні.

Скарги подають до суду через нотаріуса, який вчинив нотаріальну дію. Нотаріус повинен передати скаргу зі своїми поясненнями щодо сутності скарги до суду протягом трьох днів з дня одержання скарги чи заяви. Судом у порядку окремого провадження такі заяви розглядаються за умови, що у заявника відсутній спір про цивільне право.

5.5. Встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії

Встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, є обов'язковим правилом нотаріальної діяльності. Нотаріус повинен пересвідчитися, що саме ця особа є заінтересованою і саме стосовно неї вчиняється нотаріальна дія. Особу встановлюють за паспортом або іншими документами, які виключають будь-які сумніви щодо особи громадянина (паспорт громадянина України; паспорт громадянина України для виїзду за кордон; дипломатичний або службовий паспорт; посвідчення особи моряка; посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, але не є громадянином України; національний паспорт іноземця або документ, що його замінює; свідоцтво про народження неповнолітніх, які не досягли 16 років; посвідчення водія; посвідчення інваліда або учасника Великої Вітчизняної війни;

посвідчення, видане за місцем роботи громадянина; довідка про звільнення з місць позбавлення волі та ін.) [23, п. 10].

Якщо за громадянина, який через фізичну ваду, хворобу або з будь-яких інших причин не може підписати угоду, заяву або інший документ, підписується інший громадянин, нотаріус встановлює особу громадянина, який бере участь у нотаріальній дії, і особу громадянина, який підписується за нього.

Однією з обов'язкових умов вчинення нотаріальних дій є перевірка дієздатності громадян і правоздатності юридичних осіб, а також перевірка повноважень представника.

Перевіряючи дієздатність громадян, нотаріус повинен встановити вік осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій. Для цього нотаріус витребує документи, де зазначений вік заінтересованої особи. Нотаріус під час бесіди з особами, які звернулися до нього, повинен звертати увагу на їхню поведінку для того, щоб переконатись у відсутності обмеження дієздатності або незвичності поведінки. Якщо у нотаріуса є підстави вважати, що особа через хворобу або недоумство не може розуміти значення своїх дій або керувати ними, а відомостей про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною немає, він відкладає вчинення нотаріальної дії на строк у межах місяця і з'ясовує, чи існує рішення суду про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною.

В усіх випадках, коли учасником нотаріальної дії є неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний, нотаріус повинен перевірити повноваження їхніх законних представників, тобто переконатись, що особа справді є батьком, усиновителем, опікуном або піклувальником, на підставі свідоцтва про народження, запису в паспорті чи за рішенням виконкому місцевої ради.

Нотаріус зобов'язаний перевіряти також правоздатність юридичних осіб, які звертаються до нього за вчиненням нотаріальних дій. Правоздатність означає здатність мати цивільні права і обов'язки. Для встановлення цього нотаріус ознайомлюється зі статутом юридичної особи і перевіряє, чи відповідає нотаріальна дія, що вчиняється, правам, які надані цій юридичній особі статутом. Нотаріус перевіряє також повноваження представника юридичної особи. Такі повноваження підтверджуються дорученням. Якщо від імені юридичної особи діє колегіальний орган, нотаріус витребує документ, що підтверджує його повноваження і розподіл обов'язків між членами колегіального органу. Таким документом може бути статут, установчий договір, постановою про обрання посадових осіб та ін.

5.6. Перевірка справжності підписів на документах

При посвідченні угод і вчиненні деяких інших нотаріальних дій у випадках, передбачених законодавством України (наприклад, при засвідченні справжності підпису на документі), нотаріус перевіряє справжність підписів учасників угод та інших осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії.

Нотаріально посвідчувані угоди, а також заяви та інші документи підписують у присутності нотаріуса. Якщо угода, заява чи інший документ підписаний за відсутності нотаріуса, громадянин повинен особисто підтвердити, що саме він підписав документ.

Якщо громадянин через фізичну ваду або з інших поважних причин не може власноручно підписати угоду, заяву чи інший документ, за його дорученням і в його присутності, а також у присутності нотаріуса угоду, заяву чи інший документ може підписати інший громадянин. Причини, з яких заінтересований у вчиненні нотаріальної дії громадянин не міг підписати документ, зазначаються в посвідчувальному написі. Угоду не може підписувати особа, на користь або за участю якої її посвідчено.

Якщо громадянин, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії, неписьменний або сліпий, нотаріус після вчинення нотаріальної дії зачитує йому текст документа, про що на документі робиться відповідна відмітка. Якщо сліпий громадянин письменний, він сам підписує документ.

Якщо за вчиненням нотаріальної дії звернувся глухий, німий або глухонімий громадянин, але письменний, він сам прочитує документ і підписує його. Якщо такий громадянин неписьменний, то при вчиненні нотаріальної дії обов'язково повинна бути присутня письмена особа, яка може порозумітися з глухим, німим або глухонімим громадянином і посвідчити своїм підписом, що зміст угоди, заяви чи іншого документа відповідає волі учасника нотаріальної дії.

Нотаріус може не вимагати кожного разу присутності відомих йому посадових осіб підприємств, установ і організацій, якщо він має зразки підписів цих посадових осіб, одержані при особистому зверненні, і справжність їх підписів не викликає сумніву.

5.7. Вимоги до нотаріальних документів

Нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, що мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші

незастережні виправлення, документи, текст яких неможливо прочитати через пошкодження, а також написані олівцем.

Дописки, закреслені слова чи інші виправлення, які є в документах, що подаються для вчинення нотаріальних дій, повинні бути застережені підписом посадової (або уповноваженої на те) особи і печаткою установи, підприємства або організації чи особи, яка видала документ. При цьому виправлення повинні бути зроблені так, щоб можна було прочитати як виправлене, так і помилково написане, а потім виправлене чи викреслене.

Не приймаються для вчинення нотаріальних дій документи, в яких неможливо прочитати все написане в них у первісному написанні, наприклад документи, залиті чорнилом, потерті та ін.

Не приймаються розірвані документи і такі, що викладені на двох і більше окремих аркушах, якщо аркуші не прошнуровано, не пронумеровано і кількість прошнурованих аркушів не завірена підписом посадової (уповноваженої на те) особи та печаткою установи, підприємства, організації чи особи, яка видала документи.

Тексти нотаріально посвідчуваних угод, засвідчуваних копій документів і виписок з них, тексти перекладів і заяв повинні бути написані зрозуміло і чітко; числа і строки, що стосуються змісту посвідчуваних угод, мають бути написані хоча б один раз словами, а назви юридичних осіб — без скорочень та із зазначенням їх адреси. У разі потреби зазначають номери рахунків юридичних осіб в установах банків.

Прізвища, імена та по батькові громадян повинні бути написані повністю із зазначенням місця їхнього проживання. При посвідченні угод за участю іноземних громадян зазначають також їхнє громадянство.

На нотаріально оформлюваних документах незаповнені до кінця рядки та інші вільні місця прокреслюються нотаріусом, за винятком документів, призначених для дії за кордоном, де прокреслення не допускаються. Дописки і виправлення повинні бути застережені нотаріусом перед підписом відповідних осіб (учасників угод та інших осіб, які підписали угоду, заяву тощо) і повторені в посвідчувальному написі. При цьому виправлення повинні бути зроблені так, щоб усе помилково написане, а потім закреслене можна було прочитати.

Виправлення, зроблені в тексті нотаріально оформлюваного документа, що не потребує підпису особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії (наприклад, копія документа), застерігаються нотаріусом лише в кінці посвідчувального напису.

Якщо документ, який підлягає посвідченню або засвідченню, викладений неправильно чи неграмотно (або складений з порушенням ви-

мог чинного законодавства), нотаріус пропонує особі, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, виправити його або скласти новий. На прохання заінтересованої особи документ може скласти нотаріус.

Якщо документи, які посвідчуються, видаються або посвідчуються, викладені на двох і більше аркушах, вони повинні бути прошиті, а аркуші пронумеровані й скріплені підписом і печаткою нотаріуса.

5.8. Нотаріальні акти

При вчиненні кожної нотаріальної дії нотаріус видає певні документи або посвідчує документи, що підтверджують вчинення конкретної нотаріальної дії. Документ або його посвідчення, які вказують на те, що нотаріальну дію було вчинено, називають нотаріальними актами.

Законодавством передбачаються різні форми вчинення нотаріальної дії (ст. 48 Закону). На підтвердження права на спадщину, права власності на частку у спільному майні подружжя, придбання жилого будинку з прилюдних торгів, а також посвідчення фактів, що громадянин живий, про перебування його в певному місці, тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці, про прийняття на зберігання документів або передавання заяв від одних юридичних та фізичних осіб іншим видаються свідоцтва. Видача свідоцтва свідчить про вчинення зазначених нотаріальних дій. Форми перелічених свідоцств затверджені наказом Міністерства юстиції України "Про затвердження форм реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, нотаріальних свідоцств, посвідчувальних написів на угодах і засвідчувальних документах" від 07.02.94 № 7/5.

При посвідченні угод, засвідченні вірності копій документів і виписок з них, справжності підписів на документах, вірності перекладу документів з однієї мови іншою, посвідченні часу пред'явлення документа, видачі дублікатів на відповідних документах вчиняється посвідчувальний напис за формами, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 07.02.94 № 7/5.

Посвідчувальний напис повинен бути написаний ясно, чітко, без підчисток, вільні місця необхідно прокреслювати, дописки та інші виправлення мають бути застережені.

Для вчинення посвідчувальних написів допускається застосування штампів з текстом відповідного напису.

Якщо посвідчувальний напис не вміщується на нотаріально оформлюваному документі, він може бути продовжений або викладений

повністю на прикріпленому до документа аркуші паперу. У цьому разі аркуші, на яких викладено текст документа, і аркуш із посвідчувальним написом прошнуровуються і пронумеровуються, кількість аркушів завіряється підписом нотаріуса з його печаткою.

Для викладення посвідчувального напису чи його продовження допускається також підклейка аркуша паперу. При цьому нотаріус повинен проставити печатку так, щоб частина її відбитка була на підклесному аркуші.

Прикріплення і підклейка аркушів паперу для напису про засвідчення вірності копії документа, а також для напису на дублікаті документа не допускаються.

Прийняття в депозит грошових сум або цінних паперів підтверджується видачею квитанції. Про вчинення морського протесту свідчить акт про морський протест. Протест векселів підтверджується актом про протест векселя про несплату. У разі пред'явлення чеків до платежу і посвідчення несплати чеків вчиняють посвідчувальний напис.

При вжитті заходів щодо охорони спадкового майна складається опис цього майна, що свідчить про вчинення цієї нотаріальної дії. Про вчинення виконавчого напису свідчить саме вчинення виконавчого напису.

Накладаючи заборону на відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки та іншого нерухомого майна, нотаріус вчиняє напис на відповідних документах і реєструє заборону в реєстрі заборони чи арештів.

При видачі дубліката документа на ньому робиться відмітка про те, що він має силу оригіналу, і вчиняється посвідчувальний напис. Для підтвердження вчинення цієї нотаріальної дії робиться відмітка на примірнику документа, що зберігається у справах державного нотаріального архіву, державної нотаріальної контори, приватного нотаріуса.

5.9. Нотаріальне діловодство

Нотаріальне діловодство регулюють Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 03.02.94 № 45. Ці правила встановлюють єдиний для державних і приватних нотаріусів порядок ведення нотаріального діловодства та оформлення службових документів. Мова нотаріального діловодства визначається ст. 20 Закону УРСР "Про мови в Українській РСР" від 28.10.89. Якщо особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальних дій,

не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлених документів повинен перекласти нотаріус або перекладач.

Відповідальність за правильну організацію і ведення діловодства покладається на завідуючих нотаріальною державною конторою та нотаріальним державним архівом, на приватного нотаріуса.

Нотаріальне діловодство охоплює ведення документування управлінської діяльності установ державного нотаріату; приймання, розгляд і реєстрацію кореспонденції; складання і оформлення службових документів; контроль за виконанням документів, складанням номенклатури і формуванням справ.

Згідно з Положенням про постачання, зберігання, облік та звітність витрачання бланків нотаріальних документів [22] запроваджено спеціальні бланки нотаріальних документів нового зразка, які є необхідною складовою документального забезпечення нотаріальної діяльності. Ці бланки використовують тільки нотаріуси і тільки для виготовлення нотаріальних документів. Бланки призначені для зручності, швидкості підготовки нотаріальних документів, а також з метою запобігання їх підробки. На спеціальних бланках виготовляються усі примірники нотаріальних документів, за виключенням примірника, який залишається у справах державної нотаріальної контори чи у приватного нотаріуса. На цьому примірнику нотаріус зазначає серію і номер використаного для вчинення нотаріальної дії спеціального бланку. Серію і номер використаного бланку нотаріус зазначає в реєстрі реєстрації нотаріальних дій.

Усі вчинені нотаріальні дії нотаріус реєструє в реєстрі нотаріальних дій. Форми реєстрів для запису нотаріальних дій затверджено наказом Міністерства юстиції України від 07.02.94 № 7/5.

Розрізняють два види нотаріальних реєстрів: для реєстрації нотаріальних дій (форма 1) і реєстрації заборони відчуження жилих будинків, квартир, дач, садових ділянок та іншого нерухомого майна, а також арештів, накладених на таке майно судовими та слідчими органами (форма 2).

Кожний нотаріус веде окремий реєстр. У державній нотаріальній конторі, де працюють кілька нотаріусів, реєстрам присвоюють індекси, що збігаються з номером печатки державного нотаріуса. У цьому разі на нотаріальних документах позначається номер (наприклад, № 1-1, № 2-1), де перша цифра означає номер реєстру, а друга — порядковий номер запису в реєстрі.

Кожній нотаріальній дії присвоюють окремий порядковий номер. Цей номер позначають і на нотаріальних документах або в посвідчувальних написах.

Запис у реєстрі повинен відображати порядковий номер від початку року, бо такий запис у хронологічному порядку виключає можливість зловживання, зокрема здійснення нотаріальної дії заднім числом. Далі вказуються дата вчинення нотаріальної дії, прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання осіб, для яких вчиняється нотаріальна дія, і документ, що посвідчує особу, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. Потім наводяться зміст нотаріальної дії, дані про стягнення державного мита або розмір плати за вчинену нотаріальну дію і підпис особи про одержання нотаріально оформленого документа. Запис нотаріальної дії здійснюють тільки після того, як посвідчувальний напис на документі або документ, що видається нотаріусом, буде ним підписаний.

З метою додержання таємниці нотаріальних дій згідно із ст. 8 Закону нотаріуси можуть видавати виписки з реєстрів лише за письмовою заявою громадян чи організацій, щодо яких вчинялися нотаріальні дії, а також за письмовою вимогою суду, арбітражного суду, прокуратури, органів слідства й дізнання у зв'язку зі справами, що знаходяться в їх провадженні. Виписки з реєстрів нотаріальних дій про заповіти видаються лише після смерті заповідача.

Реєстри мають бути прошнуровані, їх аркуші — пронумеровані. Кількість аркушів у реєстрі повинна бути завірена підписом посадової особи, уповноваженої на те начальником відповідного управління юстиції. Підпис посадової особи скріплюється гербовою печаткою управління юстиції.

5.10. Оплата вчинюваних нотаріальних дій

Оплата вчинюваних нотаріальних дій регулюється ст. 19 і 31 Закону, згідно з якими витрати в нотаріальному процесі становлять:

- державне мито, що стягується за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і виконками місцевих рад, а також за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів (ст. 19 Закону; Декрет Кабінету Міністрів України “Про державне мито” [13]);
- плата за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій відповідно до ст. 31 Закону за домовленістю між нотаріусом і

громадянином чи юридичною особою (у п. 1 Указу Президента України “Про впорядкування справлення плати за вчинення нотаріальних дій” [16] зазначено, що розмір такої плати не може бути менший за розмір ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії);

- оплата додаткових послуг правового характеру, які надають приватні нотаріуси, що стягується за домовленістю обох сторін (ст. 31 Закону); оплата фактичних витрат, пов'язаних з виїздом державного нотаріуса за межі нотаріальної контори для вчинення нотаріальних дій (п. 4 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” [13]), та інші витрати (п. 93, 99, 157 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23]).

Державне мито — це грошова сума, що стягується відповідно до Закону в державний бюджет із заінтересованих осіб за вчинення відповідних нотаріальних дій. Розмір державного мита визначається відповідно до Декрету Кабінету Міністрів “Про державне мито” [13].

Чинним законодавством передбачається звільнення окремих осіб від оплати державного мита (перелік таких осіб визначається ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України “Про державне мито” [13]).

Державне мито за угодами, згідно з якими одна сторона звільняється від оплати державного мита, сплачується повністю другою стороною (якщо вона також не звільнена від оплати мита).

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Тема 6

ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

Згідно із Законом сутність нотаріальної діяльності полягає в посвідченні та підтвердженні певних прав і фактів, у юридичному закріпленні цивільних прав з метою запобігання можливим порушенням або є захистом уже порушених прав.

При цьому вчинення передбачених законом нотаріальних дій не повинно викликати спору, бо предметом нотаріальної діяльності є справи, в яких відсутній спір про цивільне право, і якщо у процесі вчинення нотаріальних дій такий спір виникає, то він підлягає вирішенню в органах суду. Таким чином, нотаріус посвідчує лише безспірні права і безспірні факти безпосередньо або на підставі відповідних документів, а також вчиняє інші дії, спрямовані на юридичне підтвердження та закріплення цивільних прав, щоб запобігти їх можливому порушенню в майбутньому.

6.1. Основні правила посвідчення угод, які підлягають обов'язковому нотаріальному оформленню

Угоди — це дії громадян і організацій, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав чи обов'язків (ст. 41 Цивільного кодексу (ЦК) України [4]).

Чинним законодавством чітко визначено види договорів, для яких передбачене обов'язкове нотаріальне посвідчення:

- договори про відчуження (купівлю-продаж, міну, дарування, довічне утримання) жилого будинку, квартири, дачі, іншого нерухомого майна (ст. 227, 242, 244, 426 ЦК України);
- договори про заставу нерухомого майна, транспортних засобів, космічних об'єктів (ст. 13 Закону України "Про заставу" [8]);

- договори про відчуження земельних ділянок, що перебувають у приватній власності (ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України "Про приватизацію земельних ділянок" [14]);
- договори купівлі-продажу майна державних підприємств [11];
- шлюбні контракти (ст. 27 Кодексу про шлюб та сім'ю [3]);
- заповіти (ст. 541 ЦК України);
- доручення на укладення угод, що потребують нотаріальної форми посвідчення, а також на вчинення дій щодо підприємств, установ, організацій (окрім випадків, коли законом або спеціальними правилами передбачена інша форма доручення) (ст. 64 ЦК України).

За бажанням сторін можуть бути нотаріально посвідчені також інші угоди, для яких законодавством не встановлено обов'язкової нотаріальної форми. Нотаріальне посвідчення угод, які не потребують обов'язкової нотаріальної форми, є добровільним нотаріальним посвідченням угоди, яке дедалі частіше застосовують на практиці, оскільки нотаріальне посвідчення угод має великі переваги. Нотаріальна форма посвідчення угоди, по-перше, забезпечує законність і достовірність угоди; по-друге, вносить ясність і визначеність щодо факту вчинення угоди та її змісту; по-третє, полегшує доведення факту угоди, її змісту та інших обставин у разі виникнення спору в суді.

Нотаріальне посвідчення будь-якої угоди починається зі встановлення нотаріусом волевиявлення сторін на укладення саме цієї, а не іншої угоди, перевірки відповідності змісту посвідчуваної угоди справжнім намірам сторін, вимогам законодавства.

Важливим моментом укладення угоди є встановлення особи громадянина, перевірка дієздатності чи правоздатності юридичних осіб. Якщо під час з'ясування дієздатності учасників угоди виникає сумнів щодо віку учасників, нотаріус вимагає документи, де зазначено вік учасників угоди. Угоди за неповнолітніх, які не досягли 15-річного віку, а також від імені громадян, визнаних у судовому порядку недієздатними, укладають батьки (усиновителі) або опікуни (ст. 14, 16 ЦК України). Особи віком 15–18 років мають право особисто брати участь у будь-яких угодах, підписують їх самостійно, діючи за згодою своїх батьків, усиновителів або піклувальників. Документом, що встановлює особу неповнолітнього віком 15–16 років, є його свідоцтво про народження. На підтвердження факту підписання угоди неповнолітнім віком 15–18 років нотаріус витребує у його представників заяву про те, що *нотаріально посвідчену угоду підписав саме той неповнолітній, законними представниками якого вони є.*

При нотаріальному посвідченні від імені неповнолітніх угод про відчуження майна, що їм належить, про поділ чи обмін житлової площі нотаріус витребує від батьків неповнолітнього або його опікунів чи піклувальників відповідного рішення органу опіки і піклування про дозвіл на право представників неповнолітнього на укладення від його імені угод. Особливо слід зазначити, що згідно зі ст. 146 Кодексу про шлюб та сім'ю [3] представники неповнолітнього (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники) не мають права здійснювати дарування від імені підопічного.

Якщо в угоді бере участь юридична особа, нотаріус повинен перевірити її правоздатність шляхом ознайомлення зі статутом чи положенням цієї юридичної особи. За участі в укладенні угоди представника нотаріус так само перевіряє його повноваження. Доручення, на якому базуються повноваження представника, подаються нотаріусу. Дійсність доручення, посвідченого в нотаріальному порядку, нотаріус перевіряє за Єдиним реєстром доручень. Якщо від імені юридичної особи діє колегіальний орган, нотаріус витребує документ, що підтверджує повноваження на розподіл обов'язків між членами колегіального органу (статут, установчий договір та ін.).

Угоди про відчуження або заставу майна, що є спільною власністю, які підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню, підписують усі співвласники цього майна чи уповноважені особи.

Якщо предметом угоди про відчуження та заставу є майно, що підлягає державній реєстрації — жилий будинок, квартира, дача, садовий будинок та інше нерухоме майно чи автотранспорт, — нотаріусу обов'язково подаються документи, які підтверджують право власності на майно, що відчужується або заставається. Такі документи нотаріус приймає лише за наявності на них запису про державну реєстрацію.

Угоди про відчуження або заставу майна подружжя, що належить їм на праві спільної сумісної власності, можуть бути посвідчені нотаріусом лише за наявності письмової згоди другого з подружжя (ст. 23 Кодексу про шлюб та сім'ю [3]). Коли така згода подається нотаріусу безпосередньо, то засвідчення справжності підпису одного з подружжя не потрібне, якщо ж другий із подружжя не присутній під час оформлення угоди щодо спільного майна подружжя, то подана його письмова заява про згоду на відчуження або заставу спільного майна має бути засвідчена в нотаріальному порядку.

Для посвідчення договору про відчуження або заставу майна від імені особи, яка не має чоловіка або дружини (неодружена чи неодру-

жений, у шлюбі не перебуває, вдова, вдівець), відчужувач подає нотаріусу про це письмову заяву. Нотаріус доводить зміст цієї заяви до відома іншого учасника угоди, який на підтвердження того, що ця обставина йому відома, підписується на заяві.

Визначивши справжні наміри сторін і те, що угода відповідає чинному законодавству, встановивши особу громадян, їхню дієздатність і правоздатність юридичних осіб — учасників угоди, оглянувши всі витребувані документи на майно, що підлягає державній реєстрації, якщо воно є предметом реєстрації, нотаріус складає проект угоди щонайменше у двох примірниках. Текст примірників угоди, що видаються сторонам, викладається на спеціальних бланках суворої звітності. Один примірник угоди залишається у справах нотаріуса. Після підписання сторонами всіх примірників угоди нотаріус посвідчує їх. Посвідчення угоди полягає у вчиненні на угоді посвідчувального напису. Такі написи вчиняються в чітко визначеній для певних обставин формі. Усі форми посвідчувальних написів на угодах і засвідчуваних документах затверджені наказом Міністерства юстиції України від 07.02.94 № 7/5. Посвідчувальний напис є висновком нотаріуса про посвідчення угоди і містить перелік його дій стосовно посвідченої угоди.

Договір про відчуження майна, що підлягає державній реєстрації, повинен бути поданий для реєстрації за місцем обліку цього майна, як правило, до Бюро технічної інвентаризації (БТІ), про що нотаріус зазначає у посвідчувальному напису й роз'яснює сторонам.

Якщо сторони добровільно бажають розірвати нотаріально посвідчену угоду, вони можуть зробити це в нотаріальному порядку. Угода сторін про розірвання нотаріально посвідченого договору про відчуження майна може бути оформлена у вигляді окремого документа, що додається до примірника договору, який знаходиться у справах нотаріуса. Цю угоду підписують сторони і посвідчує нотаріус. На всіх примірниках договору робиться відмітка про розірвання договору із зазначенням номера за нотаріальним реєстром і дати посвідчення угоди про розірвання. Угоди про розірвання нотаріально посвідчених договорів укладаються за згоди обох сторін договору. Якщо посвідчується угода про розірвання договору про відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки та іншого нерухомого майна, нотаріус перевіряє, чи є заборона на відчуження або арешт. Про розірвання договору про відчуження майна, що підлягає державній реєстрації, нотаріус повідомляє відповідний орган (БТІ), який здійснює таку реєстрацію, якщо такий договір до його розірвання було цим органом зареєстровано.

ПОСВІДЧЕННЯ БЕЗСПІРНИХ ФАКТІВ

7.1. Посвідчення угод про відчуження нерухомого майна

Згідно із ст. 55 Закону договори про відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаражу, земельної ділянки та іншого нерухомого майна посвідчуються за місцезнаходженням цього майна. Жилі будинки, квартири, дачі, садові будинки, гаражі як об'єкти права власності підлягають обов'язковій державній реєстрації. Відчуження перелічених об'єктів потребує обов'язкового нотаріального посвідчення. Але серед зазначеного майна є нерухоме майно, оформлення відчуження якого можливе у простій письмовій формі (наприклад, угода відчуження квартири юридичною особою іншої юридичної особи).

Посвідчення угод відчуження нерухомого майна належить до компетенції і державного, і приватного нотаріуса.

Як і в разі посвідчення будь-яких угод, оформлюючи угоду з нерухомим майном, нотаріус перевіряє, чи відповідає зміст угоди Закону справжнім намірам сторін, визначає дієздатність та правоздатність сторін, які беруть участь в угоді.

Укладення угод про нерухоме майно, що підлягають державній реєстрації, відрізняється від інших угод тим, що нотаріус при їх посвідченні зобов'язаний витребувати документи, які підтверджують право власності на майно, що відчужується, і перевірити відсутність заборони на відчуження цього майна.

Перелік документів, якими може бути підтверджене право власності громадян чи юридичних осіб на жилі будинки, квартири, дачі, садові будинки, гаражі та інше нерухоме майно, наведений в Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23]. Цей перелік містить такі документи:

- нотаріально посвідчені угоди купівлі-продажу, довічного утримання, дарування, міни;

- договори купівлі-продажу, зареєстровані на біржі;
- свідоцтво про придбання жилого будинку (частини будинку) з прилюдних торгів;
- свідоцтво про право приватної власності на будинок (частину будинку);
- свідоцтво про право власності, яке видає відповідний орган (при приватизації житла, об'єктів незавершеного будівництва, автозаправних станцій, які реалізують пально-мастильні матеріали виключно населенню та ін.);
- свідоцтво про право на спадщину;
- свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя;
- договір про поділ майна;
- рішення суду, арбітражного суду та ін.

Цей перелік документів не є вичерпним. Документи, що підтверджують право власності громадян на квартири та будинки, приймаються нотаріусом лише за наявності відмітки державного реєструючого органу або реєстраційного посвідчення, що є невіддільною складовою правовстановлюючого документа.

Державну реєстрацію права власності на об'єкти нерухомого майна в Україні здійснюють державні комунальні підприємства — БТІ. Реєстрація права власності на об'єкти нерухомого майна в БТІ є обов'язковою для всіх власників незалежно від форми власності. Реєстрації підлягають лише об'єкти, будівництво яких завершене та які прийняті в експлуатацію у встановленому законом порядку.

Бюро технічної інвентаризації реєструє такі об'єкти:

- жилі й нежилі будинки, садові будинки, дачі, гаражі, будівлі виробничого, господарського, соціально-побутового та іншого призначення, що розташовані на окремих земельних ділянках вулиць, площ і провулків під окремими порядковими номерами;
- вбудовані в жилі будинки нежилі приміщення (як частини цих будинків);
- квартири багатоквартирних будинків.

Отже, коли до нотаріуса звертаються сторони угоди щодо відчуження перелічених об'єктів нерухомого майна, нотаріус зобов'язаний витребувати зареєстрований у БТІ документ, який підтверджує право власності на це майно.

Якщо право власності на квартиру чи жилий будинок виникло внаслідок подальшого розпорядження цим майном (купівля-продаж, міна, дарування тощо), то правовстановлюючим документом буде примірник угоди, зареєстрований у БТІ.

Якщо право власності на квартиру чи будинок виникає на підставі договору довічного утримання, нотаріус ознайомлюється з усіма відмітками на примірнику договору, оскільки право розпорядження таким майном виникає у власника лише зі смертю відчужувача. На договорі довічного утримання, що приймається як документ, який встановлює право власності, обов'язково має бути відмітка про зняття заборони на відчуження.

Стосовно успадкованих квартир документом, який підтверджує право власності спадкоємця, є зареєстроване в БТІ свідоцтво про право на спадщину за законом чи заповітом залежно від способів спадкування.

Якщо квартира придбана подружжям під час перебування в зареєстрованому шлюбі та є їхнім спільним сумісним майном, то на підставі спільної заяви подружжя нотаріус може видати другому з подружжя свідоцтво про право власності на частку у спільному майні. Цей документ так само встановлює право власності на частку майна і підлягає реєстрації в БТІ.

У тексті нотаріально посвідчуваної угоди зазначається документ, на підставі якого нотаріус встановив право власності відчужувача на об'єкт нерухомого майна.

У посвідчувальному написі на договорі нотаріус вказує, що він перевірів належність відчужувачу об'єкта нерухомого майна.

Окрім правовстановлюючих документів власник нерухомого майна, якщо воно підлягає реєстрації (за винятком земельної ділянки), повинен подати нотаріусу довідку-характеристику, яку видає БТІ. Вона стосується конкретного договору, що укладається. Довідка-характеристика містить інформацію про юридичних та фізичних осіб, зареєстрованих власниками об'єкта нерухомого майна, з посиланням на документи, які підтверджують їхнє право власності, часткову участь кожного співвласника у спільній власності. У довідці-характеристиці наводяться також технічна характеристика нерухомості, розміри жилої та нежиллої площі, вартість цього об'єкта за даними інвентаризації. Термін дії довідки-характеристики — три місяці від дня її видачі.

Наступним обов'язковим документом, що його витребує нотаріус для оформлення договору відчуження нерухомого майна, є довідка про

відсутність заборони на відчуження чи арешту щодо цього майна. Відсутність заборони на відчуження чи арешту майна нотаріус перевіряє за даними Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна. Такі довідки видаються тільки на запит державних або приватних нотаріусів.

У разі відчуження всього об'єкта нерухомого майна правовстановлюючий документ, довідка-характеристика і довідка про відсутність заборони на відчуження нерухомого майна залишаються у провадженні нотаріуса за конкретним договором.

Відчуження частини нерухомого майна передбачає певні особливості. При цьому з довідки-характеристики нотаріус одержує відомості про співвласників об'єкта. Ці відомості потрібні нотаріусу для того, щоб відповідно до ст. 114 ЦК України з'ясувати, хто має право привілеєвої купівлі частки майна у спільній власності. Адже в разі продажу частки у спільній власності сторонній особі інші учасники цієї власності мають привілеєве право у придбанні цієї частки за ціною, за якою вона продається, та на інших рівних з іншими покупцями умовах. Нотаріус повинен переконатися, що продавець у письмовій формі повідомив усіх інших учасників спільної часткової власності (громадян і юридичних осіб) про намір продати свою частку сторонній особі із зазначенням ціни та інших умов, на яких продається частина у спільній власності. Доказом повідомлення учасників спільної часткової власності про продаж частки майна може бути заява учасників спільної часткової власності про відмову від здійснення права привілеєвої купівлі частки майна, що продається. Якщо решта учасників спільної часткової власності відмовиться від здійснення права привілеєвої купівлі або не здійснить цього права протягом одного місяця від дня одержання повідомлення про намір і умови продажу, нотаріус може посвідчити договір купівлі-продажу частки майна сторонній особі.

Згода співвласників не вимагається при посвідченні договорів довічного утримання, дарування, міни частини майна, відчуження частини майна, виділеної за згодою співвласників або за рішенням суду, у разі продажу частини будинку з прибудованих торгів і продажу частки співвласнику чи одному зі співвласників.

Разом із основними вимогами щодо посвідчення більшості договорів відчуження нерухомого майна (купівлі-продажу, дарування, міни, довічного утримання) кожна угода з наведеного переліку має певні особливості. Так, договір дарування вирізняється тим, що

відчужувач не може бути неповнолітньою особою. Договори купівлі-продажу та міни майна повинні містити посилання на грошову суму, в яку оцінюється нерухоме майно та за яку провадиться його відчуження.

Якщо провадиться відчуження жилого будинку, будівництво якого не завершено, то основним документом при цьому є рішення відповідної місцевої державної адміністрації про згоду на таке відчуження.

Посвідчення договору довічного утримання так само має певні особливості. Згідно з цим договором відчужувачем може бути лише непрацездатний за віком або за станом здоров'я громадянин. Нотаріус перевіряє цей факт і зазначає про це в тексті договору, а на примірнику, що залишається у справах нотаріуса, вказує реквізити документа, який підтверджує непрацездатність відчужувача. Відчужувачем не може бути неповнолітня особа. Якщо предметом угоди є частина об'єкта нерухомого майна, згода співвласників не вимагається. У тексті договору довічного утримання обов'язково зазначається, що набувач жилого будинку (квартири) зобов'язаний надавати відчужувачу довічно матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду та необхідної допомоги, і визначається грошова оцінка матеріального забезпечення, що встановлюється за згодою сторін. При посвідченні договору довічного утримання накладається заборона відчуження жилого будинку (квартири) у встановленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору.

7.2. Посвідчення договорів застави

Застава — це спосіб забезпечення зобов'язань. Вона виникає внаслідок укладення договору чи на підставі закону.

Нотаріально посвідчувати договір застави обов'язково тоді, коли предмет застави — нерухоме майно, транспортні засоби, космічні об'єкти. Договір застави як нотаріальна дія залежно від предмета застави має певне місце його посвідчення. Договір застави нерухомого майна посвідчується за місцем знаходження майна, договір застави транспортних засобів чи космічних об'єктів — за місцем реєстрації цих засобів та об'єктів. Це положення встановлене ч. 2 ст. 13 Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про заставу”» [7]. До набуття цим положенням чинності нотаріальному посвідченню підлягали також договори застави товарів в обороті та в переробці, що посвідчувалися за місцем знаходження підприємств. Нині для посвідчення таких договорів достатньо письмової форми.

До тексту договору застави висуваються певні вимоги. Він має містити такі відомості:

- найменування сторін, прізвища, імена, по батькові;
- місцезнаходження (місце проживання) сторін;
- суть забезпеченої заставою вимоги;
- розмір забезпеченої заставою вимоги;
- строк виконання зобов'язань;
- опис предмета застави;
- інші умови, стосовно яких за заявою однієї зі сторін повинна бути досягнута згода.

Сторонами договору застави є заставодавець і заставодержатель. Як заставодавцем так і заставодержателем можуть бути фізичні та юридичні особи і держава. Предметом застави можуть бути як майно, так і майнові права. Предмет застави може перебувати як у приватній, так і у спільній власності. Існує дві форми спільної власності: сумісна та часткова. Якщо предметом застави є майно, що перебуває у спільній сумісній власності, то воно може бути передане в заставу лише за згодою всіх співвласників. Угоду про заставу майна, яке є спільною сумісною власністю, підписують усі співвласники цього майна чи уповноважені ними особи. Наприклад, згідно із Законом України “Про приватизацію державного житлового фонду” приватизована квартира може належати всім членам сім'ї за правом спільної сумісної власності. Такий договір повинен бути підписаний усіма членами спільної сумісної власності — приватизованої квартири.

Угода про заставу спільного сумісного майна подружжя посвідчується за наявності згоди другого з подружжя.

Укладення договору застави, предметом якого є майно, що перебуває у спільній частковій власності, має певні особливості. Якщо заставляється об'єкт майна в цілому всіма співвласниками, то всі вони є заставодавцями і в цьому разі діють як одна сторона договору.

Якщо предметом застави є частина майна, що перебуває у власності одного зі співвласників спільної часткової власності, то вона може бути предметом застави лише за таких умов:

- згодою всіх співвласників, оскільки в ч. 1 ст. 6 Закону України “Про заставу” [8] зазначено, що майно, яке перебуває у спільній власності, може бути передане в заставу лише за згодою всіх співвласників;
- виділенням частки або паю в натурі, бо якщо частка майна не виділена в натурі, то навіть за згоди всіх співвласників є перешкоди для посвідчення, наприклад, договору застави половини квартири.

Посвідчуючи договір застави, нотаріус зобов'язаний перевірити певні факти і витребувати необхідні документи.

Якщо предметом застави є нерухоме майно, транспортні засоби, космічні об'єкти, інше майно, що підлягає державній реєстрації, нотаріусу подаються документи, які встановлюють право власності на це майно. Крім того, нотаріус повинен перевірити, чи є заборона відчуження або арешт цього майна. Для посвідчення договорів застави жилого будинку, квартири, садового будинку, дачі, гаража нотаріус витребує довідку-характеристику БТІ. Договори про заставу цілісного майнового комплексу підприємства, його структурних підрозділів, будівель і споруд посвідчуються нотаріусом за наявності дозволу та на умовах погодження з органом, що уповноважений управляти відповідним державним майном (Фонд державного майна України, його регіональні відділення).

Право застави виникає з моменту укладення договору, а якщо договір підлягає нотаріальному посвідченню, — з моменту нотаріального посвідчення такого договору. Якщо предмет застави відповідно до закону чи договору повинен перебувати у заставодержателя, право застави виникає в момент передавання йому предмета застави.

Договір застави може містити певні умови з урахуванням специфіки предмета застави чи бажання сторін.

Звернення стягнення на предмет застави можливе тоді, коли в момент настання терміну виконання зобов'язання воно не буде виконане, якщо інше не передбачене законом чи договором.

У договорі можуть бути врегульовані питання щодо можливості та умов, за яких заставодержатель може звернути стягнення на майно до настання строку виконання зобов'язань.

Посвідчуючи договір застави нерухомого майна, нотаріус накладає заборону на відчуження предмета застави, крім випадків, коли сторони домовилися не накладати заборону на його відчуження.

7.3. Посвідчення договорів довічного утримання

Відповідно до ст. 426 ЦК України договір довічного утримання належить до договорів, для яких обов'язкова нотаріальна форма посвідчення. До 1 жовтня 1998 р. договори довічного утримання належали лише до компетенції державних нотаріусів, посвідчувалися виключно ними. Указом Президента України "Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні" від 23 серпня 1998 р. [15] було змінено

компетенцію приватних нотаріусів, у тому числі їм було надане право посвідчувати договори довічного утримання.

За договором довічного утримання одна сторона договору, яка є непрацездатною за віком чи станом здоров'я (відчужувач), передає у власність другій стороні (набувачу) будинок або його частину, замість чого набувач майна зобов'язується надавати відчужувачу довічне матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду і необхідної допомоги (ст. 425 ЦК України). Договори довічного утримання посвідчуються з додержанням загальних правил посвідчення договорів купівлі-продажу будинків, за виключенням правил щодо повідомлення інших учасників спільної пайової власності про відчуження.

При посвідченні договорів довічного утримання встановлюються факти непрацездатності відчужувача і його вік (досягнення повноліття).

У тексті договору зазначається факт непрацездатності відчужувача. Цей факт має бути підтверджений відповідними документами, реквізити яких вказуються на примірнику договору довічного утримання, який залишається у нотаріуса.

Відчужувачем жилого будинку (квартири) за договором довічного утримання не може бути неповнолітня особа.

Спеціальні правила посвідчення договору довічного утримання стосуються насамперед змісту нотаріально посвідчуваного документа. У тексті договору довічного утримання обов'язково визначається, що набувач жилого будинку (квартири) зобов'язаний надавати відчужувачу довічне матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду та необхідної допомоги, і визначається грошова оцінка відчужуваного будинку (квартири), а також матеріального забезпечення, яке встановлюється за згодою сторін. Якщо такої згоди не досягнуто, нотаріус не може посвідчити договір.

Відповідно до ст. 427 ЦК України відчуження будинку (квартири) набувачем за життя відчужувача не допускається, тому при посвідченні договору довічного утримання накладається заборона відчуження жилого будинку (квартири) у встановленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору.

Договір довічного утримання може бути анульований чи розірваний відповідно до норм цивільного права.

Анулювання договору здійснюється на підставі ст. 429 ЦК України у випадку смерті громадянина — набувача жилого будинку (квартири), у разі відсутності в нього спадкоємців або в разі їхньої відмови

від договору довічного утримання. За таких умов за письмовою заявою відчужувача нотаріус анулює договір, про що на всіх примірниках робиться відповідний напис із посиланням на ст. 429 ЦК України. При цьому для підтвердження факту смерті набувача подається свідоцтво про його смерть.

Відчужувачу жилого будинку (квартири) повертається доданий до примірника договору довічного утримання первинний правовстановлюючий документ, який знаходиться у справах нотаріуса. Разом із листом нотаріуса про анулювання договору цей правовстановлюючий документ подається відповідному органу для перереєстрації.

Розірвання договору довічного утримання відбувається на таких підставах:

- на вимогу відчужувача, коли набувач майна не виконує обов'язків, прийнятих ним за договором;
- на вимогу набувача майна, коли через незалежні від нього обставини його майнове становище змінилося так, що він не має змоги надавати відчужувачу передбачене договором утримання (ст. 428 ЦК України).

Нотаріус може посвідчити розірвання договору лише за наявності угоди сторін, керуючись при цьому загальними правилами.

7.4. Посвідчення угод про відчуження частки майна у спільній власності

Якщо один з учасників спільної часткової власності продає належну йому частку у спільній власності сторонній особі, нотаріус повинен переконатися, що продавець у письмовій формі повідомив усіх інших учасників спільної часткової власності (громадян і юридичних осіб) про свій намір продати свою частку сторонній особі із зазначенням ціни та інших умов, на яких продається його частка (ст. 114 ЦК України, ст. 5 Земельного кодексу України).

Доказом повідомлення учасників спільної часткової власності про наступний продаж частки у спільному майні може бути видане нотаріусом свідоцтво про передавання їм заяви продавця в порядку ст. 84 Закону або заява учасників спільної часткової власності про відмову від здійснення права привілеєвої купівлі частки майна, що продається (із зазначенням ціни та інших умов, за якими продається ця частка).

Справжність підписів на заяві учасників спільної часткової власності повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку або підприєм-

ством, установою чи організацією, де вони працюють чи навчаються, житлово-експлуатаційною організацією за місцем проживання.

Засвідчення справжності підписів не вимагається, якщо учасники спільної часткової власності особисто з'являються до нотаріуса і подають заяву про відмову від права привілеєвої купівлі. У цьому разі нотаріус встановлює особу, перевіряє справжність підпису заявників і робить про це відмітку на заяві, зазначаючи найменування документа, його номер, дату видачі та найменування установи, яка видала документ, що посвідчує особу заявника. Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права привілеєвої купівлі може бути викладена на звороті примірника договору купівлі-продажу, що залишається у справах державної нотаріальної контори чи у приватного нотаріуса, або на окремому аркуші.

Якщо зазначена заява передана особисто учаснику спільної часткової власності нотаріусом, який посвідчує договір, то свідоцтво про передавання заяви не видається, але примірник заяви з написом нотаріуса про її вручення повинен бути доданий до примірника договору купівлі-продажу частки відчужуваного майна, який залишається в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса.

При одержанні від учасників спільної часткової власності відповіді остання так само додається до зазначеного примірника договору.

При посвідченні договорів довічного утримання, дарування, міни частини майна, відчуження частини майна, виділеної за згодою співвласників або за рішенням суду, а також у разі продажу частини будинку з прилюдних торгів наведені правила не застосовуються.

Якщо всі інші учасники спільної часткової власності відмовляться від здійснення права привілеєвої купівлі або не здійснять цього права протягом одного місяця від дня одержання повідомлення про намір і умови продажу, нотаріус після одержання заяви про відмову або після закінчення місячного строку може посвідчити договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі може бути посвідчений нотаріусом за наявності відомостей про те, що інші учасники спільної часткової власності відмовились одержати надіслані на їх адресу заяви продавця про його намір продати свою частку. Про цю обставину повинна свідчити зроблена на зворотному повідомленні відмітка органу зв'язку.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна сторонній особі може бути посвідчений також тоді, коли адреса інших учасників

спільної часткової власності невідома. На підтвердження цього повинен бути поданий документ відповідного компетентного органу (довідкової служби, адресного бюро тощо).

Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права привілеєвої купівлі або фактична відмова учасника спільної часткової власності, який протягом одного місяця від дня одержання повідомлення про намір і умови продажу іншим учасником спільної часткової власності належної йому частки майна не здійснив свого права на привілеєву купівлю, дійсна протягом трьох місяців. Цей строк обчислюється від дня подання заяви про відмову або дня, наступного за останнім днем зазначеного місячного строку.

Про відчуження частки майна, яке підлягає державній реєстрації, нотаріус робить відмітку на правовстановлюючому документі.

У тексті договору про відчуження частки майна вказуються арифметичні (у простих дробах) частини.

У договорі про відчуження власником частки майна за бажанням сторін може бути встановлено порядок користування конкретними частинами.

У договорі про відчуження одним з учасників спільної часткової власності належної йому частки майна порядок користування конкретними його частинами може бути вказаний лише за наявності відповідної угоди між учасниками спільної часткової власності про порядок користування майном або за їхньою письмовою згодою чи за наявності судового рішення про порядок користування майном (конкретними його частинами).

Угода про порядок користування спільним майном або конкретними його частинами, крім того, може бути оформлена шляхом складання самостійного документа, який є невіддільною складовою правовстановлюючого документа (при укладенні угоди щодо порядку користування майном, яке підлягає реєстрації).

Угода може бути укладена між усіма учасниками спільної часткової власності або між кількома з них. В останньому випадку необхідна письмова згода всіх учасників спільної часткової власності про встановлення порядку користування майном або конкретними його частинами.

При посвідченні самостійних (без посвідчення договору про відчуження) угод про порядок користування майном, яке підлягає обов'язковій державній реєстрації, вимагаються правовстановлюючий документ і у встановлених чинним законодавством випадках довідка-

характеристика БТІ, а в місцевостях, де інвентаризація не проведена, — довідка виконкому відповідної ради народних депутатів. Правовстановлюючий документ після огляду повертається власнику, а в тексті угоди зазначаються найменування цього документа, номер і дата його видачі та найменування установи, що видала його.

Учасники спільної часткової власності мають право укладати угоди про встановлення розміру часток або зміну розміру часток, якщо у правовстановлюючому документі розмір часток не зазначений або зазначений неправильно. Така угода може бути оформлена як шляхом складання самостійного документа, так і викладена на правовстановлюючому документі.

Угода про уточнення ідеальних часток жилого будинку (квартири, дачі, садового будинку тощо) подається для державної реєстрації до БТІ в порядку, встановленому чинним законодавством.

Така угода є невіддільною складовою правовстановлюючого документа.

Спори між учасниками спільної часткової власності щодо зміни розміру часток спільного майна вирішуються в судовому порядку.

7.5. Посвідчення договорів відчуження земельних ділянок

Основним нормативним актом, яким регулюються земельні відносини в Україні, є Земельний кодекс України [2], прийнятий Верховною Радою в новій редакції 13 березня 1992 р. Багато питань земельної реформи регулюються також Декретом Кабінету Міністрів України “Про приватизацію земельних ділянок” [14] та Указами Президента України.

Чинним законодавством, яке регулює земельні відносини, визначений перелік угод щодо відчуження земельних ділянок, для яких встановлено нотаріальну форму посвідчення:

- придбання земельних ділянок, що перебувають у приватній власності (ст. 18 Земельного кодексу України, ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України “Про приватизацію земельних ділянок” [14]);
- відчуження земельних ділянок, переданих громадянам у приватну власність для ведення особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування жилого будинку і господарських будівель, садівництва, дачного і гаражного будівництва (ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України “Про приватизацію земельних ділянок” [14]);

- придбання громадянами у місцевих рад земельних ділянок у власність для ведення селянського (фермерського) господарства понад площу, що передається безоплатно (ст. 18 Земельного кодексу України);
- договори купівлі-продажу, дарування, міни, права на земельну частку (пай), посвідченого сертифікатом (Указ Президента України “Про захист прав власників земельних часток (паїв)” від 21.05.98 № 332/98);
- договори купівлі-продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення для здійснення підприємницької діяльності між відповідними державними адміністраціями, виконкомми, громадянами та юридичними особами України, у статутному фондї яких немає будь-якої частки майна, що перебуває в загальнодержавній власності (Указ Президента України “Про приватизацію та оренду земельних ділянок несільськогосподарського призначення для здійснення підприємницької діяльності” від 12.07.95);
- договори купівлі-продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, на яких розміщуються об’єкти нерухомого майна, у тому числі об’єкти незавершеного будівництва та законсервовані об’єкти, що приватизовані (відчужені) відповідно до законодавства України (Указ Президента України “Про продаж земельних ділянок несільськогосподарського призначення” від 19.01.99 № 32/99).

Угоди про відчуження земельних ділянок посвідчуються за їх місцем знаходження (ст. 55 Закону).

Найчастіше в нотаріальній практиці зустрічаються посвідчення угод з відчуження земельних ділянок громадянами. Тому саме ці угоди є найхарактернішими для вивчення процесу нотаріального посвідчення договорів відчуження земельних ділянок.

Зазначимо, що відповідно до чинного законодавства покупцями земельних ділянок не можуть бути іноземні громадяни та особи без громадянства (ст. 6 Земельного кодексу України).

Нотаріус, посвідчуючи угоду про відчуження земельної ділянки, повинен витребувати документ, який встановлює право власності громадянина на земельну ділянку. Згідно зі ст. 23 Земельного кодексу України таким документом є державний акт, що видається і реєструється місцевими радами народних депутатів. Державні акти мають певну форму, затверджену постановою Верховної Ради України “Про форми

державних актів на право власності на землю і право постійного користування землею” від 13.03.92.

Громадяни набувають право власності на земельні ділянки також шляхом успадкування, купівлі-продажу, дарування, міни та ін. Документи, які свідчать про придбання земельної ділянки, необхідно подати до відповідної місцевої ради народних депутатів, де їх зареєструють і на їх підставі видадуть державний акт, який підтверджує право власності на земельну ділянку.

Другим документом, що його має витребувати нотаріус для посвідчення відчуження земельної ділянки, є довідка про грошову оцінку земельної ділянки.

Земельна ділянка продається за ціною, що встановлюється угодою сторін, але ця ціна не може бути меншою за грошову оцінку землі.

Законом України “Про плату за землю” від 19.09.96 встановлено, що для економічного регулювання земельних відносин під час укладення цивільно-правових угод, передбачених законодавством, застосовується грошова оцінка землі, яку здійснюють Державний комітет України із земельних ресурсів та його органи на місцях.

Крім того, для посвідчення угоди про відчуження земельної ділянки необхідна довідка про відсутність заборони на відчуження чи арешту земельної ділянки.

До договору купівлі-продажу, якщо продавцем є громадянин України, додається державний акт на право власності на землю.

Якщо продається частина земельної ділянки, нотаріус робить відмітку на державному акті на право власності продавця на цю частину земельної ділянки. Державний акт, на підставі якого було посвідчено угоду про продаж земельної ділянки, додається до примірника угоди, що залишається у справах нотаріальної контори чи приватного нотаріуса.

При посвідченні договору купівлі-продажу земельної ділянки громадянами у місцевої ради для ведення селянського (фермерського) господарства понад площу, що передається безоплатно, нотаріус повинен витребувати рішення відповідної ради з цього питання, яке є підставою для укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки.

Указом Президента України “Про продаж земельних ділянок несільськогосподарського призначення” від 19.01.99 № 32/99 регулюється продаж земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності. Відповідно до цього Указу здійснюється купівля-продаж земельних ділянок, на яких розміщуються об’єкти нерухомого

майна, у тому числі об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти, що приватизовані відповідно до законодавства України. Цим Указом встановлюється також спеціальний порядок продажу і регламентуються умови такого продажу.

Продавцями земель комунальної власності є відповідні місцеві ради або уповноважені ними органи. Щодо земель державної власності, то їх продавцями є районні, обласні, міські державні адміністрації, які приймають рішення про продаж земельних ділянок за попереднім узгодженням цих питань на сесіях відповідних рад народних депутатів. Покупцями таких земельних ділянок можуть бути громадяни України — суб'єкти підприємницької діяльності та юридичні особи, яким належать об'єкти нерухомого майна, що розташовані на цих земельних ділянках.

Земельна ділянка несільськогосподарського призначення може бути придбана одним або кількома покупцями у спільну сумісну або часткову сумісну власність.

Посвідчуючи таку угоду, нотаріус повинен перевірити, чи входить земельна ділянка до переліку земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що підлягають продажу. Такий перелік щорічно затверджується відповідними радами чи уповноваженими ними органами.

Підставою для укладення договору купівлі-продажу такої земельної ділянки є рішення відповідної місцевої ради чи уповноваженого нею органу місцевої державної адміністрації.

Нотаріально посвідчений договір купівлі-продажу є підставою для оформлення відповідного державного акта на право власності на земельну ділянку.

Право власності на придбану земельну ділянку виникає після одержання державного акта, що видається після сплати вартості придбаної земельної ділянки.

7.6. Посвідчення договорів відчуження транспортних засобів

Посвідчення договорів відчуження транспортних засобів можуть здійснювати як державні, так і приватні нотаріуси. Договори купівлі-продажу транспортних засобів не підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню. Нотаріальне посвідчення є необхідним щодо договору дарування транспортних засобів.

Транспортні засоби є майном, що підлягає обов'язковій державній реєстрації, тому для їх відчуження необхідно підтвердити пра-

во власності відчужувача на об'єкт відчуження і факт його державної реєстрації.

Найчастіше у провадженні зустрічається посвідчення договорів відчуження автомобільного транспорту. Обов'язковість державної реєстрації певних видів транспортних засобів встановлена Законом України “Про дорожній рух” від 30.06.93, де зазначено, що державну реєстрацію і облік автомобілів, автобусів, самохідних машин, мотоциклів усіх типів, марок, моделей, причепів, напівпричепів і мотоколясок здійснюють органи Державтоінспекції (ДАІ) Міністерства внутрішніх справ.

Згідно з п. 78 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23] нотаріуси не мають права відчужувати незареєстровані транспортні засоби. За Правилами державної реєстрації та обліку автомобілів й інших транспортних засобів це положення набуло іншого змісту. Згідно з п. 8 цих Правил перед відчуженням транспортний засіб необхідно зняти з обліку в підрозділі ДАІ. Отже, на момент відчуження автотранспорту на нього мають бути у наявності документи, які свідчать про його державну реєстрацію, але він вже не повинен перебувати на обліку в цих органах, а має бути взятий на облік для реалізації. До 1 жовтня 1998 р. нотаріуси мали право відчужувати автотранспорт без зняття його з обліку. Укладення договору щодо вже знятого з обліку автомобіля є певною гарантією, що автомобіль не має обмежень стосовно його відчуження.

Договори про відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів посвідчуються нотаріусом незалежно від місця їх реєстрації.

Договори про відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів посвідчуються за умови подання документів, які підтверджують право власності відчужувачів на це майно та його реєстрацію (взяття на облік).

Зокрема, при відчуженні автомобілів, автобусів, самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів та мотоколясок нотаріусу можуть бути подані свідоцтва про реєстрацію, технічні паспорти (їх дублікати), реєстраційні талони, а при відчуженні тракторів, самохідних шасі, самохідних меліоративних, дорожньобудівельних машин і тракторних причепів — свідоцтва про реєстрацію машин.

Наступним документом, що його витребує нотаріус для посвідчення договору відчуження автотранспорту, є акт експертної оцінки.

Це пов'язано з тим, що державний нотаріус, вчиняючи нотаріальну дію, тобто посвідчуючи договір відчуження транспортного засобу, стягує державне мито, розмір якого чітко встановлений законодавством. Так, декрет Кабінету Міністрів України "Про державне мито" від 21.01.93, до якого Законом України "Про внесення змін і доповнень до окремих законодавчих актів України" від 11.11.95 було внесено зміни, регламентує, що за посвідчення договорів відчуження транспортних засобів дітям, одному з членів подружжя, батькам стягується державне мито в розмірі одного відсотка суми договору, але не менше справжньої вартості транспортного засобу. У разі відчуження транспортного засобу іншим особам стягується державне мито в розмірі п'яти відсотків суми договору.

Приватний нотаріус, вчиняючи такі самі нотаріальні дії, стягує плату за домовленістю сторін. Як зазначалося, згідно з Указом Президента України "Про впорядкування справлення плати за вчинення нотаріальних дій" [16] розмір плати, яку справляє приватний нотаріус, не може бути менший за розмір державного мита, що справляється державним нотаріусом за аналогічні нотаріальні дії.

Слід зазначити, що для відчуження транспортних засобів приймаються лише експертні висновки осіб, які мають право на експертну діяльність, через те що оцінка майна — це діяльність, яка відтепер підлягає державному ліцензуванню.

Певні спеціальні положення, які регулюють порядок відчуження придбаного інвалідами транспорту, містяться в постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку забезпечення інвалідів автомобілями" від 08.09.97 № 999. Згідно з цією постановою інваліди, що безплатно чи на пільгових умовах одержали автомобілі від відповідних органів соціального захисту України, не можуть їх продавати, дарувати чи передавати іншим особам. Органи ДАІ у свідоцтві про реєстрацію транспортного засобу роблять таку помітку: "Автомобіль видано органами соціального захисту населення безплатно без права продажу, передачі або дарування іншій особі" або "Автомобіль продано органами соціального захисту населення на пільгових умовах без права продажу, передачі або дарування іншій особі".

При посвідченні договорів дарування транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, що є спільною власністю подружжя, вимагається згода другого з подружжя з дотриманням вимог, викладених у п. 35, 36 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23].

Посвідчення договору відчуження транспортних засобів завершується вчиненням нотаріусом посвідчувального напису на всіх примірниках угоди та реєстрацією угоди в реєстрі нотаріальних дій з присвоєнням відповідного номера. Особливість посвідчувального напису на таких угодах полягає в тому, що нотаріус зазначає факт перевірки ним належності відчужувачу транспортного засобу.

7.7. Посвідчення шлюбних контрактів

Кодекс про шлюб та сім'ю в 1992 р. було доповнено ст. 27¹, яка регулює поняття шлюбного контракту і закріплює право його укладення.

Кабінет Міністрів України постановою від 16.05.93 № 457 затвердив порядок укладення шлюбного контракту. Для нього встановлюється обов'язкова нотаріальна форма.

Особи, які беруть шлюб, мають право за власним бажанням укласти угоди щодо вирішення питань життя сім'ї (шлюбний контракт), де передбачаються майнові права і обов'язки подружжя.

Шлюбний контракт укладається між особами, які одружуються, до реєстрації шлюбу і посвідчується нотаріусом за місцем проживання однієї зі сторін або за місцем реєстрації шлюбу.

У випадках зниження шлюбного віку відповідно до чинного законодавства шлюбний контракт укладається неповнолітніми за згодою їх батьків чи інших законних представників і посвідчується нотаріусом з дотриманням п. 31 Інструкції про вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23].

Шлюбний контракт — єдина нотаріальна дія, яка може вчинятись у присутності свідків. За бажанням сторін шлюбний контракт укладається в присутності свідків, про що робиться відповідний запис у тексті контракту.

Свідки ставлять свої підписи на шлюбному контракті після підпису осіб, які його укладають.

Про встановлення особи свідків та перевірку їхньої дієздатності робиться відмітка у посвідчувальному написі.

У шлюбному контракті можуть бути передбачені майнові права і обов'язки подружжя, зокрема питання, пов'язані з правом власності на рухоме або нерухоме майно, одержане в дар чи успадковане одним із подружжя, а також питання, пов'язані з утриманням подружжя, та ін. У шлюбному контракті можуть вирішуватися питання про порядок погашення боргів за рахунок спільного чи роздільного майна, а також

передбачатися немайнові, моральні та особисті зобов'язання (догляд за хворими чи старими родичами тощо).

Шлюбний контракт може містити положення про зміну його умов.

Зміни до шлюбного контракту вносяться протягом існування шлюбу шляхом укладення відповідної угоди, яка підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Умови шлюбного контракту не можуть погіршувати становище будь-кого з подружжя порівняно із законодавством України (наприклад, містити умову про відмову подружжя від майна, від права на одержання аліментів, освіти тощо).

При посвідченні шлюбного контракту нотаріус зобов'язаний роз'яснити сторонам, що умови шлюбного контракту щодо переходу права власності на нерухоме та інше майно, якщо законодавством передбачений спеціальний порядок набуття цього права, вважаються виконаними лише після належного оформлення.

Шлюбний контракт набирає чинності з моменту реєстрації шлюбу, про що має бути зазначено в його тексті.

7.8. Посвідчення заповітів

Серед нотаріальних дій особливе місце посідає вчинення такої нотаріальної дії, як посвідчення заповітів.

Заповіт — одностороння угода, де викладається особисте розпорядження громадянина (у випадку його смерті) щодо переходу до інших осіб права власності на належне йому майно. Цей документ укладається лише від імені фізичних осіб у письмовій формі із зазначенням місця і часу укладення. Його підписує особисто заповідач і посвідчує нотаріус. Заповіт може бути посвідчений як державним, так і приватним нотаріусом, органами та посадовими особами, які входять до складу системи нотаріату, а також посадовими особами, яким чинне законодавство надає право посвідчувати заповіти. Відповідно до ст. 40 Закону заповіти, які посвідчують перелічені в цій статті посадові особи, за значенням прирівнюються до нотаріально посвідчених.

Нотаріус посвідчує заповіти дієздатних громадян, складені відповідно до вимог ст. 541, 543 ЦК України і особисто подані ними нотаріусу. Посвідчення заповітів через представників, а також заповіту від імені кількох осіб не допускається.

Якщо заповідач через фізичну ваду, хворобу або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за дорученням

заповідача він може бути підписаний іншим громадянином за правилами, викладеними в п. 15 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23].

Громадянин, на користь якого заповідається майно, не має права підписувати його за заповідача.

При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається.

Нотаріус перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать чинному законодавству.

За заповітом майно може бути заповідане тільки у власність. Проте заповідач може покласти на спадкоємця, до якого переходить, зокрема, жилий будинок, зобов'язання надати іншій особі право на довільне користування цим будинком або певною його частиною (ст. 539 ЦК України).

До заповіту може бути включено розпорядження немайнового характеру (про порядок захоронення заповідача, бажання призначити опіку над неповнолітнім, виконання дій, спрямованих на здійснення певної загальнокорисної мети, та ін.).

Заповіт реалізується лише після смерті заповідача, тобто тоді, коли уточнити чи з'ясувати певні положення вже неможливо, тому заповіт повинен бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликали неясностей чи суперечок після відкриття спадщини.

Нотаріус при посвідченні заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст ст. 535 ЦК України. Зміст цієї статті не роз'яснюється тоді, коли предметом заповіту є тільки вклад у кредитній установі.

Завідуючий державним нотаріальним архівом зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, і в разі встановлення невідповідності його закону повідомити про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт.

Якщо про невідповідність заповіту закону стало відомо державній нотаріальній конторі, куди заповіт надійшов відповідно до ст. 40 Закону, завідуючий державною нотаріальною конторою повідомляє про виявлені недоліки заповідача, посадову особу, яка посвідчила заповіт, і державний нотаріальний архів, до якого заповіт передається на зберігання.

Про невідповідність заповіту закону повинно бути повідомлено заповідачу і посадовій особі, яка посвідчила заповіт, не пізніше наступного дня після одержання заповіту.

За бажанням заповідача такий заповіт переоформлюється нотаріусом на загальних підставах або тими ж посадовими особами, які його посвідчили.

Заповіти, що посвідчені нотаріусом, і заповіти, що передані на зберігання до державного нотаріального архіву, записуються до алфавітної книги обліку заповітів.

Нотаріус, завідуючий державним нотаріальним архівом при одержанні заяви про скасування чи зміну заповіту, а також за наявності нового заповіту, який скасовує чи змінює раніше складений заповіт, роблять про це відмітку на примірнику заповіту, що зберігається в державній нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, і відмітку в реєстрі нотаріальних дій та в алфавітній книзі обліку заповітів.

Якщо заповідач подасть примірник заповіту, що є у нього, то напис про зміну чи скасування заповіту робиться і на цьому примірнику, після чого він разом із заявою (якщо заповіт скасований заявою) додається до примірника, що зберігається в державній нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса і в державному нотаріальному архіві.

Справжність підпису на заяві про скасування або зміну заповіту повинна бути нотаріально засвідчена.

Нотаріус, якому під час посвідчення заповіту стало відомо про наявність раніше складеного заповіту, повідомляє про вчинену нотаріальну дію державному нотаріальному архіву чи нотаріусу, виконавчому комітету сільської, селищної, міської ради народних депутатів, де зберігається примірник раніше посвідченого заповіту. Викладене стосується також державного нотаріуса, який одержав на зберігання для передавання до державного нотаріального архіву заповіт, посвідчений однією з посадових осіб, перелічених у ст. 40 Закону.

Проект заповіту готує особисто нотаріус. Раніше заповідач міг подати нотаріусу самостійно складений проект заповіту. І якщо його було складено згідно з вимогами чинного законодавства, нотаріус міг його посвідчити. Із введенням у нотаріальне провадження обов'язкового використання бланків суворої звітності з 1 жовтня 1996 р. нотаріус особисто складає проект заповіту і виготовляє його на цих бланках. Використовувати інші бланки або стандартні білі аркуші паперу для посвідчення заповіту забороняється. Заповіти, що посвідчені після 1 жовтня 1996 р. не на спеціальному бланку, є недійсними. Проект заповіту виготовляється у двох примірниках, з яких один, що викладений на бланку суворої звітності, видається заповідачеві, а другий, що

викладений на білому аркуші паперу, зберігається у справах державної нотаріальної контори чи у приватного нотаріуса. На цьому примірнику зазначаються серія і номер використаного на цю нотаріальну дію бланка.

Як нотаріальна дія посвідчений заповіт вноситься до реєстру нотаріальних дій та алфавітної книги обліку заповітів. Заповіт, посвідчений нотаріально чи у формі, що прирівняна до нотаріальної, може бути скасований заповітом, що також посвідчений у нотаріальній формі чи у формі, прирівняній до нотаріальної. Якщо заповіт скасовується чи змінюється за заявою громадянина, то справжність підпису на заяві про скасування або зміну повинна бути нотаріально засвідчена.

Крім заповітів, які посвідчують державні та приватні нотаріуси, уповноважені посадові особи виконкомів відповідних рад народних депутатів, у ст. 40 Закону міститься перелік посадових осіб, які мають право за певних умов посвідчувати заповіти, що прирівнюються до нотаріально посвідчених:

- заповіти громадян, які перебувають на лікуванні в лікарнях, інших стаціонарних лікувально-профілактичних закладах, санаторіях або проживають у будинках для людей похилого віку та інвалідів, посвідчують головні лікарі, їхні заступники з медичної частини або чергові лікарі цих лікарень, лікувальних закладів, санаторіїв, а також директори й головні лікарі будинків для людей похилого віку та інвалідів;
- заповіти громадян, які перебувають під час плавання на морських суднах або суднах внутрішнього плавання, що плавають під прапором України, посвідчують капітани цих суден;
- заповіти громадян, які перебувають у розвідувальних арктичних та інших експедиціях, посвідчують начальники цих експедицій;
- заповіти військовослужбовців та осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталах, санаторіях та військово-лікувальних закладах, посвідчують начальники госпіталів, їхні заступники з медичної частини, старші й чергові лікарі цих госпіталів, санаторіїв та інших військово-лікувальних закладів;
- заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ і військово-навчальних закладів, де немає нотаріусів, заповіти робітників і службовців посвідчують командири цих частин, з'єднань, установ, закладів;
- заповіти осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, посвідчують начальники місць позбавлення волі.

Порядок посвідчення та реєстрації заповітів цими посадовими особами викладений у постанові Кабінету Міністрів України від 15.06.94 “Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених”.

Посадові особи, які перелічені в ст. 40 Закону, зобов'язані негайно передати один примірник посвідченого ними заповіту до державного нотаріального архіву чи державної нотаріальної контори за постійним місцем проживання заповідача. Державна нотаріальна контора передає одержаний нею примірник заповіту на зберігання до відповідного державного нотаріального архіву з повідомленням про це заповідача і посадової особи, яка посвідчила заповіт.

Якщо заповідач не мав постійного місця проживання в Україні або якщо місце проживання заповідача невідоме, заповіт направляється до Державного нотаріального архіву Києва.

7.9. Посвідчення доручень

Однією з нотаріальних дій, які найчастіше трапляються в нотаріальній практиці, є посвідчення доручень.

Відповідно до ст. 64 ЦК України доручення — це письмове уповноваження, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

Чинне законодавство містить перелік доручень, для яких встановлено обов'язкову нотаріальну форму. У ст. 65 ЦК України визначено, що довіреність на укладення угод, що потребують нотаріальної форми, а також на вчинення дій щодо державних, приватних та інших громадських організацій повинна бути нотаріально посвідчена. Згідно зі ст. 68 ЦК України доручення, видані у порядку переддоручення, повинні бути посвідчені нотаріально. За бажанням особи, яка звертається до нотаріуса, у нотаріальному порядку може бути посвідчене будь-яке доручення.

Доручення посвідчуються з використанням бланків суворої звітності, запроваджених для вчинення нотаріальних дій з 1 жовтня 1996 р.

Нотаріуси посвідчують доручення, складені від імені однієї або кількох осіб на ім'я однієї або кількох осіб.

У тексті доручення повинні бути зазначені місце і дата його складання (підписання), прізвища, імена та по батькові (повне найменування юридичної особи) і місце проживання (місце знаходження юридичної

особи) представника і особи, яку представляють, а в разі потреби і посади, які вони обіймають. У дорученнях на ім'я адвокатів зазначають їхній статус і членство в адвокатському об'єднанні (якщо адвокат є членом адвокатського об'єднання).

Строк, на який може бути видане доручення, зазначається прописом відповідно до чинного законодавства (ст. 67 ЦК України). Цей строк не може перевищувати трьох років.

При посвідченні доручення нотаріус повинен роз'яснити особі, що коли строк у дорученні не зазначений, воно зберігає силу протягом одного року від дня його посвідчення. Доручення, призначене для вчинення дій за кордоном, яке не містить вказівок про строк його дії, зберігає силу до його скасування особою, яка видала доручення.

Доручення, в якому не зазначена дата його посвідчення, недійсне.

При посвідченні доручення від імені юридичної особи нотаріус дотримується правил, викладених у п. 32, 33 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23].

Доручення від імені неповнолітнього до 14 років посвідчується його законними представниками; доручення від імені неповнолітніх від 14 до 18 років посвідчується від імені неповнолітніх діючими за згодою законними представниками.

Згідно з п. 93 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23] повноваження за нотаріально посвідченими дорученнями можна передавати телеграфом.

Телеграма-доручення складається з тексту доручення і посвідчувального напису з розшифрованим підписом нотаріуса або посадової особи виконкому, печаткою нотаріуса і гербовою печаткою виконкому відповідної ради народних депутатів.

Доручення, що передане телеграфом, має силу оригіналу.

Змістом доручення є чіткий виклад дій, виконання яких довіритель покладає на повірену особу, повноважень, наданих повіреній особі, і прав, які вона має для виконання наданих повноважень.

За обсягом повноважень посвідчувані доручення поділяються на такі види:

- для вчинення однієї дії (разове);
- для вчинення тих самих дій протягом певного строку;
- для вчинення різноманітних дій упродовж певного строку.

Прикладом разового доручення може бути оформлення доручення на підписання установчих документів конкретного підприємства, наприклад товариства з обмеженою відповідальністю, де довіритель є

учасником. За цим дорученням уповноважена особа повинна вчинити лише одну дію: підписати установчі документи замість учасника, який особисто не зміг цього зробити.

Прикладом посвідчення другого виду доручення для вчинення тих самих дій протягом певного строку є оформлене доручення на розпорядження рахунком, що відкритий в установі банку.

Посвідчення доручення на вчинення кількох не взаємопов'язаних дій може здійснюватись у різних випадках за бажанням довірителя, коли він бажає, щоб різноманітні інтереси (продаж квартири, купування нової квартири, управління та розпорядження іншим майном, одержання грошей та ін.) представляла довірена особа. Доручення, що надає право розпоряджатися майном, називають генеральним. У кожному випадку посвідчення такого доручення довіритель конкретно визначає обсяг повноважень своєї довіреної особи. Способи розпорядження можуть бути чітко викладені в дорученні, наприклад продати за певну суму, подарувати конкретній особі.

Під час посвідчення доручення на ведення справ у суді нотаріус повинен роз'яснити довірителю, що уповноважена ним особа зможе вчиняти перелічені у ст. 115 Цивільного процесуального кодексу України [5] дії (відмова від позовних вимог, визнання позову, зміни предмету позову, укладення мирової угоди та ін.) лише тоді, коли вони будуть спеціально обумовлені в посвідчувальному дорученні.

Законом передбачені випадки неможливості посвідчення доручень (ст. 51, 52, 62 ЦК України). Так, не можуть бути посвідчені доручення на представництво з укладення угод і вчинення дій, що їх громадянин повинен вчинити особисто, а саме: посвідчення доручення на посвідчення заповіту, на укладення шлюбу, на отримання паспорта. Не може бути посвідчене доручення неповнолітнім, який не досяг 15 років, а також доручення на ім'я недієздатної особи.

Якщо доручення видається на ім'я адвокатів, то зазначається їхній статус і членство в адвокатському об'єднанні, якщо адвокат є членом такого об'єднання. Водночас на момент посвідчення доручення нотаріус не вимагає надання доказів обіймання довіреною особою певної посади, зазначаючи всі необхідні відомості зі слів довірителя.

Складене і виготовлене доручення підписує довіритель у присутності нотаріуса. Підписуються всі примірники доручення — як той, що зберігається у нотаріуса, так і той, що видається особі, яка звернулася за вчиненням нотаріальних дій. Посвідчуючи доручення, нотаріус вчиняє посвідчувальний напис за встановленою формою на всіх примірниках доручення.

Доручення на право користування і розпорядження майном, у тому числі транспортними засобами, згідно з Положенням про Єдиний реєстр доручень, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 29.05.99 № 29, підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі доручень. Реєстрація зазначених доручень обов'язкова. Нотаріус зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня після посвідчення доручення подати відомості до Єдиного реєстру доручень. Відомості подаються у формі реєстраційного запису, де зазначаються дата посвідчення доручення, номер запису в реєстрі нотаріальних дій, строк дії доручення, серія і номер бланка, на якому посвідчено доручення.

Обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягає також передоручення повноважень. Доручення, згідно з яким повноваження передаються іншій особі, має бути нотаріально посвідчене.

При посвідченні такого доручення встановлюється факт основного доручення, де передбачено право передоручення. Тому процес вчинення цієї нотаріальної дії нотаріус починає з огляду поданого йому оригіналу основного доручення. На основному дорученні проставляється відмітка про посвідчене в порядку передоручення повноважень доручення. Відмітка на основному дорученні робиться з посиланням на дату і номер реєстрації, за яким посвідчене таке доручення. Нотаріус повинен переконатися, що доручення, яке видане у порядку передоручення, не містить більше прав, ніж їх передано за основним дорученням. Строк дії доручення, виданого за передорученням, не може перевищувати строк дії основного доручення, на підставі якого воно видане. У дорученні, яке видане за передорученням, мають бути зазначені час і місце посвідчення основного доручення, прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання особи, яка надала основне доручення, і уповноваженої особи, а в разі потреби також їхнє службове становище.

Копія основного доручення додається до примірника доручення, що залишається в державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса. У разі наступного посвідчення доручення, виданого за передорученням у тій самій державній нотаріальній конторі чи тим самим приватним нотаріусом, копія основного доручення не залишається.

Особа, яка надала доручення, може в будь-який час відмінити доручення чи передоручення, а особа, якій надані повноваження за дорученням, — відмовитися від неї. У зв'язку з припиненням доручення втрачає силу і передоручення. Довіритель зобов'язаний повідомити про відміну доручення особу, якій доручення видане, а також третіх осіб, для представництва перед якими було видане доручення. Це має принципове

значення. Адже якщо особа, якій видане доручення, не знала і не могла знати про скасування доручення, то права і обов'язки, що виникли внаслідок її дії, зберігають силу (ст. 70 ЦК України). На прохання особи, яка скасовує доручення, нотаріус може передати відомості про скасування дії доручення особі, на ім'я якої це доручення було видане, з повідомленням про припинення її повноважень і проханням повернути оригінал доручення. Таке повідомлення може бути вчинене як нотаріальна дія — передавання заяви — за вимогами, передбаченими ст. 84 Закону. Водночас нотаріус повинен надати відомості про припинення дій доручення до Єдиного реєстру доручень. Якщо скасування доручення здійснює не той нотаріус, який посвідчив доручення, то він, повідомляючи довірену особу і третіх осіб, також повідомляє про це нотаріуса, у якого посвідчувалося доручення, з метою запобігання видачі дубліката доручення, який має силу оригіналу.

7.10. Засвідчення вірності копій документів і виписок із них

Вчинення цієї нотаріальної дії є правовою гарантією охорони прав громадян і забезпечує подальшу реалізацію важливих для громадян прав та обов'язків. Засвідчення вірності копій документів і виписок з них є однією з найпоширеніших нотаріальних дій. Ця дія містить гарантії для суттєвих прав громадян. Засвідчена нотаріусом копія документа усуває можливий сумнів щодо вірності цієї копії. Якщо ж нотаріус, засвідчуючи вірність копії документа, порушить встановлений законом порядок засвідчення або допустить перекручення тексту оригіналу, то він несе передбачену законом відповідальність, а засвідчена копія документа в судовому порядку визнається недійсною.

Засвідчення вірності копій документів потребує додержання певних умов, за яких ця нотаріальна дія може бути вчинена, а копія документа матиме юридичну силу.

По-перше, документ, з якого засвідчується копія, повинен відповідати вимогам закону, тобто документ не повинен суперечити закону за змістом і за формою.

Якщо оригінал документа викликає сумнів щодо його дійсності, нотаріус може затримати його і направити на експертизу на підставі постанови (ст. 51 Закону). Якщо експертиза виявить порушення закону, нотаріус повідомляє про це для вжиття заходів відповідні підприємства, організації чи прокуратуру.

По-друге, документ повинен мати юридичне значення. Документ, з якого свідчиться вірність копії, повинен стосуватися прав і законних інтересів громадян, мати значення для подальшої їх реалізації, створювати певні правові наслідки для громадянина. Якщо у нотаріуса виникають сумніви щодо юридичного значення документа, він може з'ясувати, з якою метою засвідчується копія. Неправомірною буде відмова нотаріуса засвідчити вірність копії документа, якщо строк його дії закінчився. Незважаючи на закінчення строку дії документ може мати юридичне значення за певних обставин, бо в ньому можуть стверджуватися факти минулого, які на цей момент мають значення для громадянина.

По-третє, засвідченням вірності копії документа є перевірка факту, чи може нотаріус з поданого документа засвідчити копію.

Закон України "Про нотаріат" не містить переліку документів, з яких не можна засвідчувати вірність копії. Тому в цьому разі необхідно керуватися п. 138 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23], а також Указом Президії Верховної Ради СРСР від 04.08.83 (який не суперечить законодавству України), де визначено перелік документів, з яких вірність копій не засвідчується. Зокрема, це паспорт, а також документи, що його замінюють: довідка про втрату паспорта, видана органами внутрішніх справ, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, але не є громадянином України, національний паспорт іноземця, довідка про звільнення з місць позбавлення волі. До документів, з яких забороняється засвідчувати вірність копії, належать:

- профспілкові, військові, студентські квитки, депутатські та службові посвідчення;
- документи, що видаються органами охорони здоров'я — довідки лікувальних установ про народження дитини; лікарняні свідоцтва і фельдшерські довідки про смерть;
- довідки та висновки про наявність психічних захворювань;
- свідоцтва про хворобу колишніх військовослужбовців та ін.;
- виписки із залікових відомостей, якщо не пред'явлено дипломів про закінчення навчального закладу; протоколів засідання екзаменаційних комісій при проведенні кандидатських іспитів;
- перепустки для входу в установу;
- посвідчення про відрядження військовослужбовців;
- довідки про перебування в партизанських загонах;

- акти громадського стану, оскільки видача їх громадянам забороняється, а юридичне значення матиме видане за встановленою формою свідоцтво;
- трудові книжки у разі виїзду громадянина за кордон, бо трудові книжки не підлягають легалізації та вивозу за кордон. За запитами видаються архівні довідки.

Копія заповіту може бути засвідчена лише після подання нотаріусу особою, зазначеною в заповіті, свідоцтва про смерть заповідача і за умови, що нотаріус має документальне підтвердження того, що заповіт не скасований і не змінений.

По-четверте, передбачається, що засвідченню підлягають копії тільки тих документів, що виходять від підприємств, організацій та установ і стосуються особистих прав та законних інтересів громадян. Отже, нотаріуси не мають права засвідчувати вірність копій листів одних підприємств, організацій чи установ, адресованих іншим підприємствам, організаціям чи установам, бо такі документи повинні зберігатись у справах цих підприємств, організацій чи установ. Вилучати й видавати зі справи ці листи забороняється.

Для засвідчення вірності копії документа, виданого громадянину, необхідною є умова про те, що справжність підпису на оригіналі документа повинна бути засвідчена нотаріусом або посадовою особою виконкому місцевої ради, або підприємством, установою чи організацією за місцем роботи, навчання, проживання або лікування громадянина (п. 138 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23]). Нотаріус повинен звертати увагу на те, щоб справжність підпису громадянина була засвідчена не тільки в певній установі, а й відповідною посадовою особою і скріплена печаткою цієї установи.

Вірність копії з копії документа засвідчується за умови, що раніше вірність копії була засвідчена в нотаріальному порядку. Копія з копії засвідчується вчиненням на ній посвідчувального напису спеціальної форми.

Посвідчення виписки з документа так само можливе, якщо в документі вміщено кілька не взаємопов'язаних питань, які можуть за змістом існувати окремо один від одного. Виписка має відтворювати повний текст частини документа з певного питання. Найчастіше постає потреба зробити виписку з трудової книжки.

Засвідчується вірність копії з пред'явленням оригіналу документа. Нотаріус перевіряє наявність усіх умов для засвідчення, ретельно звіряє

копію документа з оригіналом, звертаючи увагу на повну тотожність з ним копії. Дією, яка вказує на засвідчення вірності копії документа, є вчинення *посвідчувального напису*, для чого застосовується штамп з текстом відповідного напису. Якщо в документі було допущено дописки чи виправлення, то вони обов'язково застерігаються нотаріусом у кінці посвідчувального напису. Не до кінця заповнені рядки та інші вільні місця прокреслюються, за винятком документів, призначених для дії за кордоном, у яких прокреслювання не допускаються.

Засвідчувати можна будь-яку кількість копій, реєструючи в реєстрі нотаріальних дій кожен копію, надаючи кожній з них окремий номер у реєстрі та стягуючи державне мито за кожен з них.

7.11. Засвідчення справжності підпису на документах

Засвідчення справжності підпису на документах — дія, поширена в нотаріальній практиці. Суть цієї нотаріальної дії полягає в тому, що нотаріус лише підтверджує, що підпис на певному документі зроблено саме тією особою, яка звернулась до нотаріуса. Посвідчуючи справжність підпису особи на документі, нотаріус не підтверджує викладених у документі фактів. За правдивість фактів, викладених у документі, відповідає особа, яка підписала цей документ.

Засвідчення справжності підпису на документах регулюється ст. 78 Закону, п. 142–145 *Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України* [23]. За вчиненням цієї нотаріальної дії можна звернутися до будь-якої державної нотаріальної контори чи будь-якого приватного нотаріуса. Засвідчення справжності підпису на документах належить також до компетенції консульських установ.

У місцевостях, де немає державних і приватних нотаріусів, засвідчувати справжність підпису можуть посадові особи виконкомів відповідних місцевих рад народних депутатів, окрім документів, призначених для дії за кордоном.

Засвідчення справжності підпису на документах може вчинятися за додержанням таких умов:

1. Документи, на яких засвідчується справжність підпису, не повинні суперечити законодавству як за змістом, так і за формою. Вони не повинні містити відомості, що принижують честь і гідність людини.
2. Документи, на яких засвідчується справжність підпису, не повинні мати характер угоди.
3. Забороняється засвідчувати справжність підпису на документах, де стверджуються обставини, право посвідчення яких належить

лише відповідному державному органу. Ідеться про документи, де підтверджуються факти часу народження, реєстрації народження, смерті, шлюбу, наявності хвороби, право власності на майно тощо. Ці факти встановлюються судом або іншим державним органом.

Перед засвідченням справжності підпису на документах нотаріус повинен уважно ознайомитися з документом, перевірити наявність усіх зазначених умов, встановити у передбаченому законом порядку особу заявника.

У присутності заявника нотаріус ставить свій підпис або підтверджує, що документ підписано саме ним. Якщо заявник не може власноручно підписатися через фізичну ваду, хворобу тощо, то за його дорученням документ може підписати інша особа. При цьому нотаріус встановлює цю особу за відповідним документом, з'ясовує причину, з якої заявник не зміг підписатись особисто.

При засвідченні зразків підписів посадових осіб підприємств, установ, організацій на картках, що подаються до Національного банку України, комерційних банків та інших банківських установ з метою відкриття рахунків або одержання кредитів, нотаріус перевіряє правоздатність юридичної особи, повноваження посадових осіб на право підпису та справжність їхніх підписів. На підтвердження таких повноважень нотаріус витребує накази про призначення на посаду або протоколи про обрання посадових осіб, доручення на ім'я керівника, видане вищестоящим органом.

Після здійснення цих дій нотаріус вчиняє посвідчувальний напис. Існує кілька зразків таких написів, що враховують певні обставини, за яких засвідчується справжність підпису: для засвідчення справжності підпису громадян, які діють за дорученням, підпису представника юридичної особи, підпису неповнолітнього (15–18 років), який діє за згодою батьків чи інших законних представників, підпису громадянина, який підписався за іншого, котрий не може підписатися через фізичну ваду, хворобу чи з інших поважних причин, підпису перекладача та ін.

7.12. Засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу

Ця нотаріальна дія регулюється ст. 79 Закону і п. 146, 147 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України

[23]. Засвідчувати вірність перекладу документа з однієї мови на іншу мають право державні та приватні нотаріуси, а також консульські установи. За вчиненням цієї дії можна звертатися до будь-якої нотаріальної контори і будь-якого приватного нотаріуса.

При засвідченні вірності перекладу нотаріусу, як правило, доводиться користуватися послугами перекладача. При цьому, засвідчуючи вірність підпису перекладача, нотаріус встановлює його особу, а також особу громадянина, який подав документи для перекладу. Перекладач окрім документа, що засвідчує його особу, подає документ, який підтверджує його кваліфікацію. Якщо у нотаріальній конторі є зразок підпису перекладача і його особа відома нотаріусу, то в разі наступного засвідчення підпису перекладача нотаріус встановлює тільки особу, яка подала документ для перекладу.

Переклад робиться з усього документа, у тому числі з печатки і штампу. Найчастіше переклад виконується на окремому аркуші чи аркушах. Він прикріплюється до оригіналу документа, прошнуровується і скріплюється підписом нотаріуса та його печаткою.

На прохання заінтересованих осіб нотаріус разом із засвідченням вірності перекладу чи справжності підпису перекладача може засвідчити також вірність копії з перекладу.

7.13. Посвідчення фактів: що громадянин живий; перебування громадянина в певному місці; тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці; часу пред'явлення документів

Державні та приватні нотаріуси, а також консульські установи можуть посвідчувати певні безспірні юридичні факти, в яких можна перевіритися безпосередньо.

Той факт, що громадянин живий, посвідчується тоді, коли його необхідно підтвердити в іншому місці. Для вчинення цієї нотаріальної дії достатньо усної заяви громадянина про посвідчення факту. Громадянин, який звертається з таким проханням, подає документ, який безспірно свідчить про його особу. Після особистого з ним спілкування та перевірки його особи нотаріус посвідчує зазначений юридичний факт. Факт, що неповнолітній, який не досяг 15-річного віку, живий, посвідчується на прохання його законних представників

(батьків, усиновителів, опікунів). Явка неповнолітніх для посвідчення факту, що вони живі, обов'язкова.

Стосовно дітей віком 15–18 років цей факт посвідчується на їхнє прохання і за згодою на це законних представників. Справжність підпису законних представників на заяві про їхню згоду на встановлення розглядуваного факту повинна бути засвідчена в нотаріальному порядку. Засвідчення справжності підпису не потрібне, якщо законні представники прийдуть до нотаріальної контори й особисто подадуть нотаріусу заяву про свою згоду.

На підтвердження факту, що громадянин живий, нотаріус видає свідоцтво. У свідоцтві обов'язково зазначають дату і точний час, коли громадянин особисто звернувся до нотаріуса. У разі встановлення факту, що громадянин живий, поза приміщенням нотаріальної контори чи у приміщенні, що є робочим місцем приватного нотаріуса, у свідоцтві обов'язково вказується, що цей факт нотаріус посвідчив особисто, з'явившись за зазначеною адресою в зазначений час. Коли питання стоїть про посвідчення факту, що живою є неповнолітня особа, у свідоцтві вказується, у супроводі кого саме із законних представників неповнолітній з'явився до нотаріуса.

Необхідність посвідчення факту перебування громадянина в певному місці може виникнути тоді, коли громадянин бажає забезпечити факт свого перебування в певний час у певному місці (алібі) для конкретних важливих для нього обставин. Для вчинення цієї нотаріальної дії достатньо усної заяви. Нотаріус після перевірки документа, що свідчить про особу заявника, і особистого з ним спілкування посвідчує вказаний факт.

На підтвердження факту перебування громадянина в певному місці нотаріус видає свідоцтво, де зазначає точну адресу і час посвідчення факту.

У нотаріальній практиці трапляються випадки, коли постає потреба посвідчити факт тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці.

Така необхідність виникає зі вступом до окремих вищих військово-морських навчальних закладів, для вчинення дії за кордоном та ін.

На підтвердження факту тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці, видається свідоцтво. На примірнику свідоцтва у верхньому лівому куті вміщується фотокартка, скріплена підписом нотаріуса і його печаткою. Печатка повинна розміщуватися частково

на фотокартці, а частково — на свідоцтві. У свідоцтві вказується, що особу громадянина, який надав фотокартку, встановлено.

Посвідчення такого факту щодо неповнолітніх здійснюється на прохання їхніх законних представників.

Відповідно до ст. 83 Закону нотаріус посвідчує час пред'явлення документа. При вчиненні такої нотаріальної дії нотаріус для підтвердження часу пред'явлення документа робить посвідчувальний напис безпосередньо на документах із зазначенням особи, яка його подала. Документ подається у двох примірниках. Посвідчувальний напис вчиняється на обох примірниках. Один примірник видається громадянину, а другий зберігається у нотаріуса. Якщо другого примірника немає, нотаріус виготовляє його копію. Якщо документ викладений на кількох сторінках, то, посвідчуючи час його подання, нотаріус зобов'язаний прошити його, прошнурувати і скріпити печаткою.

У разі подання кількох документів посвідчувальний напис вчиняється на кожному з них, кожний з цих документів фіксується в реєстрі нотаріальних дій і за кожний поданий документ стягується державне мито.

7.14. Передавання заяв громадян, підприємств, установ і організацій

Передавання заяв від одних фізичних та юридичних осіб до інших — нотаріальна дія, необхідність у вчиненні якої часто виникає тоді, коли громадянин чи організація бажає довести до відома інших громадян чи організацій певне повідомлення, яке має правове значення і може бути доказом тих чи інших фактів під час розгляду справи в суді. Ця нотаріальна дія регламентується ст. 84 Закону і здебільшого стосується майнових інтересів осіб, які передають ці заяви.

Для вчинення передавання заяви необхідно дотримуватися певних умов, щоб таке передавання було дійсним і мало юридичні наслідки для заявника.

По-перше, нотаріус повинен перевірити законність передавання заяви. Вона не повинна суперечити законам України.

По-друге, заява не може за змістом принижувати честь і гідність людини.

По-третє, заява має бути достатньою за змістом, щоб у майбутньому не виникло спорів, непорозумінь між заявником і особою, якій передано заяву.

Передавання заяв громадян і юридичних осіб вчиняється тільки державними і приватними нотаріусами, посадові особи консульських установ і виконкомів місцевих рад таких прав не мають.

За вчиненням передавання заяви можна звернутися до будь-якої державної нотаріальної контори чи будь-якого приватного нотаріуса, тобто діє загальне правило територіальної компетенції.

Заяву подають нотаріусу щонайменше у двох примірниках. Один примірник заяви нотаріус надсилає поштою зі зворотним повідомленням або подає особисто адресату під розписку, а другий залишається супровідним листом нотаріуса, копія якого приєднується до залишеного у нотаріуса примірника заяви.

У разі особистого передавання заяви нотаріус бере від адресата розписку про одержання заяви. У разі відмови одержати заяву адресат зобов'язаний викласти причини відмови. Якщо заяву одержав представник юридичної особи, то в розписці крім підпису зазначаються його посада, прізвище, ім'я, по батькові та ставиться печатка юридичної особи.

Заяви можна також передавати телефоном, за допомогою комп'ютерних мереж та інших технічних засобів. У цьому разі другий примірник повертається особі, яка її подала.

На прохання особи, яка подала заяву, нотаріус видає свідоцтво про передавання заяви. Це свідоцтво може бути використане як доказ вручення заяви конкретного змісту громадянину чи організації. Свідоцтво видається не раніше зазначеного в заяві строку для дачі відповіді та за наявності повідомлення пошти про час вручення заяви особисто адресату чи за наявності відповіді адресата.

Свідоцтво складається у двох примірниках. Нотаріус може скласти його у вигляді окремого документа чи викласти на зворотному боці заяви.

Свідоцтво може містити відомості про час одержання нотаріусом заяви, її зміст, час вручення заяви адресату, про відмову адресата прийняти заяву чи про неможливість вручення йому заяви, час одержання відповіді на заяву, зміст відповіді або про те, що відповіді не буде. Один примірник свідоцтва видається заявнику, а другий залишається у справах нотаріуса. Оскільки свідоцтво про передавання заяви видається на прохання заявника, то передавання заяви і видача свідоцтва про передавання заяви розглядаються як дві самостійні нотаріальні дії, що вносяться до реєстру нотаріальних дій під окремими номерами.

7.15. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів

Суть прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів полягає в тому, що нотаріус приймає від боржника гроші чи цінні папери, через те що боржник не може з якихось причин передати їх кредитору особисто. Підстави, коли виконання грошового зобов'язання проводиться внесенням боргу в депозит, визначаються ст. 111 Цивільного процесуального кодексу України [5]. Можливість виконання зобов'язань через внесення в депозит грошових сум і цінних паперів передбачається в таких випадках:

- за відсутності кредитора;
- у разі ухилення його від прийняття виконання або іншого прострочення з його боку;
- за відсутності представника недієздатного кредитора;
- якщо грошова сума та цінні папери приймаються на депозитні рахунки нотаріуса також при вжитті заходів щодо охорони спадкового майна, якщо у спадкове майно, щодо якого вживаються заходи, входять грошові суми та цінні папери.

Прийняття нотаріусом грошових сум і цінних паперів здійснюється за місцем виконання зобов'язання.

При прийнятті грошових сум і цінних паперів у депозит нотаріус пропонує боржнику письмово або усно повідомити своє прізвище, ім'я, по батькові (або найменування юридичної особи) та адресу, останню відому адресу особи, для передавання якій внесено грошові суми або цінні папери, причини, з яких зобов'язання не може бути виконане безпосередньо. Боржник може також зазначити обґрунтування і розрахунок, згідно з яким робиться внесок.

Нотаріус, приймаючи в депозит грошові суми або цінні папери, не перевіряє підстави і правильність їх внесення, тобто підстави виникнення прав кредитора і зобов'язань боржника.

Нотаріус видає особі, яка внесла в депозит грошові суми або цінні папери, квитанцію про внесок.

На прохання боржника напис про внесок може бути зроблений на поданому документі, що встановлює заборгованість.

Про надходження грошових сум і цінних паперів нотаріус повідомляє кредитора і на його вимогу видає йому належні грошові суми або цінні папери.

Якщо боржник не зазначив адресу кредитора і нотаріусу ця адреса невідома, боржник попереджається, що повідомлення кредитора про внесення грошей або цінних паперів у депозит є його обов'язком.

Якщо грошові суми надійшли до нотаріуса поштою або з банківської установи, то із сум, що надійшли, справляється належне державне мито (плата за вчинення нотаріальної дії), а лишок приймається у депозит.

Повернення грошових сум і цінних паперів особі, яка внесла їх у депозит (дебітору), допускається лише за письмовою згодою на це особи, на користь якої було зроблено внесок (кредитора), або за рішенням суду.

Зберігання на депозитному рахунку грошових сум і цінних паперів обмежується певними строками. Депозитні суми, що підлягають передаванню громадянам, зберігаються на депозитних рахунках протягом трьох років. Якщо суми необхідно передати юридичним особам, вони зберігаються впродовж одного року. Якщо депозитні суми підлягають передаванню установам, які перебувають на бюджетному фінансуванні, то вони зберігаються на депозитному рахунку до 31 грудня того року, в якому ці суми було внесено. Зазначені строки починають відліковувати від дня надіслання повідомлення кредитору і внесення в депозит на його ім'я грошових сум чи цінних паперів.

Невитребувані суми в зазначені строки передаються до бюджету.

7.16. Вчинення морських протестів

Закон не розкриває поняття події, з якою може бути заявлений морський протест. З практики випливає, що це насамперед події, які мають характер непереборної сили або такі, що виникли внаслідок небезпеки і непередбачених випадків на морі, тобто такі події, що можуть стати причиною пошкодження судна й вантажу та завдати значних збитків.

Для вчинення морського протесту достатньо мати припущення про виникнення збитків від певної події. На момент заяви морського протесту капітану не обов'язково знати, що виникли збитки.

Заява про морський протест подається нотаріусу в порту України незалежно від того, де звернувся до нього капітан судна — у кінцевому пункті рейсу або у проміжному порту. Морський протест може бути заявлений, якщо подія сталася під час плавання або під час стоянки в

порту. Заяву про морський протест капітан судна подає особисто, діючи водночас і як посадова особа, службовець, і як представник судновласника.

Нотаріуси з метою забезпечення доказів для охорони прав і законних інтересів судновласника приймають заяву капітана судна про подію, що сталася під час плавання або стоянки судна і яка може стати підставою для пред'явлення майнових вимог до судновласника.

Заява про морський протест повинна містити опис подій, що сталися, і заходів, ужитих капітаном щодо забезпечення охорони довіреного йому майна.

На підтвердження обставин, викладених у заяві про морський протест, нотаріусу в межах строків, встановлених чинним законодавством, повинно бути подано для огляду судовий журнал і засвідчену капітаном виписку із судового журналу.

Заява про морський протест має бути подана нотаріусу в порту України у строки, встановлені чинним законодавством України.

Якщо подати заяву про морський протест у встановлені строки неможливо, то про причини цього повинно бути зазначено в заяві про морський протест.

Нотаріус на підставі заяви капітана, даних судового журналу, а також опитування капітана і щонайменше чотирьох свідків з числа членів судової команди, у тому числі двох, які належать до осіб командного складу, складає акт про морський протест і засвідчує його власним підписом і печаткою.

Примірник акта видається капітану або уповноваженій ним особі, а другий примірник із заявою капітана та випискою із судового журналу залишається у справах державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса.

На прохання капітана може бути видано кілька ідентичних примірників акта морських протестів. У такому разі державне мито стягується додатково за кожний примірник акта, і кожний з них реєструється під окремим номером.

Акт про морський протест за заявою капітана іноземного судна складається за участю перекладача. При цьому в акті про морський протест додатково зазначаються прізвище, ім'я, по батькові перекладача і його місце проживання, а також підписана ним заява про зроблений переказ з однієї мови на іншу свідчень капітана і свідків, а також акта про морський протест.

ПОСВІДЧЕННЯ БЕЗСПІРНИХ ПРАВ

8.1. Видача свідоцтва про право на спадщину

Згідно зі ст. 41 Конституції України [1] і ст. 2 Закону України “Про власність” [6] право спадкування, як і право власності, охороняє закон.

Спадкування — це перехід майнових і окремих особистих немайнових прав та обов’язків спадкодавця до спадкоємця. Спадщиною є сукупність цих прав і обов’язків.

Відповідно до ст. 524 Цивільного процесуального кодексу України [5] спадкоємство здійснюється за законом і за заповітом. У першому випадку це відбувається незалежно від волі спадкодавця. У разі спадкування за заповітом воля спадкодавця зазначена в заповіті.

Основним органом, на який покладено функцію видачі свідоцтва про право на спадщину, є державні нотаріальні контори, які оформлюють спадкові права за умови, що між спадкоємцями немає спору щодо спадщини. Якщо спір виник, то право спадкоємців на спадкове майно вирішує суд.

Відповідно до ст. 13 Закону України “Про власність” [6] об’єктами права власності громадян, які можна успадкувати, є жилі будинки, квартири, дачі, садові будинки, предмети домашнього господарства, продуктивна робоча худоба, предмети особистого користування, земельні ділянки, насадження на земельних ділянках, засоби виробництва, транспортні засоби, грошові суми, цінні папери (акції, облігації, сертифікати, депозити, чеки, векселі тощо), а також інше майно споживчого й виробничого призначення.

До об’єктів немайнового характеру, що переходять у порядку спадкування, належать окремі права у сфері інтелектуальної власності. Це авторське право, право на одержання диплому відкриття померлого автора і винагороду за відкриття, авторського свідоцтва чи патенту на винахід та ін.

За правом спадкування до спадкоємця переходять не тільки права спадкодавця, а і його обов’язки, наприклад сплата боргів.

Окремі майнові права та обов’язки, що пов’язані з особою спадкодавця (право на аліменти, пенсію, обов’язок сплачувати аліменти та ін.), за правом спадкування переходити не можуть.

Свідоцтво про право на спадщину — правовстановлюючий документ, що офіційно і безспірно підтверджує наявність права власності на спадкове майно. Свідоцтво про право на спадщину необхідне тоді, коли об’єктом спадкування є право власності на майно або майнові права, які потребують документального підтвердження.

Особливість вчинення цієї нотаріальної дії полягає в тому, що вона може бути вчинена лише державним нотаріусом і тільки за місцем відкриття спадщини (ст. 66 Закону, ст. 560 ЦК України). Приватні нотаріуси та посадові особи виконкомів місцевих рад такого права не мають.

Відповідно до ст. 526 ЦК України місцем відкриття спадщини є останнє постійне місце проживання спадкодавця. Якщо воно невідоме, то місцем відкриття спадщини буде місцезнаходження майна чи основної його частини. Місцем проживання спадкодавця визнається місце, де громадянин постійно проживав. Місцем проживання неповнолітніх, яким ще не виповнилося 15 років, визнається місце проживання їхніх батьків, опікунів. Місцем відкриття спадщини для військовослужбовців строкової служби чи для осіб, які навчаються в іншому місті, буде те місце, де вони постійно проживали до призову на строкову службу чи до вступу до відповідного навчального закладу. Місцем відкриття спадщини для осіб, які померли в місцях позбавлення волі, визначається останнє постійне місце проживання до арешту.

Для громадян України, які постійно проживають за кордоном, місцем відкриття спадщини буде країна, де вони постійно проживають. У цьому разі свідоцтво про право на спадщину може видавати консульська установа або дипломатичне представництво України. Місцем відкриття спадщини для громадян України, які тимчасово проживали за кордоном і померли там, буде їхнє постійне місце проживання в Україні до їх від’їзду за кордон.

На випадок смерті спадкоємця, який прийняв спадщину, але не встиг оформити свого права на неї (не одержав свідоцтво про право на спадщину), місцем відкриття спадщини визначається його місце проживання, хоча свідоцтво про право на спадщину видаватиметься на майно, що залишилося після смерті спадкодавця.

Місце відкриття спадщини необхідно підтвердити відповідним документом. Таким документом можуть бути свідоцтво органів реєстрації актів громадського стану про смерть спадкодавця, якщо

його останнє постійне місце проживання і місце смерті збігаються; довідки житлово-експлуатаційних організацій, правління житлово-будівельного кооперативу, виконкому місцевих рад про постійне місце його проживання. Це може бути також запис у Домовій книзі про постійну прописку спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, то місце відкриття спадщини підтверджується довідкою виконкому місцевих рад про місцезнаходження спадкового майна чи його частки.

У разі відсутності документу, що підтверджує місце відкриття спадщини, таким документом може бути копія рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення юридичного факту — місця відкриття спадщини.

Свідоцтво про право на спадщину видається через шість місяців з моменту відкриття спадщини (ст. 561 ЦК України). Встановлений законом строк на видачу свідоцтва про право на спадщину поширюється не тільки на спадкування за законом, а й на спадкування за заповітом. Свідоцтво про право на спадщину як за законом, так і за заповітом може бути видане раніше встановленого законом строку, якщо в державній нотаріальній конторі є дані про те, що крім осіб, які заявили про видачу свідоцтва про право на спадщину, інших спадкоємців немає.

Свідоцтво про право держави на спадщину в будь-якому разі видається не раніше як через шість місяців з моменту відкриття спадщини.

Для видачі свідоцтва про право на спадщину нотаріус перевіряє юридичні факти, які в сукупності створюють право на видачу такого свідоцтва. Такими є факт смерті й час відкриття спадщини; встановлення кола спадкоємців, перевірка наявності родинних, подружніх відносин між спадкоємцями; факти прийняття спадщини; встановлення спадкової маси.

Насамперед перевіряється факт смерті. Відповідно до ст. 525 ЦК України часом відкриття спадщини є день смерті спадкодавця. Факт смерті й час відкриття спадщини підтверджуються свідоцтвом органу реєстрації актів громадського стану про смерть спадкодавця, а також повідомленням про загибель спадкодавця на фронті, яке видають командування військової частини, адміністрація госпіталю, військового комісаріату або інші органи Міністерства оборони України.

Для встановлення факту смерті й часу відкриття спадщини осіб, які зникли безвісно або визнані судом безвісно відсутніми, потрібне рішення суду про оголошення таких осіб померлими. Таке рішення є підставою для реєстрації факту смерті органами реєстрації актів

громадського стану та видачі ними свідоцтва про смерть. У цьому разі часом відкриття спадщини визнається день, коли рішення набере законної сили.

Таким чином, факт смерті й час відкриття спадщини можуть бути підтвержені двома документами: свідоцтвом про смерть і повідомленням про загибель на фронті.

При спадкуванні за законом необхідно правильно визначити коло спадкоємців, які можуть бути закликані до спадкування. У ст. 527, 532 ЦК України передбачаються дві черги спадкоємців за законом. Перша черга — діти (у тому числі усиновлені, а також діти померлого, зачаті за його життя і народжені після його смерті), подружжя, батьки (у тому числі усиновителі), друга черга — сестри, брати (повнорідні й неповнорідні), дід і баба померлого як з боку батька, так і з боку матері. Особливе місце серед спадкоємців за законом посідають утриманці. Вони спадкують з тією чергою, яка закликається до спадкування. Онуки і правнуки спадкують за законом, за правом представлення, якщо на час відкриття спадщини немає в живих того з їхніх батьків, хто був би спадкоємцем.

Згідно зі ст. 528 ЦК України спадкоємці можуть бути усунені від спадкування, якщо вони навмисно позбавили життя спадкодавця чи когось із спадкодавців або вчинили замах на їхнє життя.

На відміну від спадкування за законом при спадкуванні за заповітом коло спадкоємців і порядок розподілу майна між ними залежать виключно від волі заповідача. Визначаючи коло спадкоємців при спадкуванні за заповітом, необхідно враховувати, що підставою для видачі свідоцтва про право на спадщину є виключно заповіт. Відповідно до ст. 534 ЦК України заповідати все майно або його частку можна одній або кільком особам — як тим, що входять до кола спадкоємців за законом, так і державі чи окремим державним, кооперативним та іншим громадським організаціям.

Єдиним обмеженням волі заповідача є врегульоване законодавством (ст. 535 ЦК України) право на обов'язкову частку у спадщині неповнолітніх або недієздатних дітей (у тому числі усиновлених), непрацездатних за віком або за станом здоров'я, подружжя, батьків (усиновителів) та утриманців.

Після встановлення кола спадкоємців нотаріус перевіряє наявність між спадкодавцем і спадкоємцями родинних, подружніх відносин і відносин, що ґрунтуються на утриманні. У цьому зв'язку нотаріус вимагає відповідні документи: свідоцтво органів реєстрації актів

громадського стану, виписки з книг запису актів громадського стану, записи в паспортах про дітей та ін. Якщо подати такі документи неможливо, родинні відносини можуть бути підтвержені судовим рішенням, яке набрало законної сили.

Шлюбні відносини між спадкодавцем і спадкоємцем можуть підтверджувати свідоцтво про шлюб, виписки з книг реєстрації актів громадського стану, записи в паспортах про друге подружжя, а також рішення суду, що набрали законної сили.

Перед видачею свідоцтва про право на спадщину утриманцю нотаріус повинен переконатися, що спадкоємець справді перебував на утриманні спадкодавця щонайменше рік до його смерті.

Якщо неможливо подати документи, що свідчать про родинні, шлюбні відносини, а також відносини, що ґрунтуються на утриманні, спадкоємці можуть бути включені у свідоцтво про право на спадщину з письмової згоди всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину і мають підстави бути закликаними до спадкування.

Перед видачею свідоцтва про право на спадщину нотаріус перевіряє й такий важливий факт, як прийняття спадщини. Одержати свідоцтво про право на спадщину — це право, а не обов'язок спадкоємця. Тому прийняття спадщини є фактом волевиявлення спадкоємця прийняти після смерті спадкодавця його майно на підставі закону чи заповіту. Чинним законодавством встановлено єдиний порядок прийняття спадщини спадкоємцями як за законом, так і за заповітом. Спадкоємець вважається таким, що прийняв спадщину, якщо він протягом шести місяців від дня відкриття спадщини подав до державної нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини або фактично вступив в управління чи володіння спадковим майном. Заяву про прийняття спадщини спадкоємець може подати нотаріусу особисто або надіслати поштою. Якщо заява надсилається поштою, то підпис спадкоємця обов'язково повинен бути засвідчений. Заяву про прийняття спадщини спадкоємець може подати також через представника, який має нотаріально посвідчену довіреність на ведення спадкової справи.

Другий спосіб прийняття спадщини — це фактичний вступ в управління чи володіння спадковим майном. Найтипівішими діями фактичного вступу в управління чи володіння спадковим майном є проживання спадкоємця у приміщенні, де проживав спадкодавець, наявність у спадкоємця ошадної книжки померлого, його цінних паперів, свідоцтва про реєстрацію автотранспортних засобів, державного акту на право приватної власності на землю та ін. Про фактичне прийняття спад-

щини може свідчити й той факт, що спадкоємець звернувся до суду із заявою про встановлення родинних, шлюбних чи інших відносин з метою оформлення спадкових прав.

При прийнятті спадщини не допускається прийняття спадщини за якоїсь умови чи із застереженнями: не можна одну частину спадкового майна прийняти, а від іншої відмовитися; заява про прийняття спадщини не має зворотної сили, спадкоємець не може взяти її назад або скасувати.

Оскільки прийняття спадщини — це не обов'язок, а право, спадкоємець протягом шести місяців від дня відкриття спадщини може відмовитися від неї шляхом подання до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини відповідної заяви. Якщо ж протягом зазначеного строку (шість місяців) спадкоємець не вчинив жодної дії, яка свідчила б про прийняття ним спадщини, то вважається, що він спадщину не прийняв (ст. 533 ЦК України) і не може розраховувати на одержання свідоцтва про право на спадщину.

Спадкоємець має право відмовитися від спадщини на користь когось з інших спадкоємців, закликаних до спадкування за законом чи заповітом, а також на користь держави. У разі відмови від спадщини без визначення, на чію користь спадкоємець відмовився від спадщини, його частка переходить до інших спадкоємців за законом або за заповітом у рівних частках. Відповідно до ст. 554 ЦК України такі випадки називаються прирощенням часток.

Спадкоємець, який має право на обов'язкову частку у спадщині, так само має право відмовитися від неї. У цьому разі його частка переходить до спадкоємців за заповітом.

Юридичним фактом, який підлягає встановленню при вирішенні питання про видачу свідоцтва про право на спадщину, є визначення складу спадкового майна. Об'єктом спадкоємства є майно, наявне на день відкриття спадщини. Для підтвердження наявності спадкового майна, яке підлягає державній реєстрації, і місця його знаходження необхідно подати відповідні документи. Для видачі свідоцтва про право на спадщину на жилий будинок, квартиру вимагається документ, який підтверджує право власності спадкодавця на це майно, довідка-характеристика БТІ, довідка нотаріальної контори про відсутність заборони чи арешту на нерухомість.

Для видачі свідоцтва про право на спадщину на автотранспортні засоби, моторні човни та катери необхідно подати нотаріусу технічний паспорт, суднове свідоцтво або інший документ, який підтверджує

право власності спадкодавця на це майно. Автомобіль з ручним управлінням, що був виданий інваліду безплатно відповідно до Порядку забезпечення інвалідів автомобілями, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.97 № 999, у разі смерті інваліда повертається відповідному органу соціального захисту населення.

Свідоцтво про право на спадщину на грошовий вклад, щодо якого не було зроблено розпорядження банківській установі, після смерті вкладника видається спадкоємцям за законом на загальних підставах. Для підтвердження наявності вкладу в банківській установі на ім'я спадкодавця пред'являється ощадна книжка. За неможливості її пред'явити державний нотаріус на прохання спадкоємця робить запит до банківських установ про наявність вкладу на ім'я померлого.

Певні особливості передбачає спадкування предметів домашнього вжитку. Нотаріально оформлювати одержання такого майна не обов'язково, достатньо простого його передавання. Успадковує таке майно той спадкоємець, який упродовж одного року проживав разом зі спадкодавцем незалежно від черги (ст. 533 ЦК України).

Встановлюючи склад спадкового майна, слід урахувати, що майно, нажите подружжям за час шлюбу, є спільною сумісною власністю, і кожен із подружжя має рівні права володіння, користування і розпорядження цим майном. Нотаріус повинен роз'яснити пережилому подружжю про можливість одержання свідоцтва про право власності на частку у спільному майні, яка завжди становить половину. Друга половина майна буде спадковою масою. У разі відмови пережилого подружжя одержати свідоцтво про право власності на половину майна, майно розподіляється між спадкоємцями на загальних підставах. Про видачу свідоцтва про право власності пережилому подружжю сповіщаються всі інші спадкоємці, які можуть оспорити видачу такого свідоцтва в судовому порядку.

8.2. Порядок видачі свідоцтва про право на спадщину

Порядок видачі свідоцтва про право на спадщину регулюється ст. 66–69 Закону, ст. 524–564 ЦК України. Свідоцтво про право на спадщину може видавати лише державна нотаріальна контора. За кордоном таке свідоцтво може видавати консульська установа чи дипломатичне представництво. Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які своєчасно прийняли спадщину, жодними строками не обмежується, і звертатися за одержанням свідоцтва про право на спадщину можна будь-коли після закінчення шестимісячного строку.

Заява про видачу свідоцтва про право на спадщину повинна бути оформлена письмово. Прохання про видачу такого свідоцтва може бути викладене в заяві про прийняття спадщини або в окремій заяві. На підставі поданої заяви в нотаріальній конторі заводиться спадкова справа, де містяться необхідні документи, що підтверджують наявність юридичних фактів на видачу свідоцтва про право на спадщину; у кінці справи підшивається примірник свідоцтва про право на спадщину. Свідоцтво про право на спадщину видається на ім'я всіх спадкоємців або за їх бажанням кожному окремо. В обох випадках у свідоцтвах зазначається все спадкове майно, перелічуються всі спадкоємці та визначається частка спадщини спадкоємця, якому видано свідоцтво про право на спадщину. Крім того, за бажанням спадкоємців кожному з них можуть бути видані окремі свідоцтва на певний вид спадщини.

Особиста явка спадкоємця за одержанням свідоцтва про право на спадщину не обов'язкова. Це свідоцтво може одержати представник спадкоємця за дорученням або на прохання спадкоємця його можуть надіслати поштою.

При видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом нотаріус повинен перевірити, чи правильно складено й посвідчено заповіт, чи відповідає він вимогам закону. У противному разі нотаріус відмовляє у прийнятті заповіту і видачі свідоцтва про право на спадщину. Крім того, нотаріус з'ясовує, чи не скасовано заповіт, про що він робить відмітку. При видачі свідоцтва про право на спадщину нотаріус перевіряє наявність спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Такими особами є неповнолітні й непрацездатні діти, непрацездатні дружина (чоловік), батьки та утриманці, які незалежно від змісту заповіту успадковують не менше двох третин частки, яка належала б кожному з них у разі спадкоємства за законом (ст. 535 ЦК України). Для визначення обов'язкової частки спадкоємця треба встановити коло спадкоємців за законом тієї черги, яка за відсутності заповіту закликала б до спадкоємства. При визначенні обов'язкової частки враховується вартість усього спадкового майна.

Із переходом спадкового майна державі заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину надсилає до нотаріальної контори відповідний фінансовий орган, на території якого перебуває спадкове майно. Свідоцтво про право держави на спадщину видається через шість місяців від дня відкриття спадщини.

Відмова фінансового органу від спадщини законом не передбачається. Держава стає спадкоємницею в таких випадках: якщо спадкодавець усе майно або частку його заповідав державі; якщо у спадкодавця немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом; якщо всі спадкоємці відмовилися від спадщини; якщо жоден із спадкоємців не прийняв спадщини; якщо хтось із спадкоємців відмовився від спадщини, і його частка переходить до держави.

За видачу свідоцтва про право на спадщину стягується державне мито в розмірі 0,5 відсотка спадщини.

8.3. Видача свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя

Спільним для подружжя є майно, нажите разом за час перебування в зареєстрованих шлюбних відносинах.

Подружжя може мати як спільне майно, так і роздільне. До майна, що перебуває у власності кожного подружжя окремо, належить таке майно:

- що належало кожному з них до одруження;
- одержане під час шлюбу як дарунок;
- одержане під час шлюбу в порядку успадкування.

У визначеному ст. 34 і 36 Закону переліку нотаріальних дій, що вчиняються державними і приватними нотаріусами, є така дія, як видача свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя. Таке свідоцтво видається, коли обидва із подружжя живі або в разі смерті одного із подружжя. У разі смерті обох із подружжя нотаріус не має права видавати такі свідоцтва. Питання про статус майна в цьому разі має право вирішувати лише суд.

Нотаріус на підставі спільної письмової заяви подружжя видає одному з них чи кожному окремо свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя, набутому ними під час шлюбу. Таке свідоцтво може бути видане кожному з подружжя як під час перебування у шлюбі, так і після його розірвання. Свідоцтво на жилий будинок, квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, земельну ділянку видається за місцем його знаходження. Свідоцтво видається тільки на майно, яке є спільною власністю подружжя і наявне на день видачі цього документа.

Свідоцтво про право власності на частку у спільному майні може видаватись як на підставі спільної письмової заяви подружжя, так і за письмовою заявою одного з них у випадку смерті іншого.

Спільна заява подружжя про видачу свідоцтва підтверджує відсутність спору. При цьому нотаріус встановлює такі факти:

- наявність шлюбних відносин;
- право власності на майно, що підлягає державній реєстрації;
- факт придбання майна під час шлюбу.

На підтвердження зазначених фактів нотаріусу подаються документи про шлюбні відносини, у тому числі такі, що були згодом розірвані; це можуть бути свідоцтва про шлюб, про розірвання шлюбу, відмітки в паспорті про реєстрацію шлюбу та ін. На примірнику свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя, що залишається у справах нотаріуса, робиться відмітка про документ, його номер, дату видачі та установу, яка його видала.

Факт права власності на майно, що підлягає державній реєстрації, перевіряється за правовстановлюючими документами. При цьому особливу увагу слід приділяти даті та підставі їх видачі. Виходячи з цього робиться висновок, чи є майно об'єктом сумісної власності подружжя.

При видачі свідоцтва про право власності на жилий будинок та інше нерухоме майно, що підлягає державній реєстрації (за винятком земельної ділянки), нотаріус витребує довідку-характеристику з БТІ. Нотаріус не має права видавати свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя в разі заборони відчуження нерухомого майна, тому він витребує також довідку про відсутність заборони відчуження майна чи його арешту.

Свідоцтво на підставі спільної письмової заяви подружжя може бути видане з визначенням рівних чи нерівних часток залежно від волевиявлення подружжя.

При зверненні за одержанням свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя мається на меті визначення частки пережилого подружжя та виявлення обсягу спадкового майна. Таке свідоцтво видається за місцем відкриття спадщини.

При видачі свідоцтва про право власності у випадку смерті одного з подружжя перевіряються такі факти:

- реєстрація (розірвання) шлюбу;
- придбання майна за час перебування у шлюбі;
- право власності на майно, що підлягає державній реєстрації;
- смерть одного з подружжя;
- за наявності неповнолітніх спадкоємців померлого подружжя — згода органів опіки і піклування.

Факт смерті підтверджується свідоцтвом про смерть.

Відповідно до ст. 71 Закону про видачу свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя необхідно повідомити всіх спадкоємців померлого, які прийняли спадщину.

Свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя може бути видане тільки на половину спільного майна подружжя.

Свідоцтво про право власності на частку у спільному майні подружжя є водночас документом, що визначає частку у спільному майні, і правовстановлюючим документом.

8.4. Видача свідоцтва про придбання жилих будинків з прилюдних торгів

Видача свідоцтва про придбання жилого будинку з прилюдних торгів — нотаріальна дія, яка встановлює факти, що мають юридичне значення. Для нотаріуса, який вчиняє цю нотаріальну дію, основним є підтвердження факту безспірного набуття права власності на жилий будинок саме цим набувачем; підтвердження цього права внаслідок проведення прилюдних торгів.

Відповідно до ст. 72 Закону нотаріус оформлює перехід права власності шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання жилого будинку з прилюдних торгів. Така нотаріальна дія вчиняється за місцем знаходження будинку.

Згідно з п. 131 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23] нотаріус встановлює факт продажу з публічних торгів або факт, що публічні торги не відбулися. Це підтверджується відповідною копією акта про продаж будинку чи копією акта про те, що будинок залишений стягувачу, оскільки торги не відбулися.

Нотаріус повинен перевірити за поданою копією такі факти:

- у проведенні торгів брали участь щонайменше дві особи;
- в обов'язковому порядку було зроблено надбавку до суми первісної оцінки;
- наявність відомостей про те, що покупець сплатив належну до розрахунку суму у встановлений строк.

Розглянувши всі ці положення, нотаріус видає свідоцтво про придбання жилого будинку з прилюдних торгів. Текст цього свідоцтва наведений у формі № 15 Форм реєстрів нотаріальних дій, нотаріальних свідоцтв, посвідчувальних написів на угодах і засвідчених документах, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 14.07.98 № 41/5.

У свідоцтві, зокрема, зазначають прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання набувача жилого будинку чи найменування та місце знаходження юридичної особи, характеристика жилого будинку, загальна та корисна площа, відомості про те, кому до продажу належав жилий будинок і на підставі яких документів, а також сума, за яку було придбано будинок з торгів, або оцінка, за якою він залишився за стягувачем.

У свідоцтві роз'яснюється необхідність реєстрації цього свідоцтва в органах виконавчої влади, які здійснюють таку реєстрацію.

Копія акта про продаж будинку з прилюдних торгів і другий примірник свідоцтва залишаються у справах нотаріуса.

НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА ОХОРОНУ МАЙНА ТА ДОКУМЕНТІВ

9.1. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна (ст. 60 Закону)

Заходи щодо охорони спадкового майна вживаються з метою забезпечити його збереження та запобігти можливому його псуванню, загинувати чи розкраданню. Найчастіше необхідність у вчиненні такої дії виникає тоді, коли спадкоємці не проживали разом зі спадкодавцем або коли між спадкоємцями виникли неприємні стосунки. Необхідність вжиття заходів щодо охорони спадкового майна може виникнути також тоді, коли спадкоємцями є неповнолітні або спадкоємцем є держава. Заходи щодо охорони спадкового майна вживаються на період до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, але на строк, що не перевищує строку прийняття спадщини, тобто шести місяців.

За певних обставин заходи щодо охорони спадкового майна можуть тривати дев'ять місяців. Охорона спадкового майна понад шість місяців може тривати у випадках спадкової трансмісії (ст. 551 ЦК України) при спадкуванні за законом після відмови від спадщини спадкоємців за заповітом (ст. 553 ЦК України), а також при спадкуванні спадкоємців другої черги в разі неприйняття або відмови від неї спадкоємців першої черги.

Право вживати заходи щодо охорони спадкового майна мають державні нотаріальні контори, посадові особи виконкомів місцевих рад і консульські установи. Приватні нотаріуси не мають права вчинити цю нотаріальну дію.

Відповідно до ст. 60 Закону заходи щодо охорони спадкового майна вживаються за місцем відкриття спадщини, тобто за останнім місцем проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме — за місцем знаходження майна чи основної його частини.

Заходи щодо охорони спадкового майна можуть бути вжиті з ініціативи державного нотаріуса, якщо йому стало відомо про залишене без

нагляду майно померлої особи чи за повідомленням про це підприємств, установ, організацій, громадян. Заходи щодо охорони спадкового майна можуть вживатися як за письмовою, так і за усною заявою.

Якщо спадкове майно перебуває не за місцем відкриття спадщини, то державний нотаріус чи посадова особа виконкому за місцем відкриття спадщини направляють державному нотаріусу чи посадовій особі за місцем знаходження майна доручення про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Державний нотаріус чи посадова особа, які вчинили цю дію, повідомляють про вжиті заходи державного нотаріуса чи посадову особу виконкому за місцем відкриття спадщини.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна починається з його опису, який здійснюється за участю заінтересованих осіб, якщо вони бажають бути присутніми при цьому, а також не менш як двоє понятих. Акт опису складається щонайменше у трьох примірниках. Один з них видається особі, яка прийняла майно на зберігання, другий надсилається до державної нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини, третій залишається у справах нотаріальної контори, яка вжила заходів щодо охорони спадкового майна. Усі примірники підписують державний нотаріус, зацікавлені особи, поняті й особа, якій спадкове майно передане на зберігання.

Майно, для якого не встановлено особливого порядку зберігання, передається одному з присутніх спадкоємців, а якщо спадкоємців на місці немає, то нотаріус може передати спадкове майно на зберігання сторонній особі або представнику житлово-експлуатаційної організації. У разі потреби управління майном (жилим будинком, квартирою, худобою тощо), а також якщо кредитори спадкодавця пред'явили претензії до прийняття спадкоємцями спадщини, державний нотаріус призначає хранителя майна, про що виносить постанову. Осіб, які прийняли майно на зберігання, державний нотаріус попереджає про кримінальну відповідальність за ст. 182 Кримінального кодексу України в разі розтрати або утаювання цього майна, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду. Про зроблене попередження від цих осіб береться підписка.

Якщо до спадкового майна входять грошові суми та цінні папери, то на прохання спадкоємця чи інших заінтересованих осіб за окремим описом не пізніше наступного після проведення опису дня вони здаються в депозит державної нотаріальної контори. Спадкове майно зберігається в депозиті державної нотаріальної контори за рахунок спадкоємця або інших заінтересованих осіб.

Срібло, золото в будь-якому вигляді й стані, іноземна валюта, платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, акредитиви, чеки, сертифікати), коштовне каміння і перли передаються на зберігання не пізніше наступного після проведення опису дня до відповідної банківської установи. Таке спадкове майно зберігається у банку за рахунок спадкоємців і за їхнім проханням. Якщо такого прохання не подано, зазначені предмети спадкового майна за бажанням заінтересованих осіб включаються в акт опису і передаються на зберігання цим особам.

Відповідно до ст. 64 Закону державний нотаріус може давати розпорядження про видачу зі спадкового майна сум на покриття певних витрат. Насамперед це витрати на догляд за спадкодавцем під час хвороби, а також на його поховання. Розпорядження про видачу зі спадкового майна грошей на поховання спадкодавця державний нотаріус може зробити до поховання на підставі свідоцтва про смерть і заяви заінтересованої особи. Після поховання спадкодавця таке розпорядження видає державний нотаріус після подання заінтересованою особою відповідних документів (рахунків магазинів похоронних товарів, кладовищ та ін.).

Зі спадкового майна можуть видаватися кошти (за їх наявності) на утримання осіб, які перебували на утриманні спадкодавця. Такі виплати можливі тоді, коли утриманці є спадкоємцями. Виплати зараховуються в ту частку спадщини, яка належить цьому утриманцю. Це можуть бути виплати на задоволення претензій, зумовлених законодавством про працю, та інших, що прирівнюються до них. Це стосується осіб, які працювали у спадкодавця (хатні робітниці, водії, секретарі).

Розпорядження про видачу зі спадкового майна державний нотаріус може дати на витрати на охорону спадкового майна і управління ним, а також на витрати, пов'язані з повідомленням спадкоємців про відкриття спадщини.

У разі потреби покриття витрат на догляд за спадкодавцем, на його поховання та на утримання осіб, які перебували на його утриманні, за відсутності у складі майна грошових сум державний нотаріус може дати розпорядження про видачу зі спадкового майна речей, вартість яких не повинна перевищувати суми фактичних витрат на ці потреби. Один примірник такого розпорядження залишається у справах державної нотаріальної контори та підшивається до спадкової справи.

Посадові особи виконкомів місцевих рад вживають заходів щодо охорони спадкового майна за тими ж правилами, що й державні нотаріальні контори, за винятком того, що посадові особи не мають права видавати розпорядження про видачу зі спадкового майна.

9.2. Накладання заборони на відчуження нерухомого майна

Накладання заборони на відчуження нерухомого майна спрямоване на своєчасне виконання боржником відповідного зобов'язання. Суть цієї нотаріальної дії полягає в тому, щоб перешкодити вільному розпорядженню майном. Коли на майно накладено заборону, то власник конкретного об'єкта нерухомого майна не може розпорядитися ним, оскільки не має одного з елементів права власності — розпорядження цим майном.

Вчинення цієї нотаріальної дії до 1 жовтня 1998 р. (дата набуття чинності Указу Президента України "Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні" [15]) належало до виключної компетенції державних нотаріусів або у передбачених законом випадках посадових осіб виконкомів місцевих рад. З 1 жовтня 1998 р. вчинення цієї дії належить також до компетенції приватних нотаріусів.

У ст. 73 Закону та п. 134 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23] міститься перелік випадків, коли нотаріус накладає заборону на відчуження об'єкта нерухомого майна. Заборона накладається у таких випадках:

- коли установа банку, підприємство чи організація видає громадянину позичку на будівництво, капітальний ремонт або купівлю жилого будинку;
- за посвідчення договору довічного утримання;
- за посвідчення договору про заставу жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки та іншого нерухомого майна;
- у разі накладення арешту на об'єкти нерухомого майна органами дізнання чи слідства, судовими установами у зв'язку зі справами, що перебувають у їх провадженні.

За повідомленням установи банку, підприємства чи організації про видану громадянину позичку на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю жилого будинку заборона на відчуження цього об'єкта накладається автоматично.

При посвідченні договору довічного утримання заборона на відчуження нерухомого майна, яке є об'єктом договору, накладається обов'язково, оскільки набувач придбаного нерухомого майна (жилого будинку, квартири тощо) не має права розпоряджатися цим майном до смерті особи, яка є відчужувачем за договором. Накладання заборони на відчуження є самостійною нотаріальною дією, але вчиняється

разом із посвідченням угоди про довічне утримання і є обов'язковою умовою для посвідчення договору довічного утримання.

По-іншому вирішується питання про накладання заборони при посвідченні договору застави. Відповідно до ст. 32 Закону України "Про заставу" сторони за договором можуть самостійно вирішувати питання, чи накладати заборону на відчуження об'єкта нерухомого майна, про що зазначається в тексті договору.

Якщо за домовленістю сторін заборона на відчуження майна не накладається і це зазначено в тексті договору, нотаріус не накладає заборону на відчуження предмета заборони. Якщо ж у тексті договору питання накладання заборону на відчуження об'єкта нерухомого майна вирішено позитивно або ж про це нічого не сказано, то нотаріус має право накласти заборону на відчуження об'єкта нерухомого майна, який є предметом застави.

Накладання заборони на відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна здійснюється за місцем їх знаходження.

При вчиненні цієї нотаріальної дії, по-перше, здійснюється власне вчинення нотаріальної дії і, по-друге, вносяться відомості про вчинену нотаріальну дію до Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна. При цьому нотаріус повинен отримати відповідні документи, які є підставою для вчинення дії:

- повідомлення установи банку, підприємства або організації про видачу громадянину позички на будівництво, капітальний ремонт або купівлю жилого будинку;
- договір довічного утримання;
- договір застави;
- постанову слідчих або судових органів про накладання арешту на об'єкт нерухомого майна.

Накладання заборони проводиться вчиненням відповідного напису на повідомленні установи банку, підприємству чи організації про видачу позички. Один примірник повідомлення з написом нотаріуса про накладання заборони надсилається відповідній установі банку, підприємству чи організації, що видала позичку, а другий залишається у справах нотаріуса.

Заборона за договором довічного утримання та про заставу жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна накладається шляхом вчинення відповідного напису на всіх примірниках договору.

Заборону на відчуження жилого будинку, квартири на підставі договору довічного утримання, як правило, накладає нотаріус, який по-

свідчив договір довічного утримання, оскільки обидві зазначені нотаріальні дії вчиняються одночасно.

Заборона відчуження нерухомого майна реєструється у спеціальних реєстрах заборони відчуження, а також в алфавітній книзі обліку заборон. Після вчинення цієї нотаріальної дії відомості про неї мають бути внесені до Єдиного реєстру заборони відчуження об'єктів нерухомого майна, який є комп'ютерною базою даних, що містить такі відомості: про накладені заборони і арешти, про зняття заборон та арештів; про видані довідки щодо відсутності або наявності заборон і арештів.

Держателем Єдиного реєстру є Міністерство юстиції України. Реєстраторами Єдиного реєстру є державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси, що уклали відповідні угоди і мають прямий доступ до Єдиного реєстру через комп'ютерну мережу. Визнання реєстраторів у межах району, міста здійснюють відповідні управління юстиції.

Для внесення до Єдиного реєстру відомостей про заборону відчуження та арешти об'єктів нерухомого майна є підставою:

- накладання державним або приватним нотаріусом заборони на об'єкт нерухомого майна;
- повідомлення посадової особи виконкому відповідної місцевої ради про накладання заборони на відчуження об'єкта нерухомого майна;
- повідомлення слідчих і судових органів про накладання арешту на об'єкт нерухомого майна.

Усі посадові особи, які накладають заборону на відчуження об'єкта нерухомого майна чи вчиненням нотаріальної дії, чи накладанням арешту, зобов'язані надіслати в день накладання заборони чи арешту повідомлення про вже накладені заборони чи арешти.

Знімають заборону на підставі повідомлення установи банку, підприємства чи організації про погашення позички, повідомлення про припинення договору застави, а також припинення чи розірвання договору довічного утримання.

Одержавши такі повідомлення, нотаріус знімає заборону на відчуження відповідного об'єкта нерухомості.

Про зняття заборони, а також про зняття судовим або слідчим органом накладеного ними арешту на відчуження нерухомого майна нотаріус робить відповідні записи в реєстрі заборон та арештів і в алфавітній книзі обліку заборон на відчуження та арешт нерухомого

НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ З НАДАННЯ ДОКУМЕНТАМ ВИКОНАВЧОЇ СИЛИ

майна. Повідомлення судових або слідчих органів про зняття арешту залишається у справах нотаріуса.

Після того як знято заборону на відчуження чи арешт, зазначені відомості подаються до Єдиного реєстру. Підставами для внесення відомостей до Єдиного реєстру є повідомлення встановленого зразка, які надсилаються в день зняття заборони відчуження чи арешту об'єктів нерухомого майна.

9.3. Прийняття документів на зберігання

Ця нотаріальна дія на практиці зустрічається рідко. Суб'єктами такої нотаріальної дії можуть бути фізичні та юридичні особи. Приймаючи на зберігання документи мають право державні нотаріальні контори, приватні нотаріуси та консульські установи. Порядок прийняття документів на зберігання регулюється ст. 96, 97 Закону. Документи приймаються за описом, що складається у двох примірниках, один з яких видається заінтересованій особі, а другий залишається у нотаріуса. Опис підписують нотаріус і особа, яка звернулася за вчиненням цієї нотаріальної дії. В описі зазначаються прізвище, ім'я та по батькові особи, яка здала документи, її адреса, найменування документа, що здається на зберігання, на чие ім'я його видано і ким, номер документа, дата його видачі, строк зберігання. На підставі п. 186 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23] нотаріус може прийняти документи без опису, якщо вони належно упаковані у присутності нотаріуса. Упаковка має бути скріплена печаткою і підписом нотаріуса, а також особи, яка здала документи на зберігання. Про прийняття документів на зберігання нотаріус видає особі свідоцтво, де зазначаються такі дані:

- повне найменування і адреса юридичної особи;
- термін зберігання документів;
- номер за реєстром;
- сума державного мита чи оплати вчинення нотаріальної дії;
- підпис і печатка нотаріуса.

Нотаріус відповідає за зберігання документів протягом зазначеного строку.

Прийняті документи зберігаються в залізних шафах або сейфах, які опечатує нотаріус. Документи, що прийняті на зберігання, повертаються на вимогу особи, яка їх здала на зберігання, або на вимогу уповноважених нею осіб за умови пред'явлення свідоцтва та примірника опису.

10.1. Вчинення виконавчого напису

Виконавчий напис — це розпорядження нотаріального органу про примусове стягнення з боржника на користь стягувача грошових сум, вчинене на документах, які підтверджують зобов'язання боржника. В основі вчинення цієї нотаріальної дії лежить факт безспірності певної заборгованості. Стягнення за виконавчим написом нотаріуса допускається згідно з Переліком документів, за якими стягнення провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів [25].

Вчинення виконавчого напису здійснюється за певних умов.

Першою умовою є перевірка нотаріусом факту, чи входить до Переліку документів [25] заборгованість, щодо якої необхідно вчинити виконавчий напис.

Друга умова стосується перевірки пред'явлення всіх необхідних для вчинення виконавчого напису документів, які підтверджують наявність зобов'язання та його безспірність. За відсутності будь-якого необхідного документа виконавчий напис не вчиняється.

Третя умова передбачає перевірку, чи немає спору щодо наявності чи змісту зобов'язання.

Четвертою умовою є звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису у встановлені законом строки. За загальним правилом виконавчий напис можна вчинити, якщо від дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, організаціями, установами — не більше одного року.

Порядок вчинення виконавчих написів регулюється ст. 87–91 Закону та п. 164–172 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23].

Вчинити виконавчий напис мають право державні нотаріальні контори і приватні нотаріуси. За вчиненням цієї нотаріальної дії можна звернутися до будь-якої державної нотаріальної контори і до будь-

якого приватного нотаріуса. Тільки при вчиненні виконавчого напису на чеках слід звертатися до нотаріуса за місцем знаходження платника, тобто за місцем посвідчення несплати чека.

Право на вчинення виконавчих написів мають також консульські установи. Вони вчиняють виконавчі написи на боргових документах, що надходять від організацій України, які розміщуються в межах консульського округу, і можуть їх вчиняти тільки щодо громадян України, які постійно проживають в Україні.

Заява про вчинення виконавчого напису повинна бути викладена в письмовій формі й містити всі необхідні відомості про стягувача, боржника, їхні адреси, зміст зобов'язання та ін. До заяви додаються всі передбачені Переліком [25] документи, що свідчать про наявність зобов'язання та його безспірність.

Виконавчий напис вчиняється на оригіналі документа і має вид штампю встановленого зразка, скріпленого підписом та гербовою печаткою нотаріуса. Якщо на оригіналі документа недостатньо місця для виконавчого напису, він може бути вчинений на окремому аркуші, який нотаріус підшиває до документа, на підставі якого вчинено виконавчий напис, пронумеровує і скріплює підписом та печаткою нотаріуса. Не може бути вчинений виконавчий напис на дублікаті документа, бо в цьому разі відсутній елемент безспірності.

Після вчинення виконавчого напису у нотаріуса залишається копія документа, що встановлює заборгованість, або виписка з особового рахунку боржника і копія виконавчого напису.

Стягнення за виконавчим написом регулюється Законом України "Про виконавче впровадження" від 1 липня 1999 р. Після порушення виконавчого провадження державний виконавець надає боржнику п'ять днів для добровільного виконання стягнення за виконавчим написом, а після невиконання цієї вимоги стягує заборгованість у примусовому порядку.

10.2. Вчинення протестів векселів

Вексель — це цінний папір, письмове боргове зобов'язання векселедавця встановленої форми, що надає векселедержателю безспірне право після завершення строку виконання зобов'язання вимагати від векселедавця або особи, яка зобов'язується сплатити за векселем (акцептант), сплати грошової суми, що зазначена у векселі. Векселі можуть бути простими та переказними.

Простий вексель — це письмове безумовне зобов'язання векселедавця сплатити відповідну суму пред'явнику векселя чи особі, яку зазначено у векселі, а також законному представнику після встановленого строку або за вимогою.

Переказний вексель — це письмова безумовна вказівка векселедавця платнику сплатити грошову суму пред'явнику векселя або особі, яку зазначено у векселі, чи тому, кого вона зазначить, після встановленого строку або за вимогою.

Основна відмінність простого векселя від переказного полягає в тому, що у простому векселі платником є векселедавець, а в переказному — особа, яка приймає на себе зобов'язання сплатити переказний вексель у встановлений строк. В обігу простого векселя беруть участь дві особи — векселедавець (він же платник) і векселедержатель. У переказному векселі беруть участь векселедавець, платник і векселедержатель. Вексельне зобов'язання є безумовним, тобто не обумовлюється жодними обставинами.

Протест векселя — це нотаріальна дія, яка офіційно підтверджує факти, з якими пов'язане виконання певних правових наслідків. Така дія оформлюється актом протесту.

При вчиненні протестів векселів нотаріус повинен визначити, чи є поданий документ векселем, виявити його зовнішні ознаки, що відрізняють його від усіх цінних паперів і документів. Приймаючи вексель для опротестування, нотаріус перевіряє реквізити виданого векселя.

Необхідною умовою вчинення протесту векселів є встановлення суб'єктів вексельного обігу для визначення особи, яка має право звернутися до нотаріуса за опротестуванням векселя.

У процесі підготовки до вчинення нотаріальної дії нотаріус перевіряє повноваження особи, яка звернулася за вчиненням протесту векселя. Ця нотаріальна дія має чітко визначене місце її вчинення. Протест векселя про несплату вчиняється нотаріусом за місцем платежу, а протест векселя про неакцепт — за місцем знаходження платника. Для вчинення протесту про несплату нотаріус приймає вексель наступного дня після завершення строку платежу за векселем, але не пізніше 12-ї години наступного дня після цього строку.

У разі подання всіх необхідних документів, визначення територіальної компетенції нотаріуса щодо вчинення цієї дії, а також того, що векселедержатель не пропустив встановлені для опротестування строки, нотаріус приймає вексель до провадження. Про прийняття векселя нотаріус видає квитанцію. У нотаріуса залишаються вексель,

заява уповноваженої особи як підстава для вчинення нотаріальної дії, опис векселя.

У день прийняття векселя до протесту нотаріус пред'являє платнику вимогу про оплату векселя. Якщо вексель протестується в неплатежі, то нотаріус вимагає від особи, проти якої протестується вексель, сплатити суму, на яку він виданий. Залежно від дій, що їх вчиняє особа, проти якої протестується вексель, нотаріус визначає напрямок подальшого провадження у справі. У разі відмови платника оплатити вексель нотаріус складає акт про протест щодо несплати за встановленою формою і робить відповідний запис у реєстрі та відмітку про протест щодо несплати безпосередньо на векселі. Якщо місцезнаходження платника невідоме, протест векселя вчиняється без пред'явлення вимоги про оплату векселя з відповідною відміткою в акті про протест і в реєстрі нотаріальних дій. Опротестований вексель видається векселедержателю або уповноваженій особі.

10.3. Пред'явлення чеків до платежу і посвідчення несплати чеків

Порядок пред'явлення чеків до платежу та посвідчення несплати чеків регулюється ст. 93 Закону і п. 180 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [23].

У діяльності органів нотаріату нотаріальні дії щодо пред'явлення чеків до платежу та посвідчення несплати чеків вчиняються надто рідко.

Нотаріус, починаючи провадження з цієї нотаріальної дії, повинен переконатися, що поданий йому документ є чеком. Для цього він перевіряє наявність усіх необхідних реквізитів на поданому йому документі. Відсутність у документі будь-якого із реквізитів позбавляє документ сили чека. Вчинення цієї нотаріальної дії має чітко встановлене місце вчинення — місцезнаходження платника. Платниками є тільки кредитні установи. Строки прийняття чеків до платежу регулюються чинним законодавством. Нотаріус приймає для пред'явлення до платежу чеки, подані після закінчення десяти днів від дня видачі чека, разові чеки — після трьох місяців, іноземні чеки — шести місяців, але не пізніше 12-ї години наступного дня після цього строку. Нотаріус того ж дня пред'являє чек банку до оплати. У разі несплати чека нотаріус посвідчує несплату чека написом на чеку за встановленою формою, наведеною в дод. 60 Форм реєстрів нотаріальних дій, нотаріальних свідоцтв, посвідчувальних написів на угодах і засвідчуваних до-

кументах. Про вчинення цієї нотаріальної дії нотаріус робить позначку в реєстрі нотаріальних дій. Одночасно з написом на чеку нотаріус надсилає повідомлення чекодавцю про несплату чека банком і вчинення напису на чеку. На прохання чекодержателя нотаріус у разі несплати чека вчиняє виконавчий напис. Такий напис вчиняється лише за наявності на чеку напису про те, що чек було пред'явлено до оплати із зазначенням дня пред'явлення і не було оплачено. Виконавчий напис у цьому разі вчиняється за загальними правилами вчинення виконавчих написів.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ НОТАРІАТУ

11.1. Нотаріальне оформлення документів для дій за кордоном.

Прийняття документів, складених за кордоном

У ст. 98 Закону передбачається, що нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняють посвідчувальні написи за формою, передбаченою іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України. Існують дві умови оформлення документів, призначених для дії за кордоном:

- документи оформлюються з урахуванням законодавства іноземних держав;
- законодавство іноземних держав не повинно суперечити законодавству України.

Українські нотаріальні органи мають право вчиняти оформлення щодо документів, призначених для дії за кордоном:

- засвідчувати вірність копій документів і перекладів документів;
- посвідчувати доручення на ведення спадкових справ у судах та адміністративних органах, на управління та розпорядження майном, одержання гонорарів, аліментів, пенсій та інших періодичних платежів, на вчинення торгових операцій;
- видавати свідоцтво про те, що громадянин живий і перебуває в певному місці;
- вчиняти морський протест за заявою капітана іноземного судна;
- видавати свідоцтво про право на спадщину;
- засвідчувати справжність підпису на різних видах заяв.

На вимогу акредитованих в Україні дипломатичних представництв, консульських установ інших держав нотаріуси в межах їхньої компетенції можуть оформляти дозволи:

- батьків на укладення шлюбу їхніх сина чи дочки з іноземцем;
- на постійне місце проживання за кордоном;
- батьків на тимчасовий виїзд неповнолітніх дітей за кордон;

- батьків на усиновлення їхніх дітей і зміну прізвища, ім'я, по батькові.

Нотаріус в інтересах громадян України, якщо це передбачено міжнародним договором за участю України, може вчинити і таку нотаріальну дію, як розкриття та оголошення заповіту, складеного за формою, передбаченою законодавством іноземної держави, і поданого нотаріусу після смерті заповідача. Порядок вчинення цієї дії регламентується листом Міністерства юстиції України "Про порядок вчинення нотаріальних дій, не передбачених законодавством України" від 29 березня 1994 р.

Оформлюючи документи, що призначені для дії за кордоном, нотаріус зобов'язаний роз'яснити заінтересованим особам необхідність їх наступної легалізації. Консульською легалізацією підтверджуються справжність і юридична сила оригіналів офіційних документів, призначених для дії за кордоном.

Легалізація — це процес надання юридичної сили документам, що мають бути використані за кордоном.

Різновидом консульської легалізації є посвідчення документів у посольстві відповідної держави в Україні, а потім у консульському управлінні Міністерства закордонних справ України.

Якщо це передбачено міжнародним договором України, кожна з договірних сторін приймає документи без легалізації. Підписання договорів про правову допомогу — один з ефективних способів спрощення порядку обігу офіційних документів, призначених для дії за кордоном. У разі участі держав у Гаазькій конвенції від 5 жовтня 1961 р. вимоги легалізації іноземних офіційних документів скасовуються. Під дію Гаазької конвенції підпадають, зокрема, документи юридичних установ — суду, прокуратури, нотаріату, акти адміністративних органів. Учасниками Гаазької конвенції були майже 80 країн. Консульське управління Міністерства закордонних справ України вже підготувало пакет документів стосовно приєднання України до цієї Конвенції.

Згідно з чинним законодавством України вивезенню за кордон не підлягають трудові книжки, військові квитки, посвідчення водія, технічні паспорти і посвідчення особи.

11.2. Міжнародні договори

Розрізняють два види міжнародних договорів, що містять норми, які стосуються нотаріальних дій: двосторонні договори про подання

правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції.

Нині в Україні діють міжнародні угоди, що були укладені СРСР і зберігають юридичну силу на підставі правонаступництва. Таких договорів сімнадцять, у тому числі з Албанією, Алжиром, Болгарією, Угорщиною, Грецією, Єменом, Кіпром, Корейською Народно-Демократичною Республікою, Югославією та ін. З Італійською Республікою консульську конвенцію укладено 25 січня 1978 р. Такі угоди на підставі Віденської конвенції 1978 р. є дійсними для України, оскільки не суперечать національному законодавству.

До другої групи міжнародних угод належать такі, що були укладені вже незалежною Україною після проголошення її суверенітету. Це договір з Республікою Грузія від 9 січня 1995 р., Китайською Народною Республікою від 31 жовтня 1992 р., Литовською Республікою від 7 липня 1993 р., Республікою Молдова від 13 грудня 1993 р., Республікою Польща від 27 травня 1993 р., Естонською Республікою від 15 лютого 1995 р. Крім того, діє Конвенція про правову допомогу в цивільних, сімейних і кримінальних справах, укладена державами — членами СНД 22 січня 1993 р.

Щодо нотаріальної діяльності зазначеними договорами і конвенціями врегульовано питання оформлення спадкових прав, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, звільнення від консульської легалізації.

Суттєве значення для нотаріальної діяльності мають норми міжнародних договорів, які регулюють порядок подання правової допомоги. У випадках, передбачених договорами про правову допомогу, нотаріуси зносяться з консульськими представництвами безпосередньо. Відповідно до міжнародних договорів нотаріуси забезпечують докази, необхідні для ведення справ в органах іноземних держав. Такі дії проводяться відповідно до цивільного процесуального законодавства України.

Якщо міжнародним договором встановлено інші правила нотаріальної дії, ніж ті, що містяться у законодавстві України, то у вчиненні нотаріальної дії застосовуються правила міжнародного договору.

У разі віднесення міжнародним договором про правову допомогу до компетенції нотаріуса нотаріальних дій, не передбачених законодавством України, нотаріуси вчиняють ці нотаріальні дії в порядку, встановленому Міністерством юстиції України. До таких дій належить, зокрема, розкриття та оголошення заповіту, складеного за формою,

що передбачена законодавством іноземної держави, і поданого нотаріусу після смерті заповідача для розкриття і оголошення.

Якщо такий заповіт подається нотаріусу на території України і зазначена дія входить до його компетенції, то вона вчиняється в порядку, вказаному в листі Міністерства юстиції України “Про порядок вчинення нотаріальних дій, не передбачених законодавством України” від 29 березня 1994 р.

Відповідно до зазначеного листа нотаріус оголошує зміст заповіту і складає протокол про його стан і зміст. Цей протокол підписують нотаріус і особа, яка подала заповіт. Вони ж підписують кожний аркуш заповіту. До протоколу додається засвідчена копія заповіту, а залежно від вимог договору — копія протоколу та оригінал заповіту. Зазначені документи можуть бути видані заінтересованій особі або надіслані компетентній установі іноземної держави за правилами виконання доручень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Конституція України*. — К., 1996.
2. *Земельний кодекс України 1992 р. зі змінами та доповненнями станом на 1 квітня 1998 р.* — К.: Право, 1999.
3. *Кодекс про шлюб та сім'ю від 20 червня 1969 р. із змінами та доповненнями на 30 січня 1996 р.*
4. *Цивільний кодекс України від 18 липня 1963 р. із змінами та доповненнями станом на 1 січня 1999 р.*
5. *Цивільний процесуальний кодекс України*. — К.: Юрінком Інтер, 1999.
6. *Закон України “Про власність” від 7 лютого 1991 р.* // ВВР України. — 1991. — № 20. — Ст. 49.
7. *Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про заста-ву”» від 21 жовтня 1997 р.* // ВВР України. — 1998. — № 2.
8. *Закон України “Про заставу”* // ВВР України. — 1992. — № 47.
9. *Закон України “Про нотаріат” від 2 вересня 1993 р.* // ВВР Украї-ни. — 1993. — № 39. — Ст. 383; 1998. — № 35. — Ст. 241; 2000. — № 32. — Ст. 245; № 50. — Ст. 257.
10. *Закон України “Про підприємництво” від 7 лютого 1991 р.* // ВВР України. — 1991. — № 24. — Ст. 272.
11. *Закон України “Про приватизацію державного майна” від 4 бе-резня 1992 р. в редакції від 19 лютого 1997 р.* // ВВР України. — 1997. — № 17. — Ст. 122.
12. *Законодавство України про нотаріат. Організаційно-правові ос-нови діяльності нотаріату: Зб. офіц. нормат. актів* // Бюл. законодавства і юрид. практики України. — 1998. — № 5.
13. *Декрет Кабінету Міністрів України “Про державне мито” від 21 січня 1993 р.*
14. *Декрет Кабінету Міністрів України “Про приватизацію земельних ділянок” від 26 грудня 1992 р.* № 15-92.
15. *Указ Президента України “Про врегулювання діяльності нотарі-ату в Україні” від 23 серпня 1998 р.* № 392/98.
16. *Указ Президента України “Про впорядкування справлення плати за вчинення нотаріальних дій” від 10 липня 1998 р.*
17. *Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1994 р.*
- № 114 // Законодавство України про нотаріат: Бюл. законодав-ства і юрид. практики України. — 1998. — № 5.
18. *Положення про державний нотаріальний архів: Затв. наказом Мін'юсту України від 7 лютого 1994 р.* № 8/5 // Законодавство України про нотаріат: Бюл. законодавства і юрид. практики Ук-раїни. — 1998. — № 5.
19. *Положення про кваліфікаційну комісію нотаріату: Затв. наказом Мін'юсту України від 28 грудня 1993 р. зі змінами і доповнення-ми, внесеними згідно з наказом Мін'юсту України № 89/5 від 25 грудня 1997 р.* // Законодавство України про нотаріат: Бюл. за-конодавства і юрид. практики України. — 1998. — № 5.
20. *Положення про порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю: Затв. наказом Мін'юсту України від 20 січня 1994 р. зі змінами, внесеними наказом Мін'юсту України від 25 грудня 1997 р.* // Законодавство України про нотаріат: Бюл. законодавства і юрид. практики України. — 1998. — № 5.
21. *Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяль-ності: Затв. наказом Мін'юсту України від 4 березня 1994 р.* № 10/5 // Законодавство України про нотаріат: Бюл. законодав-ства і юрид. практики України. — 1998. — № 5.
22. *Положення про постачання, зберігання, облік та звітність витра-чання бланків нотаріальних документів: Затв. наказом Мін'юсту України від 22 січня 1998 р.* № 6/5 // Законодавство України про нотаріат: Бюл. законодавства і юрид. практики України. — 1998. — № 5.
23. *Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затв. наказом Мін'юсту України від 18 червня 1994 р.* № 18/5 із змінами, внесеними згідно з наказами Мін'юсту № 21/5 від 12 серпня 1996 р., № 26/5 від 31 березня 1997 р., № 41/5 від 27 травня 1997 р. // Законодавство України про нотаріат: Бюл. за-конодавства і юрид. практики України. — 1998. — № 5.
24. *Наказ Мін'юсту України від 22 січня 1998 р.* № 7/5 “Про впро-вадження спеціальних бланків нотаріальних документів нового зразка”.
25. *Перелік документів, за якими стягнення провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів: Затв. постано-вою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р.* № 1172.
26. *Порядок посвідчення договорів відчуження земельних ділянок: Затв. наказом Мін'юсту України та Держкомзему України від*

- 6 червня 1996 р. № 14/5, 48 // Законодавство України про нотаріат: Бюл. законодавства і юрид. практики України. — 1998. — № 5.
7. *Примірне* положення про порядок надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також послуг технічного характеру: Затв. наказом Мін'юсту України від 4 січня 1998 р. № 3/5.
8. *Рекомендації* з окремих питань організації і проведення стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю: Лист Мін'юсту України від 4 лютого 1994 р. // Законодавство України про нотаріат: Бюл. законодавства і юрид. практики України. — 1998. — № 5.
9. *Статут* Української нотаріальної палати: Затв. Установчою конференцією нотаріусів України 23 квітня 1995 р. зі змінами і доповненнями до Статуту, затвердженими Третьою конференцією Української нотаріальної палати 9 серпня 1997 р. // Законодавство України про нотаріат: Бюл. законодавства і юрид. практики України. — 1998. — № 5.
0. *Молдован В. В.* Правоохоронні органи: Опорні конспекти. — К.: Юмана, 1998.
1. *Радзівська Л. К., Пасічник С. Г.* Нотаріат в Україні: Навч. посіб. — К.: Юрінком, 2000.
2. *Фурса С. Я., Фурса Є. І.* Нотаріат в Україні. Загальна та особлива частини: Навч. посіб. — К.: Вентурі, 1999.

<i>Передмова</i>	3
ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА	5
Тема 1. Організаційні основи діяльності нотаріату в Україні	5
1.1. Поняття нотаріату. Предмет і завдання нотаріальної діяльності	5
1.2. Правова основа діяльності нотаріату	6
Тема 2. Нотаріус	8
2.1. Вимоги до посади нотаріуса, його права і обов'язки. Присяга нотаріуса	8
2.2. Стажування осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю	10
2.3. Кваліфікаційна комісія нотаріату, її склад і повноваження. Вища кваліфікаційна комісія нотаріату	11
2.4. Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю і підстави для його анулювання	13
Тема 3. Організаційна побудова нотаріату в Україні	16
3.1. Структура нотаріальних органів та організаційні форми нотаріальної діяльності	16
3.2. Державні нотаріальні контори	16
3.3. Державні нотаріальні архіви	17
3.4. Приватна нотаріальна діяльність	19
3.5. Організація діяльності посадових осіб виконавчих комітетів місцевих рад щодо вчинення нотаріальних дій	23
3.6. Консульські установи і дипломатичні представництва	23
3.7. Повноваження управлінь юстиції щодо організації і контролю за діяльністю нотаріату	24
3.8. Українська нотаріальна палата	25
Тема 4. Компетенція нотаріальних органів щодо вчинення нотаріальних дій	26
4.1. Поняття компетенції нотаріальних органів	26
4.2. Компетенція державних нотаріальних контор	27
4.3. Компетенція приватних нотаріусів	28
4.4. Компетенція виконавчих комітетів місцевих рад	29
4.5. Повноваження консульських установ і дипломатичних представництв України	29

4.6. Посвідчення заповітів і доручень, що прирівнюються до нотаріально посвідчених.....	30
4.7. Територіальна компетенція нотаріальних органів.....	31
Тема 5. Загальні правила вчинення нотаріальних дій.....	33
5.1. Місце вчинення нотаріальних дій.....	33
5.2. Строки вчинення нотаріальних дій.....	33
5.3. Підстави для відмови у вчиненні нотаріальних дій.....	34
5.4. Порядок оскарження нотаріальних дій та відмови в їх вчиненні.....	34
5.5. Встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії.....	35
5.6. Перевірка справжності підписів на документах.....	37
5.7. Вимоги до нотаріальних документів.....	37
5.8. Нотаріальні акти.....	39
5.9. Нотаріальне діловодство.....	40
5.10. Оплата вчинюваних нотаріальних дій.....	42
ОСОБЛИВА ЧАСТИНА.....	44
Тема 6. Загальний порядок вчинення нотаріальних дій.....	44
6.1. Основні правила посвідчення угод, що підлягають обов'язковому нотаріальному оформленню.....	44
Тема 7. Посвідчення безспірних фактів.....	48
7.1. Посвідчення угод про відчуження нерухомого майна.....	48
7.2. Посвідчення договорів застави.....	52
7.3. Посвідчення договорів довічного утримання.....	54
7.4. Посвідчення угод про відчуження частки майна у спільній власності.....	56
7.5. Посвідчення договорів відчуження земельних ділянок.....	59
7.6. Посвідчення договорів відчуження транспортних засобів.....	62
7.7. Посвідчення шлюбних контрактів.....	65
7.8. Посвідчення заповітів.....	66
7.9. Посвідчення доручень.....	70
7.10. Засвідчення вірності копій документів і виписок із них.....	74
7.11. Засвідчення справжності підпису на документах.....	77
7.12. Засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу.....	78
7.13. Посвідчення фактів: що громадянин живий; перебування громадянина в певному місці; тотожності громадянина з особою, зображеною на фотокартці; часу пред'явлення документів.....	79

7.14. Передавання заяв громадян, підприємств, установ і організацій.....	81
7.15. Прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів.....	83
7.16. Вчинення морських протестів.....	84
Тема 8. Посвідчення безспірних прав.....	86
8.1. Видача свідоцтва про право на спадщину.....	86
8.2. Порядок видачі свідоцтва про право на спадщину.....	92
8.3. Видача свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя.....	94
8.4. Видача свідоцтва про придбання жилих будинків з прилюдних торгів.....	96
Тема 9. Нотаріальні дії, спрямовані на охорону майна та документів.....	98
9.1. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна (ст. 60 Закону).....	98
9.2. Накладання заборони на відчуження нерухомого майна.....	101
9.3. Прийняття документів на зберігання.....	104
Тема 10. Нотаріальні дії з надання документам виконавчої сили.....	105
10.1. Вчинення виконавчого напису.....	105
10.2. Вчинення протестів векселів.....	106
10.3. Пред'явлення чеків до платежу і посвідчення несплати чеків.....	108
Тема 11. Міжнародне співробітництво у сфері нотаріату.....	110
11.1. Нотаріальне оформлення документів для дій за кордоном. Прийняття документів, складених за кордоном.....	110
11.2. Міжнародні договори.....	111
Список використаної та рекомендованої літератури.....	114

The given course of lectures is composed in accordance with the Law of Ukraine "About Notariate" and other legal norms which regulate the notariate activity. It covers the essence and tasks of notarial activity, the system and authority of notarial organs and general rules of their establishing and activity, as well as the procedure of common notarial actions.

The edition is meant for students of higher educational establishments majoring in jurisprudence.

Навчальне видання
Семаков Геннадій Семенович
Кондракова Світлана Петрівна
НОТАРІАТ В УКРАЇНІ
Курс лекцій

Educational edition
Semakov, Gennady S.
Kondrakova, Svitlana P.
NOTARIATE IN UKRAINE
Course of lectures

Редактор *О. І. Масвська*
Коректори *С. А. Доценко, Ю. Ю. Самохвалов*
Комп'ютерна верстка *Т. Г. Замура, Л. О. Кулагіна*
Оформлення обкладинки *О. А. Липник*

Ресстраційне свідоцтво ДК № 8 від 23.02.2000

Підп. до друку 26.09.01. Формат 60 × 84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 6,98. Обл.-вид. арк. 7,2. Тираж 10 000 пр. Зам. № 1935

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

Проектно-видавниче колективне підприємство "Укртілпроект"
Київ-57, вул. Ежена Потьє, 12

ВИДАВНИЦТВО

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
КАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ПРОПОНУЄ

Ерышев А. А.

**История политических
и правовых учений:**

Учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. —
К.: МАУП, 2001. — 152 с.

В предлагаемом пособии по всемирной истории политических и правовых учений о государстве и праве, написанном по авторской программе, содержатся 27 глав, девять из которых посвящены истории политической и правовой мысли Украины. Освещаются основные политико-правовые теории древнего мира, средних веков, нового и новейшего времени. Приводится общая

характеристика современных политико-правовых концепций. Для студентов, преподавателей, а также всех, кто интересуется актуальными вопросами истории политико-правовых учений.

Гель А. П. та ін.
Правоохоронні органи України:
Курс лекцій / А. П. Гель,
Г. С. Семаков, Д. П. Цвігун. —
К.: МАУП, 2000. — 240 с.

У пропонованому курсі лекцій висвітлюються принципи організації, завдання, повноваження та структура правоохоронних органів України — органів юстиції України, нотаріату, адвокатури, прокуратури, служби безпеки, органів внутрішніх справ та Державної податкової служби, Державного департаменту України з питань виконання покарань, а також структура та компетенція органів попереднього слідства і дізнання в Україні.

(044) 490-95-17 — Бібліотечно-інформаційний центр